

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

107002

Dönüş OKATAN-DÜZENLİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**BASKI GRUBU OLARAK ORDU
Yüksek Lisans Tezi**

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK**

107002

KIRIKKALE - 2001

ÖZET

Çağdaş sosyal bilim literatüründe neredeyse her bağımsız bilim dalına paralel bir metodolojik alan gelişmekte, metodoloji tartışmaları her geçen gün çeşitlenmekte ve renklenmektedir.

İlk olarak ABD’de geliştirilen baskı grubu kavramı, başlangıçta sendika, şirket, dernek, birlik vb. özel kuruluşlar yönünden işlenmiş ve daha sonraları metodolojik araştırmaların çeşitlenmesiyle birlikte devlet yapısı içinde yer alan kamu kuruluşları ve bazı kamu kesimleri ile ilgili bir olgu olarak da ele alınmış ve bu suretle kamu kurumlarının da baskı grubu sayılıp sayılamayacağı sorunu politika biliminin inceleme alanına girmiştir.

Politika bilimi alanında yapılan özel ve kamu grubu ayrımı çerçevesinde gitgide önem kazanan; "Ordu bir baskı grubu olabilir mi?" ya da "Ordu ne zaman ve hangi hallerde baskı grubu sayılabilir" şeklindeki bu soruyu temel hareket noktası alınarak, ordunun baskı grubu gibi değerlendirilebilecek işlevleri, kuramsal ve somut örneklerle dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Sunulan bu çalışmada, öncelikle Türk Ordusunun tutum ve davranışlarını tam olarak belirlemek ve bu belirlemeden yola çıkarak, Türk Ordusunun hangi tutum ve davranışlarının baskı grubu kapsamında olduğu/olacağı konusunda kesin bir takım yargılara varmanın güçlüğü ortadadır. Bu nedenledir ki, kamuoyuna yansıyan bilgiler ile yetinilmiş ve bu bilgiler ile en azından konuya ilişkin müteakip çalışmalara katkıda bulunma düşüncesiyle hareket edilmiştir.

ABSTRACT

In the contemporary social science literature, methodological fields are being developed almost parallel to every independent science branches. Day in day out, methodology arguments are increasing in variety and becoming colorful.

The concept of “pressure group” was first developed in the US, in the beginning it was covered by means of trade union, company, association, union; later together with the variations of the methodological researches, the question of whether some public institutions that is placed in the state structure and some public sectors can be assumed as a pressure group or not, has been placed in the study of the political science.

In the private and public group separation framework that is covered in the political science field; the following questions are gradually considered important. Can Army be a pressure group? Or, when, and in which situations can Army be a pressure group? Taking those questions as the starting point, evaluating the Army as a pressure group has been tried to be explained depending on both theoretical and concrete examples.

In this study; first of all, the attitudes and behaviors of the Turkish Army are stated exactly and starting from this statement, it is obvious that it is difficult to reach to an exact judgement regarding which attitudes and behaviors of the Turkish Army can be/will be covered as a pressure group? Therefore, being satisfied with the informations that are known by the public and with those informations, at least, have been aimed regarding the thought of contributing to the related following studies.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Baskı Grubu Olarak Ordu” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

09.05.2001

Dönüş OKATAN DÜZENLİ

ÖNSÖZ

Ülkelerin yönetsel yapılarındaki ve siyasal yaşamlarındaki sivil asker ilişkileri, sıkça bilimsel araştırma ve çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın konusu da, Türkiye bakımından bunlardan bir tanesidir. Türkiye’de askeri ve sivil yapılar arasındaki ilişkinin, ülkenin seçimle iktidara gelmiş bir sivil hükümet tarafından yönetildiği dönemlerde, kısa süren doğrudan askeri yönetim dönemlerinde iktidarın sivil yönetime bırakılmasından sonra da askerlerin etkilerinin devam ettiği dönemlerde, baskı grubu faaliyeti olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği bu araştırmanın sınırlarını çizmiştir.

Çalışmada, ordu sivil iktidar ilişkisi, Türk Anayasa ve hukuk sisteminde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin resmi yeri ve etkisinden ziyade, gayri resmi olarak gelişen bir etkinin varlığı ve bu varlığın baskı grubu olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusuna açıklık getirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın 1. bölümünde baskı gruplarının siyasi iktidarla olan ilişkileri ve etki yöntemleri incelenmiş olup, 2. bölümünde bu gruplar içerisinde en büyük olarak değerlendirebilecek ordunun yapısı ve işlevleri açısından baskı grubu niteliği taşıyıp taşımadığı incelenmeye çalışılmıştır. 3. bölümünde ise, TSK’nın bazı işlevlerinin de baskı grubu faaliyeti olarak değerlendirilebileceği, tarihsel süreç içerisinde -Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetten sonra– seçilen bazı örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır. TSK’nın tarihsel, sosyal ve ekonomik yapıdan kaynaklanan ve siyasi bir görünüm kazanmasının nedeni olarak bilinen bir güç potansiyeline sahip olduğu, bu bölümde incelenmiştir. TSK’nın bu gücü, ülke savunması yönüyle olumlu olmasının yanında, sivil iktidarın sınırlandırılması bakımından ise olumsuz bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu çalışma bir yüksek lisans tez çalışması olup çalışmanın her safhasında göstermiş olduğu büyük özveri ve yapıcı eleştirel yaklaşımları ile yardım ve katkılarından dolayı Sayın Hocam Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK’e (Gazi Üniversitesi) teşekkür etmeyi bir

borç bilirim. Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Tayfun AKSOYAK (Kırıkkale niversitesi) ve Yrd. Doç. Dr. Celalettin GNGR (Kırıkkale niversitesi) de yapıcı eleştirilerinden dolayı anmayı bir görev bilirim.

Dönüş OKATAN DÜZENLİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BASKI GRUPLARI GENEL NİTELİKLERİ VE İŞLEVLERİ

I.	BASKI GRUBU KAVRAMININ TANIMLANMASI.....	5
II.	BASKI GRUPLARININ GENEL NİTELİKLERİ.....	7
	A. BASKI GRUPLARININ DİĞER GRUPLARLA KARŞILAŞTIRILMASI.....	7
	1. ÇIKAR GRUPLARI VE BASKI GRUPLARI.....	7
	2. SİYASAL PARTİLER VE BASKI GRUPLARI.....	8
	3. YAZILI GÖRÜNTÜLÜ BASIN VE BASKI GRUPLARI.....	9
	4. LOBİCİLİK VE BASKI GRUPLARI.....	10
	B. BASKI GRUPLARININ SINIFLANDIRILMASI.....	11
	1. İDEOLOJİK NİTELİKLİ BASKI GRUPLARI.....	11
	2. SINIFSAK BASKI GRUPLARI.....	12
	3. POLİTİK NİTELİKLİ BASKI GRUPLARI.....	13
	a.Kamusal Yargı Organları.....	13
	b.Yasama ve Yürütme Organları.....	13
	4. SINIFLANDIRMANIN DOĞURDUĞU BAZI PROBLEMLER.....	14
	C. BASKI GRUPLARININ GÜCÜNÜ BELİRLEYEN FAKTÖRLER.....	16

1. BASKI GRUPLARININ KENDİSİNDEN KAYNAKLANAN FAKTÖRLER.....	16
a. Büyüklük.....	16
b. Maddi Güç.....	17
c. Toplumsal İtibar.....	17
d. Liderlik.....	18
e. Diğerleri.....	19
2. BASKI GRUPLARININ ÇEVRESİNDEN KAYNAKLANAN FAKTÖRLER.....	20
a. Siyasal Sistemin Özellikleri.....	20
b. İlgilenilen Problemin/ Sorunun Niteliği.....	21
c. Diğerleri.....	21
D. BASKI GRUPLARININ ETKİLEME YOL VE YÖNTEMLERİ.....	22
1. İNANDIRMAYA ÇALIŞMAK.....	23
2. TEHDİT ETMEK.....	23
3. BİLGİLENDİRMEYE ÇALIŞMAK.....	24
4. GÖSTERİ, BOYKOT VE GREVLER YAPMAK.....	24
5. SİYASAL PARTİLERLE İLİŞKİ KURMAK.....	25
6. DİĞERLERİ.....	26
III. BASKI GRUPLARININ İŞLEVLERİ.....	27
A. TEMSİL İŞLEVİ.....	28
B. İLETİŞİM İŞLEVİ.....	29
C. DENETİM İŞLEVİ.....	29
D. MEŞRULAŞTIRMA İŞLEVİ.....	30
E. SİYASAL KATILMAYI ARAŞTIRMA İŞLEVİ.....	31
IV. ÇALIŞMA KONUSU BAKIMINDAN BASKI GRUPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ORDULARIN YAPI VE İŞLEVLERİ

I.	ORDULARIN GENEL YAPISAL ÖZELLİKLERİ.....	34
	A. HİYERARŞİ.....	35
	B. DİSİPLİN.....	36
	C. PROFOSYONELLİK.....	37
	D. EĞİTİM.....	39
	E. SOSYAL SORUMLULUK VE MİSYON.....	41
	F. GRUP BİLİNCİ VE DAYANIŞMA.....	42
II.	GENEL OLARAK GÜÇ – POLİTİKA VE ORDU – POLİTİKA İLİŞKİSİNE BAKIŞ.....	43
III.	SİYASAL SİSTEMLERDE ORDU VE MİSYONU.....	44
	A. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORDU VE MİSYONU.....	45
	B. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORDU VE MİSYONU.....	47
IV.	ORDULARIN İŞLEVİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSU

I.	TARİH İÇİNDE TÜRK ORDUSUNUN ROLÜ.....	52
	A. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM.....	53
	B. CUMHURİYET DÖNEMİ.....	56
II.	TÜRK ORDUSUNUN ÖZELLİKLERİ.....	57
III.	TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜ.....	60
IV.	ORDU-POLİTİKA İLİŞKİSİNİN POLİTİK KÜLTÜR İLE OLAN BAĞLANTISI.....	64

V. TÜRK ORDUSUNUN BASKI GRUBU GİBİ HAREKET ETTİĞİ BAZI ÖRNEKLER.....	66
A. YAKIN GEÇMİŞTEN BAZI ÖRNEKLER.....	66
1. GENEL KURMAY'IN MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞINA BAĞLANMASI.....	66
2. DP'LİLERİN AFFI OLAYI.....	68
3. OYAK'IN KURULUŞU.....	70
B. GÜNCEL BAZI ÖRNEKLER.....	72
1. TEMEL EĞİTİMİN 8 YILA ÇIKARILMASI.....	72
2. MİLLİ GÜVENLİK KURULUNUN YAPISI, İŞLEVİ VE KONUMU.....	74
3. YAŞ KARARLARI.....	76
VI. BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSUNUN KULLANDIĞI YOL VE YÖNTEMLER.....	77
A. BASIN TOPLANTISI.....	77
B. BASIN AÇIKLAMASI.....	78
C. GÜÇ GÖSTERİSİ.....	80
D. TBMM'DEKİ OTURUMLARA KATILIM.....	81
E. SİYASAL PARTİLERİ ZİYARET.....	82
F. MGK'NIN KULLANILMASI.....	82
VII. BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	83
SONUÇ.....	85
KAYNAKLAR.....	88

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.d.n.	: Adı geçen ders notu
a.g.d.t.	: Adı geçen doktora tezi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AP	: Adalet Partisi
Arş. Vkf.	: Araştırma Vakfı
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
Bşk.	:Başkanlığı
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Gnkur	:Genelkurmay
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
md.	: Madde
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
Org.	:Orgeneral
OYAK	: Ordu Yardımlaşma Kurumu
p.	: Page
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
SBFD	: Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi
S.K.	:Sayılı Kanun

SKD	:Silahlı Kuvvetler Dergisi
SÜSBMYO	:Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
v.b.	: Ve benzeri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Günümüzde baskı grupları, siyasal partilerle birlikte onların bazı eksiklerini tamamlayarak, siyasal süreçte önemli roller oynayan aktörler haline gelmişlerdir. Baskı grupları demokratik siyasal sistemlerin siyasal partilerle birlikte, onların birer parçası ve gereği olarak kabul edilebilir. İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde geliştirilen baskı grubu kavramı, başlangıçta sendika, şirket, dernek, birlik vb. özel kuruluşlar yönünden işlenmiş ve bu grupların siyasal iktidar üzerindeki etkilerini inceleme konusu yapmıştır. Ancak, daha sonraları devlet yapısı içinde yer alan bazı kamu kuruluşlarının, idare mekanizmasının bazı kesimlerinin de baskı grubu sayılıp sayılamayacağı sorunu ortaya çıkmış ve bunların belirli faaliyet ve davranışları, kamusal baskı grubu olarak politika biliminin inceleme alanına girmiştir.

Siyasal hayatın gerçekleri ise, devlet bürokrasisinin bazı kesimlerinin ve bazı kamu kuruluşlarının, siyasal karar organları (parlamento, hükümet) üzerinde baskı grubu davranışı içinde olduklarını göstermektedir. *"Kamusal baskı grubu kavramı, Duverger'nin de belirttiği gibi, klasik devlet teorikilerinin benimsemediği bir kavramdır"*⁽¹⁾. Bunlar devletin bütünlüğü ilkesini tartışılmaz ve değişmez bir veri kabul ettikleri için yalnızca özel grupları (sendika, şirket, dernek, birlik vb.) gerçek baskı grubu saymaktadırlar. Kamusal baskı gruplarını ise devletin bütünlüğü ilkesine aykırı kabul ettikleri için, geçici ve patolojik bir durum olarak görürler. Halbuki kamusal baskı gruplarının etkileme faaliyetlerinin amacı, şüphesiz özel bir grup menfaatinin sağlanması değil, bir kamu hizmetine ya da belli bir idari tutuma öncelik ve ağırlık verilmesidir. Kamu yararına⁽²⁾ uygun olması düşüncesiyle hareket edilir.

¹ KAPANİ, Münci, Politika Bilimine Giriş, 4.b., Bilgi Yay., Ankara, 1988, s.192.

² Kamu Yararı: Kamu yönetimi, hizmetleri düzenlerken bireyleri değil, bireyin içinde yer aldığı toplumu ya da toplumun bir kesimini dikkate alır. Kamu yönetimi, toplumu oluşturan bireylerin "insanca" yaşayabilmelerini sağlamak amacını güder; görevlerini bu amacın ışığı altında yürütür. Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Yönetim Hukuku, "S" Yay., Ankara, 1983, s.8. Ayrıca, bkz: ÖZTÜRK, Osman Metin, "Kamu Yararı: Bir Kavram Karmaşası", Yeni Türkiye, S: 6, Eylül-Ekim 1995, s.43-47.

Bu noktada, “*özel grup ve kamu grubu ayrımı çerçevesinde gitgide büyük önem kazanan ve siyasal bilimcilerin ilgisini toplayan bir sorun da şudur: Ordu bir baskı grubu olabilir mi? Daha açık olarak soruyu, ordu ne zaman ve hangi hallerde baskı grubu olabilir?*”⁽³⁾ şeklinde sormak gerekir kanısındayız. Bu soruyu, Türk Ordusu örneğinde cevaplama isteğinin bu araştırmanın çıkış nedeni olduğu söylenebilir.

Dünyanın bir çok ülkesinde ordu-politika ilişkileri değişik şekillerde ve derecelerde görülmektedir. Ordu silah gücüyle bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmişse, bu durumda düpedüz bir militarist rejim söz konusudur. Bazen ordu güvendiği ve desteklediği sivil hükümete iktidarı teslim eder. Bu durumda da yarı askeri bir rejim gündemdedir. Ordunun her iki durumda da görüldüğü gibi, doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar üzerindeki müdahalesi, konumuzun dışında bırakılmıştır ve ayrı bir inceleme alanını gerektirir.

Çalışmanın birinci bölümünde henüz üzerinde tam bir görüş birliğine varılmamış olmasına rağmen, baskı grupları tanımlanmaya çalışılmıştır. Demokratik siyasal sistemlerde, çıkar temeline dayalı olduğu gibi, değer ve tutum temeline göre de oluşan çok sayıda örgütün baskı grubu konumuna girdiği, değişik tanımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda baskı gruplarının yapıları ile üyelerinin toplumsal konumları arasında sıkı bir bağlantı olduğu; ekonomik bakımdan güçsüz toplum kesimlerinin oluşturdukları baskı gruplarının güçlerini, üyelerinin sayısal çoğunluğundan, örgütlenme düzeylerinden ve örgütlenme yoğunluğundan aldıkları ifade edilmiştir.

Baskı grupları, siyasal partilerin tersine, iktidarı doğrudan ele geçirmek amacını taşımazlar. Siyasal iktidarı dışardan etkileyerek, kendi çıkar ya da görüşleri doğrultusunda kararlar alınmasını sağlamaya çalışırlar. Toplumdaki çıkarların ifade edilmesi ve birleştirilerek genel siyasal terciher oluşturması konusundaki işlevleri yönünden, baskı grupları ve siyasal partiler birbirlerine benzerler. Bu nedenle siyasal partiler ile baskı gruplarının geçici veya sürekli olarak işbirliğinde bulundukları görülür.

³ KAPANİ, Münci, a.g.e., s.202

Baskı grupları, kendi toplumsal tabanlarının çıkar ve görüşlerini dile getirirler. Dolayısıyla kitlesel yapıları temsil ederler. Temsil ettikleri bu çıkar ve görüşlerin, siyasal karar organlarına iletilmesini sağlayarak, iletişim işlevini gerçekleştirirler. Ayrıca denetim, meşrulaştırma ve siyasal katılımı artırma gibi işlevleri de yerine getirirler.

Baskı grupları; siyasi karar organlarını, doğrudan görüşme, rapor sunma ve kulis yapma vb. yöntemlerle inandırmaya çalıştığı gibi; imza toplama, bildiri yayınlama vb. yöntemlerle de bilgilendirmeye çalışırlar. Aynı zamanda tehdit, gösteri, boykot, grev, siyasi partilerle ilişki kurmak vb. etkileme yöntemleriyle de çıkmasını istedikleri bir kararın çıkmasını, çıkmasını istemedikleri bir kararın da çıkmamasını sağlayabilirler.

İkinci bölümde ise, milli savunma ve güvenlik ihtiyacı dolayısıyla her devletin ordu (Silahlı Kuvvetler) olarak adlandırdığı milli savunma örgütlerine değinilmiştir. Silahlı Kuvvetlerin, normal olarak dış tehditlerin bertaraf edilmesi amacıyla teşkil edilmiş olmakla beraber, bazı istisnai durumlarda iç güvenliğin sağlanması için de kullanılabileceklerine değinilmiştir. Temelde yurt savunması için örgütlenen Silahlı Kuvvetlerin, siyasal ve sosyo-ekonomik farklılıklar nedeniyle, az gelişmiş ülkelerde, rejime olan bağlılıklarının, gelişmiş ülkelere nazaran daha az seviyede olduğu görüşüne yer verilmiştir. Bunun anlamı, az gelişmiş ülkelerdeki darbe olasılığının, gelişmiş ülkelere oranla daha fazla olduğudur.

Üçüncü bölümde, baskı grupları ve ordu hakkındaki genel verilerden yola çıkılarak, Türk Ordusunun müdahaleler dışında gerçekleşen, siyasi otoriteleri etkileyen, baskı ve gözetim faaliyetleri, tarihsel bir akış içerisinde değerlendirilmiş; bunlar, yakın geçmişten ve güncel bazı örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır. Türk Ordusunun, hangi tutum ve davranışlarının, olağan demokratik yönetimler içinde, bir baskı grubunun tutum ve davranışı gibi algılanabileceği üzerinde durulmuştur. Türk Ordusunun hangi alanlardaki/konulardaki çalışmalarının, baskı grubu faaliyetlerinden sayılacağı; bunun bir ölçüsünün/sınırının olup olmayacağı işlenmeye çalışılmıştır. Savunma ve güvenlik kurumlarının genelde içermiş olduğu “gizlilik” ve özellikle de “güvenlik” kavramının arz ettiği görecelik nedeniyle, Türk Ordusunun, bu çalışmanın konusuna girebilecek tutum ve davranışlarını tam olarak belirlemek ve bu belirlemeden yola çıkarak, Türk

ordusunun hangi tutum ve davranışlarının baskı grubu kapsamında olduğu/olacağı konusunda kesin bir takım yargılara varmanın güçlüğü ortadadır. Bu yüzdendir ki, bu bölümde, kamuoyuna yansıyan bilgiler ile yetinilmiş ve bu bilgiler ile, en azından konuya ilişkin müteakip çalışmalara katkıda bulunma düşüncesi ile hareket edilmiştir.

Savunma ve güvenlik konularının, Türkiye'deki akademik çevrelerde gerektiğı gibi ilgi görmediğı dikkate alınırca; bu çalışma, en azından bu yöndeki eksikliği gidermeye yönelik, iyi niyetli bir çaba olarak görülebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BASKI GRUPLARI GENEL NİTELİKLERİ VE İŞLEVLERİ

I. BASKI GRUBU KAVRAMININ TANIMLANMASI

Baskı grubu, dilimizde İngilizce'deki "pressure group" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Baskı gruplarına "örgütlenmiş gruplar", "siyasal gruplar", "kudret-güç grupları" dendiği de olur.

Toplumların hemen hepsinde ve her döneminde siyasal iktidardan ve siyasal iktidarı şu ya da bu şekilde etkilemeye çalışan grupların varlığından söz edilmektedir. Politik yaşamda sözü edilen bu gruplardan kastedilen siyasal partilerdir. Fakat "*siyasal partiler dışında başka gruplarının da politika hayatında faaliyet gösterdikleri ve siyasal kararların alınmasında rol oynadıkları görülür*"⁽⁴⁾. Baskı grubu kavramı, 20.yüzyılın başlarında politika biliminin araştırma ve inceleme alanına girmiştir.

Baskı grupları bazen çok daha geniş ve farklı bir anlamda kabul edilmekte; "*örgütlenmemiş gruplar, hatta belli bir olay karşısında aniden tepki gösterip eyleme geçen 'anomik gruplar' da*"⁽⁵⁾ baskı grubu sayılmaktadır. Bu genişletilmiş tanım,

⁴ KAPANİ, Münici, a.g.e., s.192

⁵Anomik grupların baskı gruplarından sayılmasının, teknik ve gerçek anlamda baskı grubu kategorisinin dışına taşılmasına sebep olacağı, ayrıca kavramsal açıdan bunun hayli bulanık bir kategori haline gelmesi sonucunu doğuracağı ifade edilmektedir. Bkz. KAPANİ, Münici, a.g.e., s.193

gerçek ve teknik anlamda baskı grubu kategorisinin çok dışına taşması nedeniyle, çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Çok genel olarak, “*baskı grupları, ortak amaçları için birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasi karar organlarını etkilemeye çalışan örgütlenmiş gruplar*”⁽⁶⁾ olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamada, grubun ortak amaçlara sahip üyelerinin oluşturduğu örgütsel bir yapı ifade edilmektedir. Grubun ortak amacı, tutum ve davranış yönünde olabileceği gibi, maddi ya da manevi menfaat kapsamında da değerlendirilebilir.

Günümüzde artık baskı grupları; siyasal sürecin çok değişik kesim ve düzeylerinde varlıklarını hissettirebilmekte, siyasal olay ve kararlara yön verebilmektedirler.

Baskı grupları, bir ülkenin politikasında ve kamuoyunda etkili olan kuruluşlardır. Bunlar parlamento ve hükümet üyelerine çeşitli yollardan baskı yaparak kanun, karar ve politikaları etkileyebilirler. “*Siyasal partiler, sendikalar, ordu, basın, üniversiteler, lobiler, dernekler, çeşitli meslek kuruluşları bu türden kuruluşlardır. Bunların gücü ve etki alanları ülkeden ülkeye değişmektedir*”⁽⁷⁾. Hükümetin siyasal ve ekonomik politikasını değiştirmek üzere çeşitli yollardan baskı yapan ordu, basın, dernekler, lobiler ve üniversiteler baskı grubu olarak adlandırılmaktadır. Bugün artık “*baskı gruplarının, siyasal partilerle birlikte, onların bazı eksikliklerini tamamlayarak, siyasal süreçte önemli roller oynayan aktörler haline geldikleri kabul edilmektedir*”⁽⁸⁾.

⁶ SHIVELY, W. Phillips, Power And Choice:An Introduction To Political Science, Four Edition, Minnesota, 1995, p.219.

⁷ GİRGİN,Kemal, Politika Sözlüğü, Hür Yay., İstanbul, 1982, s.79.

⁸ YETKİN,Çetin, İktidar-Süreç, İstanbul, 1987, s.42

II. BASKI GRUPLARININ GENEL NİTELİKLERİ

A. BASKI GRUPLARININ DİĞER GRUPLARLA KARŞILAŞTIRILMASI

1. ÇIKAR GRUPLARI VE BASKI GRUPLARI

Çıkar grupları, ortak bir ekonomik ve/veya sosyal çıkar temeline dayalı olarak bir araya gelen ya da bir arada bulunan, bazı ortak özellikleri üzerinde taşıyan bireylerin oluşturduğu grup olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı ve çoğulcu yapıya sahip, demokratik yaşamda oldukça fazla sayıda ortaya çıkan menfaat gruplarının, siyasal karar alma süreci dışında bırakılması mümkün değildir. Çıkar grupları, yasama gücünü ve toplumdaki diğer iktidar merkezlerini kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek ve harekete geçirmek için eyleme geçtikleri an, baskı gruplarına dönüşürler. Bu yüzden de çıkar grupları, baskı gruplarını oluşturan bir tür çekirdek grup olarak nitelendirilebilir.

“Çıkar gruplarının büyük bir bölümü aynı zamanda bir baskı grubudur. Ancak her çıkar grubunu baskı grubu olarak nitelemek mümkün değildir. Aradaki başlıca fark, bir davranış ve yöntem farkı olarak kendini gösterir”⁽⁹⁾. Bu aşamada baskı grupları çıkar gruplarından farklı olarak, amaçlarının gerçekleşmesi için siyasal iktidarın aldığı bir kararın uygulamasını önlemeyi ya da tam tersi, iktidarı bu yönde bir karar almaya zorlamayı gerekli kılmaktadır. *“Çıkar grupları, ancak kendi dilek ve isteklerini, amaçlarını başarıya ulaştırmak için iktidarı etkilemeye çalıştıkları anda baskı grubu haline dönüşürler”*⁽¹⁰⁾. Bu durumda etkileme faktörü, baskı grubunu niteleyen temel faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁹ KAPANI, Münci, a.g.e., s.194

¹⁰ MEYNAUD, Jean, Politikada Baskı Grupları, (Çev. S. Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul, 1975, s.27

İdeoloji açısından çıkar ve baskı gruplarının amaçları arasında çok az farklar dışında bir ayrım yapmak mümkün olmadığından zaman zaman bu iki grubun birbirine karıştırıldığı, bazen de aynı anlamda kullanıldığı görülür⁽¹¹⁾.

Baskı grubu-çıkâr grubu ayrımını yapan yazarlar ise⁽¹²⁾, baskı gruplarının çıkâr gruplarından daha başka bir kavram olduğunu; çıkâr dışındaki diğer ortak özellikler ve algılamaların da, baskı gruplarının oluşumuna neden olabileceğini kabul etmektedirler. Ayrıca her çıkâr grubunun, bir baskı grubu olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedirler. Bu durumda siyasal iktidara etki yapabilen çıkâr grupları, baskı gruplarının yaygın bir türü olabilecektir. Sunulan bu çalışmada da bu son yaklaşım benimsenmiştir.

2. SİYASAL PARTİLER VE BASKI GRUPLARI

Siyasal partiler, çok genel olarak, *“halkın desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip, bir program etrafında toplanmış, siyasal topluluklar”*⁽¹³⁾ olarak tanımlanabilir. Siyasal partilerin faaliyetleri, iktidarı kullanmak ya da muhalefet etmek alanında görülmektedir. Siyasal partilerin en önemli özelliği, *“siyasal iktidarı ele geçirmek veya hiç değilse onu başka partilerle paylaşmak”*⁽¹⁴⁾ amacıdır.

Baskı grupları ise, halkın desteğini sağlamak ve iktidara iletmek amacını taşımalarına rağmen, *“temelde salt iktidarı etkileme yoluyla, paylaşmayla yetinmekte ve siyasal partilerin yaptığı gibi seçimlerde aday gösterme, iktidarı ele geçirme, iktidarı*

¹¹ Çıkâr grupları ile baskı gruplarını eş anlamlı olarak kullananlar da vardır. Bakınız: KALAYCIOĞLU, Ersin, Çağdaş Siyasal Bilim (Teorik Olgu ve Süreçler), Beta Yay., İstanbul, 1984.

¹² Çıkâr grubu ve baskı grubu ayrımını yapanlar da şunlardır: TURAN, İlter, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, 2.b., Der Yay., İstanbul, 1976; Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Türkiye Deniz Sendikası Eğitim Dizisi, No:1, İstanbul, 1986; DAVER, Bülent, Siyaset Bilimine Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972; TEZİÇ, Erdoğan, Siyasal Partiler, 100 Soruda Dizisi, No:47, Gerçek Yay., İstanbul, 1976; AYBAY, Rona, “Baskı Grupları”, İÜHF Mec.,C.27, S:1-4, 1961; ÖZBUDUN, Ergun, Siyasal Partiler, AÜHF. Yay., Ankara, 1979.

¹³ ÖZBUDUN, Ergun, Siyasi Partiler, s.27

¹⁴ KAPANI, Münci, a.g.e., s.160

sürdürme, parlamentoda temsilci bulundurma”(15) gibi işlevsel olanaklara sahip bulunmamaktadırlar. Başka bir ifadeyle siyasal partiler, siyasi iktidarı elde ederek onu kullandıkları halde, baskı grupları iktidarın kendi istekleri yönünde karar almasını sağlamaya çalışırlar. Siyasal partiler, sürekli olarak siyasal faaliyette bulunan kuruluşlar olmasına rağmen, baskı grupları sürekli olarak politik bir faaliyet göstermezler. İktidar üzerindeki etkileri geçici ve belli alanlarda görülür.

Baskı grupları belirli menfaatler ya da amaçlar etrafında toplandığından, ilgi ve faaliyet alanları da belirli ve sınırlıdır. Halbuki siyasal partiler, toplum ve devlet sorunlarının çözümünü içeren geniş bir programa dayanır. Bu yönüyle siyasal partiler, menfaatlerin birleştirilmesi; baskı grupları ise menfaatlerin açıklanması yönünde bir fonksiyona sahiptirler.

Baskı grupları ile siyasal partiler arasındaki ilişkiler her ülkenin siyasal kültürüne, sosyal yapısına ve parti sistemlerine göre değişik şekiller gösterir. Bu ilişkiler, “*bazen sadece belirli zamanlarda ve durumlarda (seçimler, grevler gibi) ortaya çıkan geçici ilişkiler şeklinde*”(16) olabileceği gibi bunun tersi bir durumda mevcuttur. İngiltere’de İşçi Partisi ile işçi sendikaları arasında görüldüğü gibi, siyasal partiler ile baskı grupları arasında sürekli bir ilişki söz konusudur.

3. YAZILI/GÖRÜNTÜLÜ BASIN VE BASKI GRUPLARI

Basın, çağımızda önemli bir güç haline gelmiştir; kamuoyu ve kamu yönetimi üzerinde oldukça etkilidir. Basının siyasal iktidar ve çıkar grupları arasında köprü görevini (çift yönlü bir görevi) yerine getirdiği; dolayısıyla basının, iktidarlar üzerinde zaman zaman önemli-etkili odaklardan birini oluşturduğu ve baskı gruplarının faaliyetlerine, görüşlerine yer vererek onların başarıya ulaşma oranlarını artırdığı söylenebilir. Bu nedenle, basın, siyasal iktidarlar tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. Basının siyasal iktidar tarafından nasıl kontrol edildiği konusuna

¹⁵ AKAT, Mehmet, Çoğulcu Demokrasilerde Siyasal İktidar ve Baskı Grupları, Z Yay.,İstanbul,1979, s.85

¹⁶ KAPANİ, Münci, a.g.e., s.196

Türkiye açısından bakıldığında“...Türkiye gibi ekonomisi son derece merkezi denetimlere bağlı bir piyasada, her işletme gibi, basın işletmelerinin tümünün ve bu arada doğal olarak gazetecilerin de hükümete ve onun ekonomik kararlarına bağımlı oldukları ortadadır. Olayı daha somuta indirgemek gerekirse, kağıt, mürekkep gibi girdileri denetleyen hükümet, aslında basını denetliyor demektir. Ayrıca bu işin kredi tahsisi, kağıt tahsisi, matbaa makinası için tahsisler ve izinler gibi sonsuz sayıda hükümete bağımlı tarafı vardır”(17) ifadelerini görmek mümkündür.

Siyasal iktidarın, kitle iletişim araçlarını kontrolü dışında bırakmak istememesinin temel nedeninin, yazılı ve görüntülü basının da kurumlaşarak günün birinde karşısına, baskı grubu olarak çıkmasını engellemek olduğu söylenebilir. Çünkü siyasal iktidarların etkisi altında bulunan basın, sadece baskı gruplarının düşüncelerini kamuoyuna yansıtabilmektedir.

4. LOBİCİLİK VE BASKI GRUPLARI

Günümüzde politika bilimi sözlüğüne girmiş olan lobicilik, İngilizce de hol, koridor veya kulis anlamına gelen “lobby” kelimesinden üretilmiştir. “Kulisçilik” olarak ifade edildiği gibi, “bazen kanun simsarlığı” olarak da adlandırıldığı görülür. Lobicilik yapan kişiler, örgütlenmiş bir sosyal yapının adamı oldukları gibi, sırf bu işle uğraşarak geçimlerini sağlayan kişiler de olabilir. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde görülen şekli, ikinci türe örnek olarak gösterilebilir.

Baskı grupları belirli çıkarlar çerçevesinde ve ortak amaca yönelik olarak kurulmuş olup, iktidarla ilişkileri, çalışmalarının bir kısmını oluşturur. Lobiciler ise, “salt yasama üyeleri üzerinde türlü yollardan etkinlik sağlayarak karar aldırma amacıyla faaliyet gösterirler”(18). Yasamaya yönelik lobi faaliyetlerinin ideolojik temele dayalı olarak sistemde yapısal değişikliği amaçladıkları söylenebilir.

¹⁷ KONGAR, Emre, Kültür ve İletişim, Say Yay., İstanbul, 1986, s.52

¹⁸ AKAT, Mehmet, Çoğulcu Demokrasilerde..., s.84

Lobici, genellikle bir baskı grubunun temsilcisi olarak faaliyet gösterir. *"Faaliyetlerinin çoğu yasama organına yöneliktir"*(¹⁹). Baskı grupları ise, belirli bir amaca yönelik olarak kurulmuşlardır. Bu amaçlarına ulaşmak için, sadece yasama organına yönelmezler. *"Lobiler genellikle, baskı gruplarının yasama sürecini etkileyebilmelerini sağlamak için onlar adına sürekli faaliyet gösterirler"*(²⁰). Lobiler daha uzman ve teknik yöntemleri kullanmaları açısından baskı gruplarından ayrılırlar. Baskı grupları ile lobiler zaman zaman aynı anlamda kullanılmış olsalar bile, aralarındaki bu farkları görmek gerekir.

B. BASKI GRUPLARININ SINIFLANDIRILMASI

1. İDEOLOJİK NİTELİKLİ BASKI GRUPLARI

İdeoloji, *"bir grubun paylaştığı inanç sistemi"*(²¹) olarak tanımlandığı gibi, *"Dünyayı daha iyi anlamak için sosyal grupların kullandığı yorum planı"*(²²) şeklinde de tanımlanmaktadır.

İdeoloji bir inanç sistemi olarak alındığında, ideolojik nitelikli baskı grupları da aynı inanca sahip gruplar olarak nitelendirilebilir. Bu durumda, ideolojik nitelikli baskı gruplarına ortak fikirler, değerler etrafında toplanarak, örgütlenen gruplardır denilebilir. Bu gruplar, üyeleri tarafından paylaşılan bir fikrin, bir manevi değerın korunması, geliştirilmesi veya gerçekleştirilmesi amacıyla faaliyet gösterirler. İdeolojik nitelikli baskı grupları, kendi inançları doğrultusunda siyasal iktidarı ve kamuoyunu etkilemeye çalışırlar. Bu grupların çoğu ahlaki değerleri yükseltici, manevi amaçlar güden çeşitli fikir kulüpleri, alkolle mücadele dernekleri, insan haklarını koruma örgütleri, ırk ayırımına, nükleer silahlanmaya ve çevre kirlenmesine karşı savaş gibi amaçlarla faaliyet gösteren kuruluşlar ve derneklerdir(²³). İdeolojik nitelikli baskı gruplarının her

¹⁹ Benzer görüş için bkz: DAVER, Bülent, a.g.e., s.241.

²⁰ AKAT, Mehmet, Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, İÜHF Yay., İstanbul, 1976, s.69

²¹ RUSH, Michael, Politic & Society : An Introduction to Political Sociology, University of Exeter, 1991, p.181.

²² RUSH, Michael, a.g.e., p.182.

²³ Benzer görüş için bkz.: MEYNAUD, Jean, a.g.e., s.20-22;DAVER, Bülent, a.g.e., s.237-238

biri farklı ideolojiye sahip oldukları için (ırk ayrımı, çevre kirlenmesi ve alkolle mücadele vb.), faaliyet alanları da birbirinden farklıdır. Bu nedenle ideolojik nitelikli baskı gruplarının genelde, türdeş olmayan ve daha çok manevi menfaatler için çalışan gruplar olduğu söylenebilir.

Özetle, amacı siyaset olmayan ve belli bir kesimin ortak çıkarları için siyasete çok az katılan baskı gruplarıyla, tamamen ideolojik anlamda çalışan ve temsil ettiği grubun çıkarları ötesinde, toplumun tüm sorunlarına yeni bir çözüm arayan gruplaşma arasında bir ayrıma gidilmektedir. Veya böyle bir ayrıma gidilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

2. SINIFSA BASKI GRUPLARI

Sınıfsal baskı grupları, ortak menfaatler etrafında toplanan gruplardır. Ayrım kriteri, ekonomik menfaattir. Bunlar ekonomik çıkarlarını gözetmek maksadıyla faaliyette bulunurlar. *“Bu tür sınıflandırmada, temel ekonomik çatışma odakları ve sosyal sınıf çizgisi belirleyici olmaktadır”*⁽²⁴⁾. İşveren birlikleri, işçi kuruluşları, çiftçi birlikleri, tarım kooperatifleri bu tür baskı gruplarının önde gelen örnekleri olarak sayılabilir. Bunlardan başka önemli yer tutan memur sendikaları, esnaf kuruluşları ve tüketici kooperatifleri de sayılabilir. Meslek kuruluşları da (barolar, tabip odaları, mimar ve mühendis odaları, v.b) bu sınıflandırmaya dahil edilebilir.

Hiç kuşkusuz, siyasal yaşamda en büyük önemi taşıyan baskı grupları, sınıfsal kökenli olanlardır. Siyasal amaçla örgütlendiklerini hiçbirisi açıkça belirtmeseler bile, meslek kuruluşlarının hepsi bu çerçeve içinde yer alırlar. Çünkü o toplum kesiminden olanların çıkar ve eğilimlerini savunmak için oluşturulmuşlardır. Amaç, o toplum kesiminin çıkarları doğrultusunda, siyasal karar vericileri etkilemektir.

²⁴KAPANİ, Münci, a.g.e., s.62

3. POLİTİK NİTELİKLİ BASKI GRUPLARI

a. Kamusal Yargı Organları

Politika alanında yapılan her türlü değişiklik, hukuksal kurumları da etkilemektedir. Kamusal yargı organları da, bu kurumlardandır. Kamusal yargı organları arasında yer alan Anayasa Mahkemesi'nin çok görevli bir kuruluş olduğu söylenebilir. Anayasa Mahkemesi, sadece yargı hakkını kullanan bir yargı yeri değil, aynı zamanda Anayasanın bütünlüğünü koruyan, hukuk devletinin, temel hak ve özgürlüklerin koruyucusu olan bir organdır⁽²⁵⁾. Kamusal yargı organlarından bir diğeri olan Danıştay ise, bir yandan yüksek idare mahkemesi, diğer yandan da devletin merkezde bulunan en yüksek danışma ve inceleme organıdır. *"İdare üzerinde uygulanan ve idarenin dışında yer alan denetim yollarından en etkilisinin ve kişilere en çok güven sağlayan yargı denetimi olduğu görüşü 1961 Anayasasına hakim olan ilkelerden biridir"*⁽²⁶⁾. Kamusal yargı organlarının görevlerini yerine getirirken bağımsız ve tarafsız olacakları evrensel bir ilke olarak kabul edilmesine rağmen, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay'ın vermiş olduğu kararların siyasi baskılara uygun olarak alınmış, yargısal denetimden uzak kararlar olduğu; üst derece mahkemelerinin bir tür siyasal karar mekanizması olduğu ifade edilmiştir⁽²⁷⁾. Dolayısıyla, kamusal yargı organları, siyasal iktidarın aldığı kararları denetleyen en üst mercii konumunda görünseler de, uygulamada bunu sağlayamadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Hem demokrasiyi hem de hukuk devleti ilkesini zedeleyen bu durumun, kamusal yargı organlarına, bir anlamda politik baskı grupları niteliği kazandırdığı söylenebilir.

b. Yasama ve Yürütme Organları

Devlet işlevlerinden olan yasama ile, nesnel ve emredici hukuk kuralları koyma işlevi anlaşılır. Yasama görevini üstlenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, siyasal iktidarı elinde bulunduran güç doğrultusunda kararlar alır, kanunlar yapar. Bunları

²⁵ GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Anayasa Hukuku, "S" Yay., Ankara, 1986, s.250

²⁶ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Yönetmelik Yargı, 8.b., "S" Yay., Sevinç Matbaası, Ankara, 1991, s.38.

²⁷ ŞAHİM, Tarık, Baskı Grupları (Özellikleri-İşlevleri-Etkileri), Der. Yay., İstanbul, 1993, s.60

kullanan ve gerektiğinde müeyyideleri koyan ise, yürütme organıdır. Bu noktadan hareketle “*baskı grupları içerisinde en güçlüsü olarak yürütmenin ortaya çıktığı*”⁽²⁸⁾ ifade edilmiştir.

Bütün parlamenter rejimlerde görülen yasama organındaki çoğunluk ile yürütme arasındaki aynılığı gözden uzak tutmamak gerekir. “*Anayasaya göre, yasama ile yürütme, TBMM çoğunluğuna dayanmaktadır*”⁽²⁹⁾. Yasama ve yürütme, siyasi iktidarı oluşturan parti görüş ve düşüncelerinden doğrudan etkilenirken; yargı ise dolaylı olarak etkilenmektedir.

4. SINIFLANDIRMANIN DOĞURDUĞU BAZI PROBLEMLER

Sosyal bilimler alanında kesin ve mutlak değerler yoktur. Fakat bugün bir çok konuda görüş birliği sağlanmıştır. Ne var ki baskı gruplarının sınıflandırılması konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır.

Baskı grubu kavramı başlangıçta sadece bu özel kuruluşlar (sendika, şirket, dernek, birlik v.b) yönünden işlenmiş ve bu grupların siyasi iktidar üzerine etkileri inceleme konusu yapılmıştır. Daha sonraları devlet yapısı içinde yer alan bazı kamu kuruluşlarının ve idare mekanizmasının bazı kesimlerinin de baskı grubu sayılıp sayılamayacağı sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte, bunların belirli faaliyet ve davranışları, bu yönden politika biliminin inceleme alanına girmiştir. Fakat bu durum baskı grupları kategorisini oldukça genişletip, bir çok karışıklıklara ve kavram kargaşasına sebep olacağından ordu, bürokrasi ve basın önceleri bu sınıflandırmanın dışında bırakılmıştır.

Ancak siyasi hayatın gerçekleri, devlet bürokrasisinin bazı kesimlerinin, bazı kamu kuruluşlarının siyasi karar organları üzerlerinde baskı grubu faaliyeti içerisinde olduklarını göstermektedir. Şüphesiz bu etkileme, özel grup menfaatinin sağlanması

²⁸ ŞAHİM, Tarık, a.g.e., s.62.

²⁹ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, Anayasa Hukuku, s.87

değil, belli bir idari tutuma öncelik ve ağırlık verilmesi ya da kamu hizmetinin sağlanması yönündedir. Kamu yararı esasına dayalı bir çaba söz konusudur.

Fransız yönetim bilimci B.Gournay, “*kamu bürokrasisinin baskı grubu sayılıp sayılmayacağını tartışırken, konunun bir tanım meselesi olduğunu*”⁽³⁰⁾ söylemektedir. İdare, bilinen nedenlerle geleneksel baskı gruplarından (işveren, işçi ve tarım örgütleri, eski muharipler derneği, vb.) farklıdır. Çünkü idari kuruluşları meydana getiren insanların da; dar anlamda çıkar gruplarının geleneksel olarak izledikleri, hayatı idame, iktidar ve prestij arzusu, daha fazla maddi avantajlar, bazı değerleri kabul ettirme iradesi gibi amaçlara benzer ve bazen çalıştıkları dairelerin amaçlarına sıkı sıkıya bağlı, bazen onlardan az çok ayrılan amaçları vardır. Ayrıca bu amaçları gerçekleştirmek için kendilerine özgü olanlar dışında (imza grevi, işi yavaşlatma gibi) başvurdukları, baskı gruplarının metoduna benzer (bakanlara delege göndermek, parlamenterleri işe karıştırmak, kamuoyunu etkilemek gibi) metodları vardır.

Bu belirtilenler, bakanlıklar ya da onları meydana getiren birimlerin baskı gruplarından başka bir şey olmadıkları anlamına gelmektedir. Bu noktada kamu bürokrasisinin bazı kesimlerinin, özellikle hükümet kararlarının hazırlığına katıldıkları ve bu aşama da özel çıkar grupları gibi davranabildikleri hatırlanmalıdır⁽³¹⁾.

Günümüzde, baskı grupları kavramını geniş anlamı ile ele alma ve bunun içine hükümet organlarını sokma yönünde bir eğilim vardır⁽³²⁾. Hükümet organlarının da baskı grubu gibi görülen tutum ve davranışları, kendi kurumlarının çıkarlarını gözetme ve yönetime katılmaları açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Kamu kuruluşlarının kendi asli görevlerinden ayrılarak, yöneticilerinin kararlarına yön vermeye ya da bunları işlemez hale getirmeye kalkışmaları (bunu yaparken de politik makamlarca verilen yetkileri, imkan ve kaynakları bir bakıma kötüye kullanmaları) baskı grubuna dönüştükleri anlamına alınabilir⁽³³⁾. Ancak, baskı grubu olarak görülebilecek kamu kuruluşlarının görevi kötüye kullanmaları gibi bir yargıya varmakda doğru bir yaklaşım

³⁰ GOURNAY, Bernard, Yönetim Bilimine Giriş, (Çev. İ. Kuntbay), TODAİE Yay., Ankara, 1971, s.301.

³¹ GOURNAY, Bernard, a.g.e., s.303

³² MEYNAUD, Jean, a.g.e. s.42

³³ MEYNAUD, Jean, a.g.e. s.44

olmayacaktır. Kamusal baskı grubu kategorisinde değerlendirilebilecek ordunun, görevini kötüye kullanmasından söz edilemez. Fakat bu durumda, kamu yararı düşüncesinden hareketle, ordunun siyasi otorite üzerinde sınırlı bir etkileme çabasının varlığından söz edilebilir. Nitekim ordunun bir baskı grubu olup olmadığı konusunda son yıllarda yapılan çalışmalarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Burada şu hususa özellikle dikkat etmek gerekir: Ordunun silah gücüne dayanan müdahalesi ile onun sadece sınırlı bir siyasal etki yaratma amacını birbirinden ayırmak gerekir. Ordunun zaman zaman bazı alanlarda siyasal kararlar üzerinde etkili olduğu kabul edilebilir. Sınırlı ve ölçülü bir çerçeve içinde, “diğer bir kısım kamu grupları gibi Ordunun da bir baskı grubu olarak rol oynadığından söz edilebilir”⁽³⁴⁾. Bu çalışmada da bu konu üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

C. BASKI GRUPLARININ GÜCÜNÜ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Baskı gruplarının günümüz demokrasilerinde önemli bir güç olarak belirmesi; kendi yapı ve özelliklerinden kaynaklandığı gibi, içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal yapıdan da kaynaklanmaktadır. Baskı gruplarının kendisinden kaynaklanan faktörleri büyüklük, maddi güç, toplumsal itibar, liderlik olarak belirtmek mümkündür. İkinci grup etkenleri ise, siyasal sistemin özellikleri, ilgilenilen problemin niteliği gibi etkenler oluşturmaktadır.

1.BASKI GRUPLARININ KENDİSİNDEN KAYNAKLANAN FAKTÖRLER

a. Büyüklük:

Baskı grubunun sahip olduğu üye sayısı ne kadar fazla ise, etkileme gücü de o oranda artar. Ancak üye sayısı tek başına yeterli değildir. Büyüklük, temsille ilgilidir ve bu açıdan örgüte kayıtlı üyelerin yanında, bunların potansiyel üyelere olan oranının da

³⁴ MEYNAUD, Jean, a.g.e., s.203

bilinmesi gerekir. Potansiyel üye ise, örgüte halihazırda veya gelecekte üye olabilecek kişi, kurum ve kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Kayıtlı üyeler ise, örgüte o ana kadar kayıt yaptırmış üyeleri kapsar. Örgüte kayıtlı üyelerin yanında, kayıtlı üye/potansiyel üye oranının yüksekliği örgütün temsil ettiği kitlenin büyük olduğunu gösterir⁽³⁵⁾. Bu da, baskı grubu olarak örgüte güç verir. Başka bir ifade ile baskı gruplarının üye sayısının kabarık olması, onların etkinliğini artırır. Yöneticiler, genellikle büyük insan kitlelerini karşılarına almak istemezler.

b. Maddi Güç:

Baskı grubunun etkinliğini, gücünü belirleyen ikinci etken, onun maddi (finansal) gücüdür. Bilindiği üzere baskı gruplarının karar alma sürecini etkilemek üzere giriştikleri faaliyetleri sürdürebilmeleri maddi imkanlarının genişliğine bağlıdır.

Bir baskı grubunun fonksiyonlarını yerine getirebilmesi, etkileme faaliyetlerinde bulunabilmesi için bir çok şeye ihtiyacı vardır. Bir yere (binaya), yazışma ve haberleşmeyi yürütmek üzere personele, malzemeye, haberleşme için telefon ve diğer posta hizmetlerine; bilgi toplamak ve değerlendirmek, siyasal kurumlarla ilişki kurmak için uzmanlara, yayın yapmak, sosyal faaliyetler düzenlemek ve sayılabilecek diğer bir çok eylem için paraya ihtiyacı vardır⁽³⁶⁾. Dolayısıyla maddi gücü daha fazla olan örgütlerin, baskı grubu olarak daha etkili olabilecekleri rahatlıkla söylenebilir.

c. Toplumsal İtibar (Saygınlık):

Baskı gruplarının gücü, üye sayısı ve maddi güç yanında, onların diğer örgütler, kurumlar, kuruluşlar ve toplum katında, kısacası kamuoyunda sahip oldukları kanaat ve yargılara da bağlıdır⁽³⁷⁾. Baskı gruplarının saygınlığı, üyelerinin saygınlığı ve örgütün

³⁵ KUZU, Burhan, "Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış", İÜHF Mec., S:1-4, s.108-109

³⁶ TURAN, İlter, a.g.e., s.148

³⁷ DAVER, Bülent, a.g.e., s.242; KUZU, Burhan, a.g.m., s.110

kendisinden kaynaklanan saygınlıktır. Bir başka ifade ile saygınlık, örgütün kendi faaliyetlerinden kaynaklanabileceği gibi, üyelerin niteliğinden ve faaliyetlerinden de kaynaklanabilir.

d. Liderlik:

Liderlik, siyaset bilimi araştırmalarına konu olmakla birlikte, siyasetin sanatsal yönü ile de ilişkilendirilen bir konudur. Siyasal liderlik olgusunu oluşturan asıl unsurların; sevgi, kavrayış yeteneği, uzağı görme gücü, hesaplılık, zamanlama, kararlılık gibi siyasetin sanatsal yönüne ilişkin unsurlar olduğu belirtilmiştir⁽³⁸⁾. Baskı grubunun lideri olan kişi, grubun gücünü belirleyen diğer faktörleri bir araya getirerek, değerlendirebilecek ve somut problemlerde kendi grubu lehine sonuçlar alabilecek kişidir. Liderin grup içersindeki başarı durumu ve/veya karizmatik otoritesi ile, grubun etkinliği arasında bir paralellik söz konusudur. Etkili lider, grubun daha yaratıcı ve etkili olmasına katkıda bulunan kişidir⁽³⁹⁾. Dolayısıyla baskı gruplarının başarı ya da başarısızlığında liderin de rolü vardır. Liderde bulunması gereken özellikler, baskı gruplarının türlerine göre önemli farklılıklar gösterir. Bununla beraber, bu çalışmanın konusu bakımından, *“kurumlaşmış baskı gruplarında liderin genellikle atanarak işbaşına geldiğini belirtmek gerekir. Lider; kıdem, yaş ve mevki gibi ölçütlere göre çoğu zaman bir üst makam tarafından belirlenerek atanır”*⁽⁴⁰⁾. Kamusal baskı gruplarında resmi bir liderlik söz konusudur. Resmi liderin, gerçek anlamda lider olabilmesi kurumlara göre farklılık göstermesine rağmen, bazı ortak özelliklerin de ne şekilde o grubun/kurumun başına gelmiş olursa olsun, liderde bulunması gerekmektedir.

Bununla beraber, kamusal baskı gruplarında, grubun güç ve etkinliğini en fazla azaltan etken liderin atama şeklinde göreve getirilmesidir. Atama ile gelen resmi liderin grupta gerçek lider olabilmesi büyük ölçüde rastlantılara bağlıdır. Fakat, atanmış liderin

³⁸ ERTURAN, M.Şevket, “Siyaset Bilimi ve Atatürk”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S:359, Ocak 1999, s.16

³⁹ ERGUN, Turgay, Türk Kamu Yönetiminde Önderlik Davranışı TODAİE Yay, No:191, Ankara, 1981, s.18-19

⁴⁰ ŞAHİM, Tarık, a.g.e., s.66

zamanla gerçek lider özelliğini kazanması, o kamusal baskı grubunun gücüne güç katacağı tartışma konusu olmaktan uzaktır.

e. Diğerleri:

Baskı gruplarının kendisinden kaynaklanan büyüklük, maddi güç, toplumsal itibar ve liderlik gibi güç öğelerinin dışında, tutarlık, dayanışma ve özerklik gibi faktörlerin de baskı grubunun gücü üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Baskı grubunun, siyasal partileri, siyasal liderleri, bürokrasiyi etkileyebilmesi için, temsilcilerinin kitleyi temsil ettiğine inanılması, isteklerinin karşılanmaması durumunda bazı kayıplar doğacağına bilinmesi gereklidir. Yani belirli bir güce dayandıklarını kanıtlayamayan baskı grubu sözcülerinin ciddiye alınmama tehlikesi mevcuttur. Başka bir ifadeyle, baskı gruplarının isteklerine gerekli duyarlılığın gösterilebilmesi için gerekli olan özelliklerden biri de özerklidir⁽⁴¹⁾.

Baskı grubunun etkili olabilmesinde, başka bazı unsurlar daha vardır. Grubun tutarlılığının ve grup içerisindeki dayanışmanın da yüksek olması gereklidir. İyi örgütlenmiş grupların daha tutarlı ve birlikte hareket etme olasılıkları daha yüksektir. İç haberleşmeleri gelişmiş gruplar daha etkindirler. Haberleşmenin doğru ve hızlı sağlanması liderlerin isteklerini üyelere kolaylıkla duyurabilmesi ve onların eğilimlerinden daha çabuk haberdar olmaları gibi kolaylıklar sağlar. Baskı gruplarının organizasyonu mükemmel olduğu takdirde, hükümet ve idare üzerinde etkileri artmaktadır.

⁴¹ ŞAHİM, Tarık, a.g.e., s.66

2.BASKI GRUPLARININ ÇEVRESİNDEN KAYNAKLANAN FAKTÖRLER

a. Siyasal Sistemin Özellikleri

Baskı gruplarının örgütlenme şekilleri, tür ve faaliyet alanlarının sınırları kendileri ile ilgili olduğu kadar, içinde bulunduğu çevre ile de ilgilidir. Baskı gruplarının demokratik siyasal sistemlerle, merkezi yönetimin güçlü olduğu ve baskı gruplarının, varlığına izin vermeyen ve toplum tarafından hoş karşılanmayan siyasal sistemlerdeki, güç ve etkinlikleri oldukça farklı olacaktır⁽⁴²⁾. Bir başka ifadeyle, baskı grubunun gücünü o ülkenin siyasi kurumları, parti sistemleri ve siyasal kültürünün de etkilediği söylenebilir. Eğer ki siyasal kültür, baskı gruplarının varlığını ve faaliyetlerini siyasal sistemin bir gereği olarak görüyorsa saygınlık ve etkinlik açısından baskı grupları siyasal sistemin aktörleri konumuna gelebilir. *“Baskı gruplarına siyasal kültürün yaklaşımı olumlu ise, örgütlenme düzeyi ile bireylerin örgütlere üyeliği yüksek; olumlu değilse, örgütlenme ve üye olma düşük seviyede gerçekleşir. Aynı şekilde siyasal parti sistemi ve partilerin yapısının da, baskı gruplarını güçlendirici ya da zayıflatıcı etkileri olabilir”*⁽⁴³⁾. Teşkilatları zayıf, süreklilikten uzak olan partiler, baskı gruplarının etkisine daha açık bir durum gösterirken, geniş bir teşkilat yapısına sahip, sürekli ve toplumun her alanına yayılmış partiler menfaatlerinin birleştirilmesi ve ifade edilmesini daha kolay sağladıklarından baskı gruplarının etkileme alanını daralttıkları bilinmektedir. Fakat bunun yanında seçimlerde yeterli oyu alıp, Mecliste temsil edilme imkanı bulamayan kitlelerin de baskı grupları aracılığı ile temsil edilme imkanı buldukları söylenebilir.

Siyasal sistemin kurumlarının yerleşmiş olması ya da zayıflığı, baskı gruplarının etkinliğini artırabilir. *“Siyasi partilerin tecrübeli, yetişmiş kadrolardan yoksun olması, bürokrasinin bilgi ve beceriden yoksun, zayıf kadrolardan oluşması, devletin kendi kurumlarını iktisadi ve toplumsal gelişmeye paralel olarak geliştirememesi, iyi teşkilatlanmış, uzmanlık ve bilgi ile daha iyi donatılmış olan baskı gruplarının etkin*

⁴² ÇAM, Esat, Devlet Sistemleri, s.234

⁴³ ŞAHİM, Tarık, a.g.e., s.63

olmasını sağlar”⁽⁴⁴⁾. Bu yönüyle baskı gruplarının, siyasal partilerin eksikliklerini tamamladıkları söylenebilir.

b. İlgilenilen Problemin/Sorunun Niteliği

Baskı gruplarının ilgilendiği problemin kapsamının genişliği ve kamuoyunun konuya duyduğu ilgi, baskı grubunun etkinliğini tayin edici bir diğer faktördür⁽⁴⁵⁾. Baskı grubunun çözümü için faaliyete girdiği problem; büyük kitleleri ilgilendiren önemli bir problem ise, o grubun yönetimi etkileme çalışmalarının başarıya ulaşma ihtimali yüksektir.

Ülke geneli yerine belli bir yöreye yönelik olarak faaliyet gösteren baskı gruplarının toplum tarafından tanınmaları daha düşük olmaktadır. Yine sorumluluğu daha fazla olan örgütlere (Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu v.s.) sorumluluğu daha az olan örgütlere nazaran kamuoyunun duyduğu ilgi daha fazladır.

c. Diğerleri

Baskı grubunun gücünü belirleyen başka çevresel faktörler de vardır. Yönetimdeki ağırlığın merkezde mi, yoksa yerel yönetimlerde mi olduğu, bürokrasinin büyüklük, yaygınlık ve katılığı baskı gruplarının güç ve etkinliğini önemli ölçüde belirleyen bir diğer çevresel faktördür. Merkezi yönetimin söz konusu olduğu sistemlerde, yönetimin dış etkilerden etkilenmesi, yerel yönetimlere göre daha zordur⁽⁴⁶⁾. Çünkü merkezi yönetimler, yerel yönetimlere nazaran daha katıdırlar ve dış etkilerden daha az etkilenirler.

⁴⁴ ŞAHİM, Tarık, a.g.e., s.63

⁴⁵ TURAN, İlder, Siyasal Sistem..., s.150-151

⁴⁶ OKTAY, Cemil, Yükselen İstемler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İÜSBF Yay, İstanbul, 1983, s.47

Çevresel faktörlerden bir diğeri olan yasaların, baskı gruplarının varlığını ve faaliyetlerini sistemin bir gereği olarak kabul edip kısıtlamalar getirmemesi, hatta bazen siyasal kararların alınmasına katılması, baskı gruplarının faaliyetlerini kolaylaştırır⁽⁴⁷⁾. Bu nedenle siyasal sistemin baskı gruplarının varlığını tanıdığı yönetim biçimlerinde baskı grubu faaliyetlerini yasal bir zeminde gerçekleştirebilecektir. Böyle sistemlerde örgütlenme ve siyasal katılma toplumun tüm kesimlerine yayılabilir.

Baskı gruplarının örgütlenme düzeylerini ve etkinliklerini, siyasal iktidarın hangi ortamda ve nasıl oluşturulduğu önemli derecede etkiler. Olağandışı yollardan işbaşına gelen iktidarlar, örgütlenmeye ve örgütlerin faaliyetlerine genellikle sınırlamalar getirirler. Çünkü baskı gruplarının kitleleri harekete geçirerek meşru olmayan iktidarlarını kaybetmelerine yönelik korkularının nedeni olarak bu örgütlerin faaliyetlerini sınırlamaktadırlar.

D. BASKI GRUPLARININ ETKİLEME YOL VE YÖNTEMLERİ

Baskı gruplarının siyasal sistemi etkilemek için kullandıkları yol ve yöntemlerin sayısı oldukça çok ve farklı olmakla birlikte, sözü edilen bu yöntemlerden her biri, her gruba açık değildir. Gruplar, niteliklerine ve kullanımlarına en uygun olanı seçerler.

Baskı grupları, güttükleri amaçları gerçekleştirebilmek için çeşitli alanlarda, çeşitli faaliyet yöntemlerine başvururlar “...kullanılan metotlar her siyasal sistemde birbirinin aynı değildir. Bunların şekli, alanı, yoğunluk ve etkinlik derecesi ülkenin anayasal-kurumsal yapısına, parti sistemine ve siyasal kültürüne göre farklılık gösterir”⁽⁴⁸⁾.

⁴⁷ Benzer Görüş İçin bkz. TURAN, İlter, Siyasal Sistem... s.147

⁴⁸ KAPANİ, Münici, a.g.e., s.204

1. İNANDIRMAYA ÇALIŞMAK

Baskı gruplarının etkileme yol ve yöntemlerinin ilki inandırmaya çalışmaktır. Bu yöntem ile, hem örgütün varlığını tanımaları, hem de isteklerinin kabulü ikna yoluyla sağlanabilir. Bu nedenle “*baskı grubu, yetkili otoriteyi taleplerinin “haklı” olduğu hususunda iknaya çalışır*”⁽⁴⁹⁾.

Baskı gruplarının ilgili birimi, iknaya yönelik araçları kullanması; doğrudan görüşme, rapor sunma, kulisçilik, imza toplama, bildiri yayınlama, seminer, sempozyum, kolokyum gibi toplantılar düzenleme; gazete, dergi, broşür, kitap v.b. yayınlama ve ilan verme gibi, iknaya yönelik araçları kullanır. Bu araçlar, aynı zamanda baskı grubunun ciddi ve güvenilir olduğu izlenimini yaratma amacına hizmet eder.

2. TEHDİT ETMEK

Siyasi otoritelerin baskı gruplarının taleplerine karşı yeter derecede kulak vermedikleri durumlarda, baskı grupları tehdit yoluna başvurulabilirler. Tehdit, iki taraf arasında kalacak şekilde gizli yapılacağı gibi, açıkça da yapılabilir. Ancak gizli tehdit yoluna daha çok başvurulmaktadır.

Tehdit, hükümet ve üyelerine, bürokrasiye, parlamentoya, siyasal partiler ile siyasal kararların alınıp uygulanmasında rol oynayan diğer kişi, kurum/kuruluşlara yönelik olabilir. Tehditler yerel kampanyalar açmak, ilgili kurum, kuruluş ya da kişilere mektup, dilekçe, telefon, telgraf v.b. göndererek onların gözünü korkutmak, aleyhte imza toplanacağı, bildiri yayınlanacağı, uluslararası kuruluşlara şikayet edileceği, yargı yoluna başvurulacağı, grev veya lokavta gidileceği, işbirliği yapılmayacağı, gösteriler düzenleneceği, icraatın baltalanabileceği ve zor kullanılabileceği gibi çok değişik biçimlerde uygulanabilmektedir⁽⁵⁰⁾.

⁴⁹ DAVER, Bülent, a.g.e., s.239

⁵⁰ TURGUT, Nükhet, Siyasal Muhalefet, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1984, s.86

3. BİLGİLENDİRMEYE ÇALIŞMAK

Baskı grupları, siyasal iktidarı, bürokrasiyi parlamentoyu ve siyasal partileri belirli bir konuda bilgilendirmek amacıyla; imza toplama, bildiri yayınlama, seminer, konferans, sempozyum, kolokyum gibi toplantılar düzenleme yanında, yazılı yayın ve basın aracılığıyla kamuoyunu bilgilendirme ve kitle iletişim araçlarıyla problemin çözümüne yönelik kamuoyu oluşturmaya çalışabilirler⁽⁵¹⁾. Bu faaliyetler, ilgili birimin lehinde ya da aleyhinde kullanılabilir.

4. GÖSTERİ, BOYKOT VE GREVLER YAPMAK

Baskı grupları, amaçlarının gerçekleşmesi yönünde ilgili birimleri zorlamak amacıyla, gösteri yürüyüşleri, protesto mitingleri, grev, boykot, kontak kapama gibi değişik eylemlerde bulunabilirler.

Miting ve gösterilerin düzenlenmelerinin nedenleri arasında siyasal iktidarın, baskı grubunun görüş ve isteklerine karşı duyarsız davranması, iknaya ve uyarmaya yönelik olarak kullanılan yöntemlerin sonuç vermemesi yanında grup içi dayanışmayı güçlendirme gibi gizli bir amacı da olabilir.

Gösterilere benzer gerekçelerle, boykot ve grevler de zaman zaman baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Baskı grupları, çok kere grev ve diğer kuvvet gösterileri sayesinde yönetime boyun eğdirerek isteklerinin tamamını veya bir kısmını kabul ettirebilmektedirler⁽⁵²⁾.

⁵¹ Konferanslar daha çok tek kişinin konuşmacı olarak katıldığı, bilimsel konuları içermeleri yanında sosyal ve kültürel konuları fazla ayrıntıya girmeden ortaya koyan ve hislere de hitap edebilen toplantı şekilleridir. Düzenlenmesindeki amaç; izleyicileri belirli bir konuda birliğe yöneltmek olmaktadır. Sempozyum ve kolokyumlar birden fazla konuşmacının katıldığı, bilimsel niteliği ağır basan izleyicilerin de konuşmalara katılmasına fırsat veren toplantılardır. Süreleri konferanslara göre daha uzun olabilmektedir.

⁵² GÜZELİŞ, İsmail, İdarede Baskı Grupları, İstanbul, 1964. s.31

Gelişmekte olan siyasal sistemlerde siyasal amaçlı boykot ve grevler, ya sınırlandırılmış, ya da yasaklanmıştır. Bu gibi durumlarda da değişik adlar altında, yine boykot ve grevler gizli olarak gerçekleştirilmektedir. Boykotun kapsamı greve göre çok daha geniştir. İşçilerin grevi ve açlık grevi dışındaki eylemler boykot kapsamına girer. Esnafın kepenk indirmesi, köylülerin şehirlere yiyecek maddesi göndermemesi, şoförlerin yolları trafiğe kapaması, seçimlere katılmama, tüketicilerin belirli bir malı almaması, yönetimin görev alanına giren bir işlemi yapmaması vb. gösterilebilir.

Gösteri, boykot ve grevin siyasal iktidar karşısında etkili bir silah olarak kullanılabilmesi, iyi organize edilmesine, katılımın yüksek olmasına ve gereği kadar sıklıkta yapılmasına bağlıdır.

5. SİYASAL PARTİLERLE İLİŞKİ KURMAK

Baskı grupları ile siyasal partiler arasındaki ilişkiler her ülkenin siyasal kültürüne, sosyal yapısına ve parti sistemlerine göre değişik şekiller gösterir. Bu ilişkiler seçimler ve grevler gibi belirli zamanlarda ortaya çıkan geçici ilişkiler şeklinde olabileceği gibi, bazen de sürekli ilişkiler şeklinde görülebilir.

Siyasi parti ile baskı grubu arasındaki sürekli ilişki iki şekilde görülebilir. Bir baskı grubunun istekleri ve amaçları ile, bir partinin savunduğu görüşler arasında paralellik varsa, baskı grubu ayrı olarak varlığını korumakla birlikte, bu partiyle sürekli bağlar geliştirilebilir. Bu durumun en klasik örneği İngiltere’de İşçi Partisinin işçi sendikaları ile ilişkisidir. İkinci şekil ise, partiyle organik ilişkiye girmeden, amaçlarına en yakın bir partiyi ve adayları seçimlerde desteklemektir⁽⁵³⁾. Baskı gruplarının siyasal partileri veya adayları kendilerine bağlamalarının en yaygın biçimi, seçim kampanyaları sırasında maddi yardımda bulunmak, propaganda faaliyetlerine katılmak, seçimlerde oy vermek, kamuoyu ve diğer muhalif gruplar karşısında savunmak sayılabilir.

⁵³ TURAN, İltar, Siyasal Sistem..., s.142

Baskı grupları ile siyasi parti arasındaki bağ, organik veya ideolojik bir nedene dayansa bile aralarındaki ilişkinin temel sebebi çıkara dayalı bir ilişkidir⁵⁴). Baskı grupları, siyasal partiyi belirli ölçüde borçlandırmakla önceden yatırım yapmakla gelecekte karşılaşılabileceği sorunların çözümlenmesinde siyasal partinin aracılık rolü oynamasını amaçlamış olabilir.

6. DİĞERLERİ

Baskı gruplarının, siyasal sistemi etkilemek için kullanabilecekleri çok sayıda araca sahip olması, grubun amaçlarına ulaşmasını büyük ölçüde kolaylaştırır.

Baskı grupları bu araçları; siyasal iktidarı, bürokrasiyi ve parlamentoyu ikna etmek, etkilemek; ilgili birimleri belirli şeyleri yapmaya zorlamak ve onları değişik biçimlerde karar almaya, tutum ve davranış geliştirmeye yöneltmek amacıyla kullanırlar.

Bu araçlardan bir tanesi de aleyhte kampanyalardır. Aleyhte kampanyalara girişilmesi, iknaya veya bilgilendirmeye yönelik olarak sürdürülen çalışmaların sonuç vermemesi durumunda başlatılabilir. Kampanyanın hangi araçla yürütüleceği; siyasal sistemin ve sorunun niteliğine, içinde bulunulan döneme, grubun yapısına ve ekonomik gücüne göre farklılıklar gösterir. Karar aleyhine imza toplama, toplantılar düzenleme, bildiri yayınlama, gösteriler düzenleme, yazılı basın veya kitle iletişim araçları ile aleyhte yayınlar yapma, etkili yol ve yöntemler olarak kullanılabilir.

Bir diğer yöntem ise, uluslararası kuruluşlara şikayettir. Siyasal iktidar veya parlamentonun almış olduğu olumsuz bir karar veya uygulamaya koyduğu işlemler karşısında uluslararası alanda etkili kurum veya kuruluşlara sorunun çözümlenmesi amacıyla yapılan her türlü girişimlerdir.

Hükümet faaliyetlerinin baltalanması (sabotaj) ise, bir başka araç olup, bu çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. İcraatı baltalamanın ilk şekli “kamu kurum ve

⁵⁴ SHIVELY, W.Phillips, a.g.e., p.227.

kuruluşlarıyla işbirliğine yanaşmamaktır”⁽⁵⁵⁾. İkinci şekli, “maliye ve hazine üzerinde mali bunalımlar yaratacak şekilde baskı yapmaktır”⁽⁵⁶⁾. Üçüncü tür baltalama, “vergi ödemeye yanaşmamaktır”⁽⁵⁷⁾. İcraatı baltalamanın diğer bazı yolları ise; “vergi kontrollerine yanaşmamak, çeşitli sandıklardan ve bankalardan mevduat çekmek, enflasyon dönemlerinde piyasaya önemli miktarda para, senet, tahvil, hisse senedi, döviz ve benzeri mali araçları sürmek” ⁽⁵⁸⁾ sayılabilir.

Başvurulan bir diğer yöntem çeşidi ise, “itaatsizlik ve zor kullanmadır”⁽⁵⁹⁾. İtaatsizlik ve zor kullanma eylemi, siyasal sistemin değişik kurumları, siyasal iktidar ve toplumdan önemli derecede tepkiler alma yanında, yaptırımlarla da karşılaşabilir. Bu eyleme ancak olağandışı dönemlerde başvurulabilir.

III. BASKI GRUPLARININ İŞLEVLERİ

Daha önce ifade edildiği üzere demokratik siyasal sistemlerde baskı grupları ile siyasal partiler, benzer işlevleri yerine getirmeleri yanında, birbirlerini tamamlayan işlevler görürler. İş bölümü, uzmanlaşma ve farklılaşan gereksinimlere ek olarak, artan örgütlenme eğilimleri, giderek örgütlü toplumu oluşturmuştur. Örgütlü toplumda bireylerin, toplum ve siyasal sistemden olan talepleri ve kararlara katılmaları, örgütler aracılığıyla gerçekleşir⁽⁶⁰⁾. Siyasal partiler ve baskı grupları bu çerçevede görülmelidir.

Jean Meynaud, baskı gruplarının temel işlevlerini üçe ayırarak inceliyor:

- “Karar organlarına sorunlarıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgiler vermek,
- Alınan kararlara üyelerin rızasını sağlamak,

⁵⁵ MEYNAUD, Jean, a.g.e., s.71

⁵⁶ ÇAM, Esat, Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar İle İktisadi İktidar, İÜİF Yay., No:191, 1966, s.86

⁵⁷ MEYNAUD, Jean, a.g.e., s.73

⁵⁸ TURGUT, Nükhet, a.g.e., s.186

⁵⁹ TURAN, İlter, Siyasal Sistem..., s.144

⁶⁰ Benzer tanımlar için bkz., ARON, Raymond, Demokrasisi ve Totalitarizm, (Çev. V. Hatay), M.E.Basımevi, İstanbul 1976; ÖZBUDUN, ERGUN, Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, AÜHF. Yay, Ankara, 1975, s.4.

- *Tabandaki genel eğilimleri yönlendirip, akılcı çözüm önerilerine dönüştürmek”*⁽⁶¹⁾.

Baskı gruplarının değişik işlevleri olmasına rağmen, her zaman her yerde aynı işlevi yerine getirdiği söylenemez. Bu işlevler; siyasal sistemin kendisine, sosyo-ekonomik yapısına, ekonomik gelişme ve örgütlenme düzeyine, göre farklılıklar gösterir. Gelişmekte olan demokratik siyasal sistemlere baskı gruplarının gördüğü işlevin sayısı ve düzeyi düşük olmaktadır. Buna karşın, belli bir ekonomik seviyeye ulaşmış, eğitim seviyesi yüksek, siyasal katılımın varolduğu, siyasal iktidarın seçimle işbaşına geldiği demokratik sistemlerde baskı gruplarının temsil, iletişim, denetim, meşrulaştırma ve siyasal katılımı artırma gibi çok sayıda önemli işlevinden söz edilebilir.

A. TEMSİL İŞLEVİ

Baskı grupları; üyelerinin tercih, istek, görüş ve tutumlarını siyasal iktidar, parlamento, siyasal partiler, bürokrasi, diğer kurum/kuruluşlar ve kamuoyu karşısında temsil ederler. Politik ve ekonomik süreçte bir temsil söz konusudur.

Siyasal kurumlar karşısında üyelerinin isteklerini, tercihlerini ve çıkarlarını temsil ederler. Demokratik siyasal sistemlerde yasama ve yürütme kurumları, belirli bir konuda bir eylemde bulunacakları zaman, o konu ile ilgili baskı grubu temsilcilerini davet ederek görüşlerini alırlar. Bu suretle, baskı gruplarının muhtemel tepkilerini önlemeye çalışırlar. Ayrıca baskı grubu liderlerinin, basın ve kamuoyu karşısında gruplarının sözcülüğünü üstlendiği de görülmektedir.

Temsil işlevi; çok sayıda bireyin birbirinden farklı görüş ve isteklerinin ilgili olmayan yere, uygun olmayan bir biçimde ulaşmasını önler. Siyasal iktidarı ve ilgili kurum/kuruluşları, baskı grubu üyelerine ayrı ayrı ulaşma zorunluluğundan kurtarmış olur. Üstelik siyasal iktidarın, grup üyelerinin istek ve tutumları hakkında ortalama bir fikir edinmesini de kolaylaştırır.

⁶¹ MEYNAUD, Jean, a.g.e., s.44

B. İLETİŞİM İŞLEVİ

Baskı grupları, üyelerinin çıkarlarını, isteklerini ve tercihlerini, ilgili kamu kurumlarına ve kamuoyuna aktarma, duyurma ve benimsetme uğraşısı içerisindeyler.

Baskı grupları, üyeleri ile siyasal iktidar, parlamento, siyasi partiler, diğer kurum/kuruluşlar ve kamuoyu arasında bilgi iletişimini sağlar. İletişim işlevinde hem etkileme hem de etkilenme söz konusudur. Karşılıklı bir işlem ya da eylem söz konusudur. Öncelikle, baskı gruplarından siyasal sistemin kurumlarına ve kamuoyuna yönelik olarak bilgi gider. Sonra, siyasal sistemin kurumlarından ve kamuoyundan baskı grubuna bilgi gelir. Bu bilgiler grup üyelerine ulaştırılır. Yorumlandıktan sonra tekrar ilgili birimlere bildirilir.

“İletişim işlevinin tam anlamıyla yerine getirilmesi için haberleşme sisteminin iyi kurulması yanında, baskı guruplarıyla ilişkili olan birim mesafesinin yakın olması”⁽⁶²⁾ gereklidir. Karşılıklı bilgi iletişiminde mesafenin açık ya da uzak oluşu iletişim işlevini zorlaştırır.

C. DENETİM İŞLEVİ

Baskı grupları, siyasal iktidarın almış olduğu karar veya işlemler karşısında takındıkları tavırla, siyasal iktidarın karar ve işlemlerini denetlemiş olurlar. Denetim işlevi, ister siyasal iktidara destek vermiş veya vermemiş olsun, ister siyasal iktidarcı tanınmış veya tanınmamış olsun, baskı gruplarının bir kısmının veya tamamına yakınının birlikte yerine getirebilecekleri bir işlemdir.

Baskı gruplarının siyasal iktidar karşısında takınacakları tavır, onların amaçlarına, çıkarlarına ve mücadele araçlarına göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Siyasal iktidar ise, baskı gruplarından aldığı tepkileri görerek durum değerlendirmesi yapabilecektir. *“Baskı grupları herhangi bir konuyu halka benimsetebilmiş ve olumlu yönde kamuoyu oluşturabilmişse, siyasal iktidarın, baskı gruplarının görüş ve*

⁶² SAYBAŞLI, Kemali, Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s.17

isteklerinin tersi yönde karar alması veya bu kararları uygulamaya geçirmesi büyük ölçüde zorlaşır”⁽⁶³⁾.

Baskı grupları, demokratik sistemlerde *“seçmenin seçimden seçime kullandığı siyasal iktidarı denetleme ve gerektiğinde değiştirme hakkını, grup üyelerinin görüş ve çıkarlarının kollanması ve savunulması açısından bütünlerken, denetim işlevinin süreklilik kazanmasını sağlamış olurlar”*⁽⁶⁴⁾.

D. MEŞRULAŞTIRMA İŞLEVİ

Meşruluk, baskı gruplarının siyasal sistemi ve onun kurumlarını kabul edip desteklemeleri ve onunla en azından diyaloga girmeleri sonucu gerçekleşen bir durumdur.

Demokratik siyasal sistemlerde baskı gruplarının güç ve etkinlikleri gün geçtikçe daha da arttığından; iktidarda bulunanlar, baskı gruplarının desteklerine ihtiyaç duyarlar. Çünkü baskı gruplarının görüş ve tutumları yönünde kamuoyu oluşturabilmeleri, siyasal iktidarın icraatlarının başarı düzeyini, belirli ölçüde de olsa olumlu yönde etkileyebilmektedir. *“Fazla sayıda çıkar ve baskı grubunun iktidarı desteklemesi; iktidarın tarafsız durumda olan grupların görüş ve istekleri yönünde hareket etmesi ve kendisine karşı gibi görünen gruplarla ilişki kurması sonucu siyasal iktidarın meşruluğu baskı grupları düzeyinde daha da artmış olur”*⁽⁶⁵⁾. Herhangi bir siyasi partiye mensup olmayan kitlelerin baskı grubu düzeyinde temsil edilmeleri halinde siyasal iktidarın daha fazla kitle ile ilişkisi söz konusu olmaktadır. Bu grupların siyasal iktidarı desteklemeleri sonucunda ise, meşruluklarının da bu destek oranında artabileceği söylenebilir.

⁶³ KIŞLALI, A. Taner, Siyaset Bilimi, İmge Kitapevi, [y.y], s.256.

⁶⁴ SAYBAŞLI, Kemal, a.g.e., s.17

⁶⁵ KIŞLALI, A. Taner, a.g.e., s.259

E. SİYASAL KATILMAYI ARTIRMA İŞLEVİ

Siyasal katılma, bireylerin ve örgütün kendilerini yöneten kadroların seçim ve eylemlerini, kararlarını etkilemek için giriştikleri çabalar olarak görülebilir. Toplumun siyasallaşması, “*siyasal değerlerin, inançların ve tutumların yerleşik kılınması*”⁽⁶⁶⁾ olarak tanımlanabilir. Aristo’nun “insan siyasal bir yaratıktır” sözüne katılarak bütün insanların siyasal topluluklar içerisinde yaşadığını ve toplum üyesi olarak kişilerin siyasal sistem karşısında tutum ve davranışlarını belirttikleri söylenebilir.

Baskı grupları, çok defa politika yapmadıklarını, politika dışında kaldıklarını yahut politikanın üstünde olduklarını iddia ederler. Oysa, baskı gruplarının amaca ulaşmak için çok kere çeşitli siyasal araçlar kullanması ve siyasal kararlara etkide bulunmaları gerekmektedir. Devletin sosyal ve ekonomik görevlerinin çoğalması baskı gruplarının faaliyetlerini ve siyasal ağırlığını da arttırmıştır⁽⁶⁷⁾. Bu nedenle, baskı grupları, siyasal katılımı sağlayan önemli bir araçtır. Siyasal süreci bireylerin tek başlarına etkilemeleri mümkün değildir. Çünkü bireylerin sahip olduğu kaynaklar sınırlı olduğu için kamu otoritesini etkilemede yetersiz kalırlar. Baskı gruplarının siyasal katılımı artırdıkları, tartışma konusu olmaktan uzak bir husustur.

⁶⁶ ALKAN, Türker-ERGİL, Doğu, Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitapevi, Ankara, 1980, s.5.

⁶⁷ DAVER , Bülent, a.g.e., s.243.

IV. ÇALIŞMA KONUSU BAKIMINDAN BASKI GRUPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Baskı gruplarının belirli amaçlar doğrultusundaki etkileme girişimlerinin ve çabalarının sonuçları çok farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir.

Baskı gruplarının siyasal yaşamdaki rolünün ve etkinlik derecesinin ne olduğu, demokrasilerde bu rolün olumlu ve olumsuz yanları çok tartışılan bir konudur. Bu tartışmalar demokratik siyasal sistemlerde azalmakla beraber, demokratikleşmenin başlangıcında yer alan ülke ve siyasal sistemlerde, hala güncelliğini korumaktadır.

Bazı yazarlara göre baskı grupları, toplumun çeşitli kesimlerinin istek ve eğilimlerini öğrenmeleri, bunları birleştirerek sistemin yetkili kurumlarına aktarmaları, sisteme bilgi ve bazı uzmanlık hizmetleri sunmaları⁽⁶⁸⁾ nedeniyle siyasal sistem, toplum ve iktidar açısından gerekli ve yararlıdırlar. Bu görüşte olanlar, “*baskı grupları için ‘görünmez hükümet’, ‘üçüncü meclis’, ‘anonim imparatorluk’ gibi*”⁽⁶⁹⁾ adlandırmalar yaparlar.

Baskı gruplarının kendilerine haksız çıkarlar sağladıkları, toplumsal huzuru bozdukları, kaynakların dengesiz dağılımına yol açtıkları, siyasal gerilimi tırmandırdıkları ve ahlaki bozukluklara yol açtıkları gibi görüşler de mevcuttur. Neden oldukları bu olumsuzluklar baskı gruplarının siyasal partiler gibi seçmen kitlesi karşısında sorumlu olmadıkları, tutum ve davranışları hakkında hesap verme durumunda bulunmadıkları⁽⁷⁰⁾ belirtilmektedir. Bu da baskı gruplarına yönelik olumsuz bakış açısının ifadesidir.

Belirtilen bu olumlu ve olumsuz görüşlere karşılık baskı grupları, toplumdaki karşılıklı görüş ve menfaatleri ortaya koymak suretiyle, siyasal iktidarı aydınlatıcı bir rol oynarlar. Dolayısıyla toplumdaki çatışan menfaatlerin uzlaştırılmasını sağlayarak yönetimde dengeleyici bir unsur özelliğini gösterirler. Bunun yanında, uygulanan seçim sistemlerinin neticesinde parlamentoda temsil edilme imkanı bulamayan bazı menfaat

⁶⁸ TURAN, İlter, Siyasal Sistem... s.151-152

⁶⁹ KAPANİ, Mütci, a.g.e., s.208

⁷⁰ KAPANİ Mütci, a.g.e. s.209

grupları, bir baskı grubu gibi iktidar üzerinde dışardan etki yaparak bu boşluğu gidermeye çalışırlar. Böylelikle, siyasal katılmanın genişlemesi ve yaygınlaşması yanında, siyasal partilerin iktidar ya da muhalefette tekel oluşturması da kısmen önlenmiş olmaktadır.

Yararları ve sakıncaları hakkında ileri sürülen görüşler ne olursa olsun, *“günümüzde baskı grupları siyasal partiler gibi çağdaş siyasal hayatın olguları (gerçekleri) olarak kabul edilmek durumundadır. Bu olguları hesaba katmaksızın politika sürecini kavramaya imkan yoktur”*⁽⁷¹⁾.

Ordunun da netice itibarıyla insanlardan kurulu bir yapı ve kamusal bir hizmet birimi olduğu, bir çevre içinde yer aldığı, bu çevrede farklı kesimlerle ve kurumlarla ilişki içinde bulunduğu; bu kesimler ile bir anlamda bölüşüm mücadelesine girdiği, bu mücadelenin temelinde kendi hedef ve eğilimlerini hayata geçirmenin yer aldığı; siyasal iktidarın ihtiyaç duyduğu bazı bilgileri ve uzmanlık hizmetlerini sağladığı gibi, bir dizi husus dikkate alındığında, Ordunun da bir baskı grubu olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ordu mensuplarının maddi durumlarının iyileştirilmesi, kurumsal olarak ihtiyaç duyduğu mali kaynakların kendisine sağlanması, gerekli olduğunu düşündüğü savunma araç ve gerecinin temin edilerek kendisine teslim edilmesi gibi bir çok konuda Ordunun da baskı grubu gibi hareket ettiği kabul edilebilir.

Ancak, Ordunun olağan bir baskı grubu gibi görülmesi de doğru değildir. Çünkü, diğer baskı gruplarından farklı olarak, Ordunun elinde, siyasal süreç içerisindeki olağan demokratik dengeleri birdenbire ve çok belirgin bir şekilde değiştirecek, fiziki/maddi bir güç vardır. Ordunun, olağan demokratik yöntemlerle bir takım istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelmek yerine, sahip olduğu bu gücünü kullanarak hedefine ulaşmak istemesinin, onu baskı grubu olmaktan çıkaracağını kabul etmek gerekir. Ordunun baskı grubu olarak kabul edilip edilmemesin de, amacına ulaşmak için kullandığı yol ve yöntemleri temel kriter ve çıkış noktası almak gerekir. Siyasal sistem, toplum ve siyasal iktidar karşısında, olağan demokratik yol ve yöntemleri kullanarak etkileme işlevini yerine getirmeye çalışacak bir orduyu, baskı grubu olarak görmek gerekir.

⁷¹KAPANİ, Münci, a.g.e., s.210

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ORDULARIN YAPI VE İŞLEVLERİ

I. ORDULARIN GENEL YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Dünyanın çeşitli ülkelerinde askerlerin siyasal yaşama sık sık müdahalesi söz konusu iken; bazı ülkelerde ise, aynı kurumun siyasetten uzak kalıp, kendi profesyonellik sınırlarının dışına pek çıkmadığı görülmektedir. Askerlerin potansiyel olarak sivil yönetime müdahale eğiliminin varlığı genel olarak kabul edilmekle birlikte, bu eğilimin eyleme dönüşmesi için belirli koşulların varlığı gerekmektedir.

Bazıları tarafından, ordunun fiziksel gücü, verilen eğitim ile aşıl原因an değerler ve amaçları bakımından, zaten her zaman siyasete müdahaleye hazır olduğu öne sürülmektedir⁽⁷²⁾. Bazıları ise, çevresel faktörlerden ülkenin kültürel özelliklerinin, orduyu müdahaleye sevk etmede en önemli faktör olduğunu savunmaktadır⁽⁷³⁾. Ayrıca diğer çevresel faktörlerden sayılan siyasal yönetimin idari etkisini yitirmesi, sivil düzenin bozulup siyasal şiddet ve terörün yaygınlaşması, ekonomik gelişmenin durması veya ekonominin çökmesi, ülke içinde etnik ayrılıkların bulunması gibi oluşumlar da, ordu müdahalelerinin nedenleri olarak sıkça gösterilen faktörler arasındadır. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelerde ordu müdahalelerinin daha sık meydana gelmesine

⁷² YETKİN, Çetin, a.g.e., s.21-29; TURAN, İlter, a.g.e., s.51-62

⁷³ KELLEHER, Mc. Artle, Political-Military System, Berkerley Hills, 1974, s.112-119; DONNELL, O.Guillermo “Modernleşme ve Askeri Darbeler”, Dünya Sorunları Dizisi 2, Alan Yay., İstanbul, 1985, s.12-17

dikkat çekilerek, modernleşme ile toplumda artan beklentiler ve katılım isteklerine karşın, siyasal sistemin yeterince kurumsallaşmaması nedeniyle, bu talepler karşısında siyasal sistemin etkisiz kalarak meşrutiyetini yitirmesi sonucu, ordunun müdahale eğilimini arttırdığı (74)da ifade edilmiştir.

Ordu, gerek maddi gücü ve disiplini, gerekse ülke bağımsızlığının bir simgesi olarak, aynı zamanda moral bir güce de sahiptir. Bu moral, halkın ona duyduğu saygı ve güvenden oluşur. Demokratik geleneklere sahip ülkelerde bile bu önem taşır. “*Ordunun ulusal savunmadaki başarısı ve iç siyasetteki yıpranmamışlığı, bu önem ve ağırlığı artırırken, savaşlardaki yenilgiler ve iç siyasete fazla karışmanın verdiği yıpranmalar olumsuz etki yapar*”(75). Daha çok az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde rastlanan bu durum, askeri profesyonelliğin yüksek olduğu gelişmiş ülkelerde orduyu siyasete karışma konusunda fazla istekli yapmaz.

Çalışmanın bu bölümünde genel olarak ordulara ilişkin hususlar, orduların sahip olduğu değerler, dayandığı sosyal temeller v.b. hususlar incelenecektir. Böyle bir inceleme, bir kurum olarak ordunun, gerçekten siyasette baskı grubu rolünü üstlenip üstlenmeyeceğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

A. HİYERARŞİ

Örgütlenmiş bütün kurum ve kuruluşlarda az veya çok hiyerarşik bir yapı vardır. Kamu kuruluşları içerisindeki kamu görevlileri arasında da, kademeleşme yani ast-üst ilişkisi mevcuttur. Hiyerarşik ilişki, üstün asta emir vererek astını yönlendirme yetkisini ifade eder. “*Bir kuruluşta, kamu görevlilerinin ast-üst biçiminde örgütlenmesine hiyerarşi denilmektedir*”(76). Bir kamusal hizmet birimi olan Ordularda da hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Ancak, üstlenmiş oldukları hizmetin bir gereği olarak hiyerarşik

⁷⁴ JOHN, H.Mc. Fadden, Civil Military Relations in the Third Turkish Republic, The Middle East Journal, Volume 39, No 1, Winter 1985 p.69-79

⁷⁵ KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.231

⁷⁶ GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, Yönetim Hukuku, s.229

yapılanma ordularda daha çok öne çıkmıştır. Orduların hiyerarşik yapısı, merkezileşmiş bir emir-komuta zincirine dayanmaktadır. Ordudaki emir-komuta zincirinin esası; üstün vermiş olduğu emre hiç tereddüt etmeden itaat etmektir. Ordudaki bütün işlemler, genel olarak bu kural çerçevesinde yürütülür.

Ordu, bürokratik yapı şeklinde örgütlenmiştir. Bu bürokratik yapı da, ideal tip bürokrasidir. İdeal tip bürokrasisinin ayırıcı özellikleri, terfilerin belirlenmesinde başarı kriterlerinin kullanılması, karar alma sürecinde rasyonellik prensibine bağlılık, görevlerin ve bu görevleri işgal edenlerin katı bir hiyerarşik düzen ile disiplin içinde olmasıdır⁽⁷⁷⁾. Ordu, genelde, bu bürokratik modele yaklaşmaktadır. Terfiler, bireyin askeri akademiden mezuniyet derecesine, eğitim programlarına katılımına, yeteneklerine, disiplin kurallarına uyumuna ve benzeri başarı kriterlerine dayanmaktadır. Başarılı olan her askere, orduda kariyer yolu açıktır. Modern bir askeri yapıda, kişisel arkadaşlıklar, aile bağları ve gelmiş olduğu sosyal sınıf gibi kriterler önemli değildir. Ancak politize olmuş ordularda bu gibi kriterlerin önem kazandığı görülmektedir.

B. DİSİPLİN

Disiplin orduda birliği sağlayan en önemli özelliklerden birisidir. Ordu bir otorite piramidi şeklinde düzenlenmiştir. Her bir rütbe ve kademe, bir üstüne itaat etmek zorundadır. Otorite, rütbe sahibi kişinin kendisine değil, o kişinin sahip olduğu rütbeye aittir. Saygı ve itaat de aynı şekilde kişinin kendisine değil o kişinin sahip olduğu rütbeye gösterilir. En üsten en alta emirler ile, en alttan en üste doğru itaatte de belirli bir silsile izlenmektedir.

Ordudaki disiplin anlayışı, hem örgütü, hem de personeli niteleyen bir özelliğe sahiptir. Yani disiplin kavramı ile askeri örgütlenmenin ciddiyeti kastedildiği gibi, aynı ciddiyetin subaylar için de geçerli olduğu söylenebilir. Askeri sosyoloji araştırmaları, *“karacı subayların genellikle daha tutucu, daha katı ve daha disiplin yanlısı olduklarını*

⁷⁷ HEPER, Metin, Bürokratik Yönetim Geleneği (Geliştirilmiş Doktora Tezi), Ankara, 1973, s.52

ortaya çıkarırken; buna karşılık havacı ve denizci subayların daha liberal, daha dışa açık, sivillerle ortak bir dil kullanmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir. Bu farklılık, onların yetişme biçimlerinin, kullandıkları tekniklerin, yaptıkları işin ve genel olarak içinde bulundukları koşulların farklılığından kaynakladığını”⁽⁷⁸⁾ ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, yalnızca karacı subayların daha katı ve disiplinli olduklarını gösterse de, toplumdaki yaygın anlayış ordu mensuplarının tamamının disiplinli ve sert bir mizaca sahip oldukları yönündedir.

Ordular güçlerini yalnızca silahlardan değil, aynı zamanda disiplinli örgütlenmelerinden de alırlar. Disiplinli bir örgüt yapısına sahip ordular kendilerini güçlü hissediler. Bu güçlü hissediş, sivil örgütlenmelerdeki disiplinsiz ve laçkalaşmış yapının küçümsenmesini; bu güçsüz ve disiplinsiz sivil yapı karşısında ordunun gücünün bir kat daha artmış olduğunu düşündüklerini, söylemek mümkündür.

Esasen, orduları disiplinli olmaya zorlayan faktörler, diğer yapılarda olması gerektiğinden daha fazla ve ağır niteliktedir. Çünkü silahlı bir güç yapısına sahip ordunun, örgüt içerisindeki sorumluluğunun yanında; ülkenin savunulması ve güvenliği açısından çok daha fazla sorumluluğu vardır. Bu nedenle yapıda oluşabilecek en ufak bir disiplinsizlik, yapıyı çözülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir. Bu durum ise orduyu telafisi mümkün olmayan bir sonun başlangıcına götürebilir. Ayrıca, ordunun üstlendiği görev, sonunda askerleri ölüme götürebilecek, ölümle karşı karşıya getirebilecek bir görev olduğu için, disiplinin aynı zamanda doğrudan insan yaşamını ilgilendiren bir olgu olarak orduda öne çıkmış olduğunu görmek gerekir.

C. PROFESYONELLİK

Modern ordu, profesyonel ordudur ve bu ordu, askeri profesyonelliğin gerektirdiği özelliklere sahip olmak zorundadır. Modern ordunun profesyonellik özelliği, onu eski çağların savaşçılarından ayırmaktadır. Askeri profesyonelliğin ayırıcı

⁷⁸ KİŞLALI, A. Taner, a.g.e., s.236

özelliğinin, uzmanlık, sorumluluk ve grup bilinci⁽⁷⁹⁾ olduğu söylenebilir. Askeri profesyonellik konusunda Latin Amerika ülkelerinin farklı bir özellik arz ettiği ifade edilmiştir. Latin Amerika ordularının temel işlevlerinin dış tehditleri savuşturmaktan iç güvenliği sağlamaya kaydığı; bu iç güvenlik kavramının, toplumsal, siyasal ve iktisadi yaşamı kapsayan bir birleşik alanın karmaşık güvenliğini sağlamak anlamına geldiği; yeni profesyonel ordunun ve yeni askerin, askeri okulların müfredat programının da katkısıyla, toplumun tüm yaşamı üzerine bilgili, ilgili, yetkili ve sorumlu olarak yetiştirildiği⁽⁸⁰⁾ ifade edilmiştir.

Profesyonellik kavramı ile, ordunun örgütsel yapısına işlerlik kazandıran personel ifade edilmektedir. Profesyonel asker, askerliği meslek edinen subay ve astsubaylardan oluşur. Aynı zamanda profesyonel kişi, önemli bir beşeri uğraş alanında uzmanlaşmış bilgi ve hünere sahip kişidir. Profesyonelliği, toplumun genel kültür ve geleneğinden ayırmak mümkün değildir. ⁽⁸¹⁾ Profesyonel eğitim; birincisi genel kültürel bir temel vermek, ikincisi ise mesleğin uzmanlaşmış hüner ve bilgisini vermek şeklinde iki aşamadan oluşmaktadır.

Profesyonel kişinin topluma karşı bir sorumluluğu vardır; hizmetin temel ve genel özelliği, toplumun kendisine ihtiyacı olduğunda uzmanlık alanına giren hizmeti verme zorunluluğu taşımaktadır. Bunun ordu açısından anlamı, profesyonel askerin gerektiğinde vatani için canını vermek durumunda olduğudur. Bu sorumluluk, profesyonel askeri diğer meslek sahiplerinden ayırmaktadır. Çünkü yapacağı küçük bir hata kendisiyle birlikte diğer insanların da ölümüne yol açabilmektedir. Profesyonel askerin sağlam bir karaktere sahip olması, mesleğine saygı duyması ve bu yönde bir inancı taşıması gereklidir. Dolayısıyla maddi mükafat, profesyonel askerin mesleğini yerine getirirken birincil amacı değildir. Maddi ödül beklentisi ile düzenlenmeyen bu profesyonellik anlayışı, kendi mesleğinden olmayanlar ile ilişkilerinde belirli davranış ve değer yargıları içeren kuralları kendinde taşır. Bunlar, profesyonel eğitim ve aktarılan, yazılı olmayan bir normlar dizisi olabileceği gibi, yazılı esaslar şeklinde de verilebilir. Profesyonellik, iyi bir eğitimin sonucudur. Bu nedenle ordu, kendi

⁷⁹ JOHN, H Mc. Fadden, a.g.e., p.61

⁸⁰ SAKALLIOĞLU-CİZRE, Ümit, AP-Ordu İlişkileri, İletişim, Yay., İstanbul, 1993, s.16

⁸¹ ÖZTÜRK Osman Metin, Ordu ve Politika, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s.153

personelinin profesyonel niteliklere sahip olması için, onları kendi kurumlarında eğitmekte ve kendi yöntemine göre atama yapmaktadır.

Profesyonelliğin bütün bu özelliklerini, subaylık mesleği karşılamaktadır. Subaylık, başlı başına bir uzmanlığı gerektirmektedir. Bu uzmanlık için almış oldukları eğitim ve sahip oldukları hüner, onları hemen hemen tüm sivillerden ayırır⁽⁸²⁾. Profesyonellik mesleğinin üyeleri, organik bir birlik duygusunu ve diğer mesleklerden ayrı bir grup olma bilincini paylaşırlar. Bu kolektif duygunun temelleri, profesyonel uzmanlık için gerekli disiplin ve eğitimde, ortak çalışmada ve bir sosyal sorumluluğu paylaşmada yatmaktadır. Bu nedenle, özel bir uzmanlığa sahip olma ve özel bir sorumluluğu kabul etmenin yanı sıra, profesyonel bir örgüte üyelik, profesyonel kişiyi o mesleğin dışında olanlardan ayıran profesyonel statünün bir kriteri olarak değerlendirilebilir.

D. EĞİTİM

Orduyu, sivil gruplardan ayıran en önemli özelliği, askeri gücü ellerinde bulundurmalarıdır. Bir orduyu başarılı kılan en önemli özelliği ise, silahlı mücadeledeki hüneridir. Şiddete dayalı gücü örgütlenme, teçhiz etme ve eğitime faaliyetleri, planlama ve savaş içinde ve dışında operasyonu planlama askerlerin birincil fonksiyonlarıdır.

Askeri fonksiyonların oldukça yüksek düzeyde uzmanlığı gerektirdiği açıktır. Entellektüel yeteneği ve liderlik özellikleri ne olursa olsun, hiç kimse belirli bir eğitimi ve deneyimi almaksızın bu fonksiyonları etkili bir biçimde yerine getiremez. *“Subayın bu fonksiyonları, ne aktarılamaz bir yeteneği gerektiren bir sanattır, ne de mekanik bir ustalıktır. Bu geniş kapsamlı bir eğitim ve öğrenimi gerektiren oldukça karmaşık bir eğitim kompleksidir”*⁽⁸³⁾. Bir askerin, mesleğinin entellektüel içeriğini kazanabilmesi için, profesyonel yaşamını eğitime ve mesleki pratiğe ayırması gerekmektedir.

⁸² KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.232

⁸³ KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.231

Orduların kendi ideolojilerinden başka bir ideolojiyi kabul etmeleri güçtür. İdeolojilerinin devamını da, eğitim kurumları aracılığıyla sağlarlar. Askeri eğitim kurumları daha modern araç-gereç ve imkanlara sahip olduğu için, dünyadaki teknolojik gelişmeleri daha yakından takip edebilmekte ve bu nedenle de sivil eğitim kurumlarından daha çağdaş ve ilerici bir eğitim sistemine sahip olduğu bilinmektedir. Muhtemel bir savaşa karşı sürekli hazırlıklı bulunma zorunluluğu ve savaş tekniklerinin öğrenilmesi ve öğretilmesi söz konusu olduğundan ordu bu görevini eğitim yoluyla yerine getirmek durumundadır.

ABD’de ve diğer batı ülkelerinde ordunun eğitim sistemi incelendiğinde, her ülkenin sistemleri farklı olmakla beraber, bazı ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Profesyonel asker seçim ve yetiştirme şekilleri, ülkenin sosyal yapısına, geleneklerine, silahlı kuvvetlerin toplumdaki yerine göre değişmekle beraber ortak özellik, bütün profesyonel askerlerin yüksek eğitimin almış olmaları ve bu eğitimin sadece askeri öğretimle sınırlı kalmayıp, sosyal ve uygulamalı bilim dallarında sivil üniversite dereceleri ile özdeşleştirilmiş olduğu⁽⁸⁴⁾ genelde ortaklaşa olarak gözlemlenen bir husustur.

Bu hususun, Türk Ordusu’na da yansımış olduğu ifade edilebilir. *“Bu değişim sürecinde öncelikle doğu telakkilerine temel teşkil eden ‘sorgulamaksızın kabul’ anlayışı yerine, ‘çözümsel (analitik) felsefeye’ bırakmış; genç subaylar karşılaştıkları durumları neden-sonuç ilintilerini determinist ve pozitivist bakış açısıyla incelemeye, metodik araştırma ve usa vurma yöntemlerini kullanmaya başlamışlardır”*⁽⁸⁵⁾. Bu suretle sorunların önyargısız bir şekilde düşünülmeyle birlikte, etraflıca değerlendirilebilmesi imkanı verilmiştir. Bu yöntem ile hizmetteki etkinlikte de artışa yol açılmıştır. Bu noktada, *“Türk subaylarının son 150 yıllık dönemde batı askeri eğitim sistemi ve yaşamı çerçevesinden öğrendikleri de, dar kapsamlı ve yalnızca askeri kültür diyebileceğimiz kazanımdan ibaret görülmemelidir”*⁽⁸⁶⁾. Savunma kapsamındaki

⁸⁴ ÖZKAYA, Bilal, “ABD ve Diğer Batı Ülkelerinde Subay Eğitim Sistemi”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, S:359, Ocak 1999, s.74

⁸⁵ ATAŞER, A. Rıfkı, “Türkiye’nin Modernleşmesinde Askerin Rolü,” Silahlı Kuvvetler Dergisi, S:358, Ekim 1998, s.40

⁸⁶ ATAŞER, A. Rıfkı, a.g.m. , s.42

stratejik taktik ve teknik konuların yanında askeri kurumların giderek çağdaş bir yapıya kavuşmasına da katkıda bulundukları, bu kazanımların Türk toplumuna yansımalarının ve ülkeye katkılarının ise, çağdaşlaşma yönünde ve olumlu nitelikte olduğu söylenebilir.

E. SOSYAL SORUMLULUK VE MİSYON

Subayın uzmanlığı, ona özel bir sorumluluk yüklemektedir. Subay, sahip olduğu uzmanlığı kendi kişisel çıkarları için değil, toplumun isteği yönünde, toplumun yararına kullanmak zorundadır. Toplum, fiziki/maddi gücü elinde bulunduran ordudan, bu gücü sadece toplumun güvenliğini sağlamak amacıyla kullanmasını bekler. Nasıl ki, bir doktorun başarısı teşhis ve tedavi, sorumluluğu da hastasının sağlığı ise; ordunun başarısı da elindeki maddi gücü gerektiğinde uygun bir biçimde kullanma olup, sorumluluğu da toplumun güvenliğidir.

Ordu, bir devletin siyasal bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasal düzenini dış tehditlere karşı korumak için vardır. *“Ülkenin korunması ya da ülkenin savunulması ordunun sosyal sorumluluğunu gerektirir. Ordu bu sorumluluğu kendine görev almışsa, ordunun misyonundan söz edilebilir”*⁽⁸⁷⁾.

Hemen her ülkede orduya, yasalarla dış güvenlik konularında sorumluluklar verilir. Ancak bazı ülkelerde orduların dış güvenliğin yanında içte oluşabilecek tehlikelere karşı da sorumlulukları vardır. Yasalarla orduya verilen bu sorumluluk, ülkeyi koruma ve gözetleme şeklinde bir misyon haline dönüşür.

Bu sorumluluk duygusu, bir misyon üstlenme duygusunu da beraberinde getirir. *“Misyon, içinde yaşadığı toplumun güvenliğini sağlama, devletin prestijini yükseltmektir”*⁽⁸⁸⁾. Ordular için misyon, yerine getirilmesi her şeyin üzerinde bir değere sahiptir. Kendisine yüklenen bu misyon ile birlikte sorumluluk duygusu, askerlerde kendilerini toplumun geri kalanının dışında ve hatta üzerinde görme eğilimini

⁸⁷ JANOWITZ, Morris, The Military in the Political Development of New Nations, London 1971, p.31

⁸⁸ JOHNSON, John J., The Role of the Military In Underdeveloped Countries, New Jersey, Princeton Universty Press, 1962, p.33

yaratmaktadır. Askerlerin zaman zaman siyasete müdahaleleri, onların ulusal güvenliği, siyasetin üzerinde görme eğilimlerini açıkça yansıtmaktadır. Her ne kadar ordu siyasal iktidara bağlı ve ona karşı sorumlu olup, siyasal iktidarın karar alanına müdahale edemeyeceği, sadece kendi görev alanına giren konularda siyasal iktidara tavsiyelerde bulunabileceği yasalarla belirlenmiş olsa da, toplumun güvenliğini sağlama misyonu ve bunu yerine getirme sorumluluğu nedeniyle siyasi iktidar üzerindeki etkilerinin zaman zaman öne çıktığı görülmektedir.

F. GRUP BİLİNCİ VE DAYANIŞMA

Grup bilincinin oluşturulabilmesi ve dayanışmanın sağlanabilmesi için, her şeyden önce ordunun varoluş sebebinin askerler tarafından kabul edilmesi, askerlik onurunun her şeyin üstünde tutulması ve silah arkadaşlarına her yerde yardım etmenin görev kabul edilmesi gerekir. Grup bilinci ve dayanışma, bunlar üzerinden ortaya çıkar.

Grup bilinci ve dayanışma faktörleri, ordunun ülke sorunlarına ve olaylara bakış açısı üzerinde belirli bir etkiye sahiptir. Ordunun *“...karşılaşacağı ve çözmek zorunda olacağı en büyük sorun, insanı kaçırmaya yönelten “nefsi koruma duygusu” ile, insanı ölüm dolu tehlikeye yönelten “topluluk duygusu” arasındaki çatışmadır. Yapının, her şeyden önce, bu iki zıt duygunun personelde bunalıma neden olmasını ve “topluluk duygusu”nun egemen olmasını sağlayacak şekilde oluşturulması gerekecektir”*⁽⁸⁹⁾. İnsanı kaçırmaya yönelten duygunun arkasındaki gerçek, ölüm korkusudur. Asker her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kendisini bekleyen tehlikeler karşısında korkusu bir kat daha artmıştır. Bu durumda görevini yerine getirmemesi, ordunun zaafa uğratılması konusunu gündeme getirir. Orduya karşı beslenen güven ve inanç bu durum karşısında sarsılabilir.

⁸⁹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.11

II. GENEL OLARAK GÜÇ-POLİTİKA VE ORDU - POLİTİKA İLİŞKİSİNE BAKIŞ

Bağımsız kent-devletlerinin birbirleriyle savaşması ve zengin ulusların yağmacı uluslara karşı kendilerini savunma gereği, devamlı bir asker sınıfının ortaya çıkması üzerinde etkili olmuştur. Savunma amaçlı oluşturulan bu sınıfın güç kaynağı silah olduğu için, asker deyince silahlı kişiyi, askerlikten ise savaşı ve savaşa hazırlığı anlamak gerekir. Dünyadaki küçük büyük tüm ülkeler askeri güçlerini artırmanın hesabı içerisinde olduklarından, imkanlarını ordu için seferber ederler. Nedeni ise, güç-politika arasındaki doğrusal ilişkinin varlığına olan inanıştır. Çünkü, silahlı güç hem iç hem de dış politikada etkinliği artırıcı bir fonksiyonu yerine getirir.

Güç-politika ilişkisindeki dengede, en büyük silahlı güce sahip ordu, güç kanadında yer alır. Dolayısıyla güç bağlantılı oluşan ordu-politika ilişkisinde ordunun etkinliği söz konusudur. Çünkü *“güçlü bir potansiyele sahip Silahlı Kuvvetlerin siyasal iktidarın her zaman uysal bir yardımcısı olması güçtür. Ayrıca insanoğlu, sahip olduğu güç aracılığıyla hükmetmek ve yönetmek gibi olağan tutkulara kapılabilmektedir”*⁽⁹⁰⁾. Dolayısıyla ordunun temel işlevi olan siyasal otoritenin emrinde savaşa hazırlanma ve savaşma haricinde siyasal iktidarın zorla iş başından uzaklaştırılmasına kadar varan bir güce sahip olduğu söylenebilir. *“Ordunun savunma görevlerinin kapsamını geniş tutan askeri olmayan alanlarda karar alma sürecine (decision making) katılma eğilimini benimsemesi ve meşru otoriteleri yerinden etmeden sivil-asker ilişkisini tersine çevirerek iktidarı kontrolü altında tutması ise, günümüzde daha çok demokratik gelişmelerini tamamlayamayan ülke rejimlerinde görülen ordu-politika ilişkisinin yeni bir boyutu”*⁽⁹¹⁾ olarak görülmektedir. Şüphesiz sağlam bir meşruluk temeline dayanan istikrarlı, gelişmiş bir siyasal kültür düzeyine sahip rejimlerde temel kural, ordunun, sivil iktidara bağılılığıdır⁽⁹²⁾.

Toplum düzenindeki değişikliklerin halkın iradesi ile ve demokratik mekanizma içerisinde gerçekleştirilmesine imkan tanıyan gerçek özgürlükçü demokrasi bütün kurallarıyla ve müdahalesiz işletilebilirse; sivil-asker ilişkileri de demokratik düzen

⁹⁰ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.13

⁹¹ SHIVELY, W. Phillips, a.g.e., p.21.

⁹² KAPANİ, Münici, a.g.e., s.203

içerisindeki arzu edilen görünüme kavuşacaktır. Çünkü, “*insan topluluklarının evrimi ve gelişmesinde genel gidiş, sivil topluma ve sivil yönetime doğru olduğundan, sivil yönetimin egemenliğini korumak, özgürlüklere yürekten inanmış, sorumluluklarının bilincindeki devlet ve siyaset adamlarına bırakılmalı; bu insanların da uzağı görerek, iç ve dış tehditler karşısında etkin tedbirler alarak ülkenin genel çıkarlarını her şeyin üstünde tutarak yönetmeleri gerekmektedir*”⁽⁹³⁾.

III. SİYASAL SİSTEMLERDE ORDU VE MİSYONU

Çok daha gerilere gidilerek, ilkel toplumun doğa ile başetmekte güçlük çekmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan savunma örgütü, yani ordu, “*toplumlaşma sürecine ulaşıldıkça, ferdi korumanın yanısıra, toplumsal korumada da ihtiyaç olarak belirmiş ve devletleşme sürecine kadar bu ihtiyaç, irili-ufaklı ve değişik boyutlardaki topluluklarca değişik bir biçimde karşılanır olmuştur*”⁽⁹⁴⁾.

İlk zamanlardan günümüze gelinceye kadar, ordunun temel görevi, “*siyasal otoritenin emrinde savaşa hazırlanmak, gerektiğinde savaşmak ve muhtemel saldırı ve tehlikelerden düşmanı caydırmak*”⁽⁹⁵⁾ olmuştur. Ancak, bunun yanında devlet, toplumsal ihtiyacın genişleyen yapısına ayak uydurarak, “*iç düzeni korumak ve siyasal iktidara muhafızlık yapmak gibi polisiye nitelikli görevleri de üstlenmiştir*”⁽⁹⁶⁾.

Batı toplumlarında ordu, “*kent düzeni içinden ortaya çıkmış; modern devletin ortaya çıkışıyla, sivil iktidarda merkezileşmiştir*”⁽⁹⁷⁾. Milli savunmayı sağlamak için devletin maddi bir güce dayanmak zorunda oluşu, orduya olan ihtiyacı doğurmuştur. “*Modern devlette, devlet iradesinin üstün yaptırım gücünü zorlama imkanını, sağlayan bu güçlerdir*”⁽⁹⁸⁾.

⁹³ ERGİL, Doğu, Silahlı Kuvvetler (Ordu) ve Siyaset, Ders Notları, Ankara, [y.y] s.92

⁹⁴ Devletin Kavramı ve Kapsamı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yay., Ankara, 1990, s.39

⁹⁵ ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.123

⁹⁶ ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.123

⁹⁷ TOPRAKOĞLU, Celal, Askercil Demokrasi, Demos Yay.[y.y], 1984, s.37

⁹⁸ Benzer görüş için bkz. TANİLLİ, Server, Devlet ve Demokrasi, Say Yay.[y.y], 1988, s.485

“Toplumun siyasal yapısını meydana getiren örgütler ve idare edenlerle edilenler arasındaki ilişkileri tayin eden resmi mekanizma, devlette bir çok gönüllü kuruluşlarla takviye edilmektedir”⁽⁹⁹⁾. Ordu da bu çerçevede görülebilir. Fakat ordu diğer sivil örgütlenmelerden farklı bir yapı içerisine girerek, kendisine ayrı bir misyon edinmiştir. Bu misyonun, temelde ülke savunması olduğu, genel kabul gören bir husustur.

A. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORDU VE MİSYONU

Gelişmiş ülkeler, büyük çabalar neticesinde bulundukları düzeye ulaşmışlardır. Önce toplumsal sınıflar arasında çatışmalar yaşanmış, bu çatışmalar yerini uzlaşmaya bırakmıştır. Toplumun siyasal güç dengeleri değiştiğinde, siyasi iktidar da el değiştirmiştir. Siyasi iktidarın değişmesi, çıkar/baskı gruplarının yönetimden pay alabilmeleri üzerinde de etkili olabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde demokrasi kurumlaşmış ve bu ülkeler, belli bir ekonomik trendi yakalamışlardır. Güçlü ekonomiye sahip batı toplumlarında “silahlı kuvvetler, siyasal iktidarın emri altındadır. Askerlerin siyasal sürece müdahalesi sınırlı olup, etkileri daha çok dış politika ve yurt savunması ile ilgili konularda görülmektedir”⁽¹⁰⁰⁾. Bu ülkelerde yönetim kurumları tam anlamıyla oturmuş ve düzenli bir işleyişe kavuşmuştur. Aynı zamanda gelişmişlik düzeyinin yükselmesi, uzmanlaşmayı da doğru oranda etkilemektedir. Her kurum kendi uzmanlık alanında görev yaptığından, bir başka kurumun görev alanına müdahale etme gereği duymaz. “Kendilerini tamamen sivil yönetimin emrinde görmeleri, kamuoyu tarafından eleştirilmeleri, parlamentonun üzerinde baskı kurması sonucunda, askeri stratejiden silah sistemlerine kadar her şeyde sivillerin rolü ve sözü geçerli olmaktadır”⁽¹⁰¹⁾.

Gelişmiş demokratik toplumlarda sivil iktidarın üstünlüğü esastır. “Kurumlaşmanın en üst düzeye ulaştığı böyle bir yapı içerisinde “Cedant arma togde”

⁹⁹ YÜCEKÖK, Ahmet, Siyasetin Toplumsal Tabanı, AÜSBF Yay.,Ankara,1987, s.69

¹⁰⁰ ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.5

¹⁰¹ BİRAND, M. Ali, Emret Komutanım, Milliyet Yay., İstanbul, 1986, s.203

yürürlüktedir. Yani, Romalıların eski formülü yürürlüktedir: Silahlar itaat etsin!”⁽¹⁰²⁾. Sivil iktidara olan bağlılık, bir anlamda seçimle, yürütme gücünü elinde bulunduran siyasal iktidarı işbaşına getiren seçmen kitlesine olan saygının bir yansımasıdır. Saygınlık ise, tarihsel süreçle, kültürel, sosyal ve ekonomik yapılanmanın bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

“Bu ülkelerde, Silahlı Kuvvetlerin sivil iktidara bağlı olmasını sağlayan diğer önemli bir faktör de sivil kontroldür”⁽¹⁰³⁾. Sivil kontrolün başarıya ulaşması, Silahlı Kuvvetlerin siyasal gücünün zayıflaması sonucunu doğurur. Meslekleşme düzeyinin yüksek olması ve etkin bir sivil kontrolün varlığı, Silahlı Kuvvetlerin siyasal sürece ancak, sınırlı müdahalelerde bulunmasına imkan sağlar.

Gelişmiş ülkelerde ordunun sivil iktidara bağlı olması konusundaki ilk yasal düzenleme ABD’de 1776 Virginia İnsan Hakları Beyannamesinin 13. Maddesinde yer almıştır: *“...Ordu her durumda sivil gücün emri altında bulunmalı ve sivil güç tarafından yönetilmelidir”*. Amerikan Anayasasının *Başkanın, Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı olduğunu (md.II)* belirten hükmü, yine aynı anlayışın sonucudur. Benzer bir durum, İtalyan Cumhuriyeti Anayasasında görülmektedir. *“Silahlı Kuvvetlerin sivil iktidarın emri altında olduğu (md.87/9)”*⁽¹⁰⁴⁾ belirtilmiştir. Bu durumu AGİK kapsamında imzalanan belgelerde de görmek mümkündür. AGİK İnsani Boyut Konferansında imzalanan belgede, katılımcı devletler; askeri kuvvetlerin, uygun sivil makamların etkin yönetim ve denetimlerine bağlı olmasını sağlamayı; bunlar üzerinde yürütmenin denetimini muhafaza etmeyi ve güçlendirmeyi; ayrıca yasama tarafından denetimi için de düzenlemeye gitmeyi taahhüt etmişlerdir. AGİK İnsani Boyut Konferansı’nda, imzacı devletler, *“askeri kuvvetlerin demokratik siyasi kontrolünü, istikrar ve güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerini, Silahlı Kuvvetlerin sivil toplumla bütünleştirilmesini, askeri kuvvetlerin demokratik meşruiyete sahip, anayasal*

¹⁰² TANİLLİ, Server, a.g.e., s.486

¹⁰³ ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.5

¹⁰⁴ Bazı ülkelerin anayasa metinleri için bkz. TANİLLİ, Server, Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul, 1976; GÜRBÜZ, Yaşar, Anayasalar, İstanbul, 1981

yollardan oluşturulmuş yetkili makamlar tarafından yönlendirilmesini ve denetlenmesini taahhüt etmişlerdir”⁽¹⁰⁵⁾.

B. AZGELİŞMİŞ ÜLKELERDE ORDU VE MİSYONU

Azgelişmiş ülkelerde silahlı güçlerin ağırlığı söz konusudur. Bu durum, çeşitli nedenlerin ürünüdür. Ülkenin bağımsızlığının silahlı bir mücadele ile kazanıldığı Cezayir ve Endonezya gibi ülkelerde, askerlerin güçlü ve halkın desteğine sahip olduğu söylenebilir. Türkiye de bu yaklaşımın içinde yer alabilir. *"Mısır'da olduğu gibi, eğer ülke dış baskılar altında ise, ordu ulusun onurunu korumak için öne çıkabilir"*⁽¹⁰⁶⁾. Ülkenin birliği iç çatışmalar dolayısıyla tehlikeye düştüğünde de (Nijerya, Endonezya ve Pakistan örneğinde görüldüğü gibi) ordu, ülkeyi kurtarma görevini üstlenebilir. *"Kuşkusuz ekonomik durumun, askerlerin siyasete karışmasında taşıdığı önem hep bilinir. Ama bu açıdan asıl önem taşıyan öge, ülke ekonomisinin basit ya da karmaşık bir yapıya sahip bulunmasıdır"*⁽¹⁰⁷⁾. Ülke ekonomisinin yapısı, işleyişi kadar, sosyo-kültürel yapılanma, toplumun bilinç düzeyi, demokratik kurum ve kuruluşlar, demokratik gelenek gibi bir çok neden ordunun iyi örgütlenmiş bir birim olarak ülke yönetiminde konumunun belirlenmesini etkilemektedir.

Azgelişmiş ülkelerin yapısı, bu açıdan bakıldığında ordunun siyasi otorite ile olan ilişkisini yumuşatıp, katılaştırabilmektedir. Bu ülkelerde askerlerin siyaset üzerindeki ağırlığından söz edebilmemiz için azgelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarına bakmak gerekir.

¹⁰⁵ ÖZTÜRK, Osman Metin, Anayasal Düzeyde Savunma ve Güvenlik Yapılanması, Vadi Yay., Ankara, 1997, s.46

¹⁰⁶ GOLSCHMİDT, Arthur, Political History of The Middle East, Pennsylvania State University, 1995, p.1997.

¹⁰⁷ KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.266

Her şeyden önce azgelişmiş ülkelerin yapısında, genel ve yaygın bir toplumsal güçsüzlük egemendir. “Siyasal sistem, aldığı kararı etkili bir biçimde uygulayacak yönetsel ve bürokratik yapıdan yoksundur. Toplumu ayakta tutacak ve dengeyi sağlayacak orta sınıf çok zayıftır. Siyasal partiler, sendikalar, çıkar grupları ve dernekler yeterli etkinlik ve yaygınlıkta örgütlenememiştir. Bu genel güçsüzlük ve örgütsüzlük ortamı içinde en iyi örgütlenmiş ve en güçlü olan ordu, kendiliğinden siyasal sisteme ağırlığını koyabilmektedir”⁽¹⁰⁸⁾.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında askeri rejimlerin sayısında belirgin bir artış görülmektedir. Daha çok Afrika’nın ve Güney Amerika’nın geri kalmış/az gelişmiş/gelişmekte olan devletlerinde görülen askeri darbelerin en belirgin nedenleri arasında siyasal durumun kötüleşmesi yer almaktadır. “1960-1970 yılları arasında dünyada görülen 93 darbe ve devrimin 92’si geri kalmış ülkelerde gerçekleştirilmiştir”⁽¹⁰⁹⁾.

Azgelişmiş ülkeler geri kalmışlık durumundan kurtulmak için büyük çaba harcarlar. Kalkınmak için kaynak bularak yatırım yapmaları gerekir. Fakat çok zor yaşam şartları içerisindeki toplumlar için gönüllü tasarruf imkanı yoktur. Yatırımlara kaynak sağlamak için halktan kemerleri sıkmaları, yani özveride bulunmaları istenir. Zorunlu tasarruf ise, şüphesiz beraberinde baskıyı da getirmektedir.

Ne var ki bu ülkelerin hiç birinde ordu, halkın rızasıyla iktidara gelmemiştir. Ülkenin dikta bir rejimle yönetiliyor olması, sürekli olarak kuvvet kullanımını gerektirmiştir. Şiddet ise, politik sistemlerin denge oluşturmaya fırsat vermemiştir. Siyaseti kontrol altında tutanlar, devletin gücünden faydalanmışlardır. “Toplumsal yapı; geleneksel değerlerin devam ettirildiği, ilişkilerin alabildiğine hiyerarşik olduğu, oturmamış bir prizma niteliğindedir. Sermaye birikimi yeterli düzeyde oluşmadığı için, ulusal girişim de yeterince oluşmamıştır. Orta sınıfın güçlü olmadığı ülkelerde çok partili sisteme rağbet de azdır. Dünya görüşleri daha katı olan alt tabakalar, otoriter rejimleri tercih ederler. Nitekim toplum kapalı olunca, tatminsizlik de artıyorsa, alt

¹⁰⁸ ALKAN, Türker, “Azgelişmişlerde Askeri Müdahaleler ve Türkiye”, Milliyet 18 Şubat 1990, s.11

¹⁰⁹ KIŞLALI, A. Taner, a.g.e., s.233

sınıflar da dogmatik ve sert olacaklardır. Milli gelirden alınan düşük pay, eğitim yetersizliği, ekonomik güvensizlik, dikey hareketlilik yokluğu toplumu otoriter yapacak ve bu yapıyı yönetim yapısına yansıtacaktır. Bu ülkelerde sanayileşme olmadığı için, demokrasinin gelişimi de feodal toplumun yapısına neredeyse yamanır olmuştur. Yani demokrasinin vazgeçilmez kurumları olan siyasal partiler, sendikalar, üniversiteler v.b. gibi demokratik kitle örgütleri de ya güçsüz ya da yok gibidirler. Böylelikle yönetimi eline geçiren ordunun iktidarda kalması daha uzun süreli olmaktadır ve otoriteler de ordu, polis, bürokrasi gibi birimlerini kendi güçlerini devam ettirmek için kullanmaktadırlar”⁽¹¹⁰⁾.

Az gelişmiş ülkeler, henüz intikal/geçiş halinde bulunan toplumlar oldukları için, “bu ülkelerde statükonun devamını isteyenler ile topluma yeni biçim kazandırmak isteyen ilerici güçler, çatışma halindedirler”⁽¹¹¹⁾. Toplumdaki çıkar grupları güçleri ölçüsünde siyasete katılmaktadırlar. Böyle bir durumda ise, çatışma kaçınılmaz bir hale gelirken, ülkenin diğer çelişkilerinin de etkisiyle çatışma şiddete kadar varabilmektedir⁽¹¹²⁾.

IV. ORDULARIN İŞLEVİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

İlk zamanlardan günümüze gelinceye dek, Silahlı Kuvvetlerin temel işlevi, daha önce de ifade edildiği üzere, siyasal otoritenin emrinde savaşa hazırlanmak, savaşmak ve muhtemel saldırı veya tehditlere karşı düşmanı caydırmak olmuştur. Bu temel görevin yanında, belki de ona eşit olarak bulunan “iç düzeni korumak ve siyasal iktidara muhafızlık yapmak gibi, polisiye nitelikli işlevi ise, günümüzde giderek ikincil duruma düşmüştür”⁽¹¹³⁾.

¹¹⁰ ASAF, Hüseyin, Orta Doğuda Devlet ve Terör, (Çev: Taha Cevdet), Pınar Yay., Ankara, 1989, s.27

¹¹¹ ALKAN, Türker, a.g.m, s.11.

¹¹² Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde ordu ve misyonu ile ilgili olarak şu kaynaklara bakılabilir: JOHNSON, John J., The Role of the Military In Underdeveloped Countries; JANOWITZ, Morris, The Military in the Political Development of New Nations.

¹¹³ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika., s.30

Demokratik çoğulcu toplumlarda, ordunun genel çıkarları unutup, özel çıkarları ön plana çıkardığı konusunda endişeleri vardır. Çünkü “askeri mantık, düzen mantığıdır ve farklılıkları ortadan kaldırmak ister. Siyasal mantık ise, farklılıkları kabul etmek ve olabildiğince uzlaştırmak zorundadır”⁽¹¹⁴⁾.

Ordunun temel işlevi olan yurdu korumak ve gerektiğinde savaşabilmek için astın üste tartışmasız itaat etmesi, tek bir kalıp içinde kişiliklerin geri plana itilmesi ve aynı zamanda sıkı bir disiplin şarttır. “Farklılıklara, farklı tutum ve davranışlara yer yoktur. Askeri ahlak anlayışı içinde onur, cesaret, dayanışma ve özveri en yüce değerleri oluşturur. Çünkü asker, gerektiğinde ölmeyi göze alabilmek zorundadır”⁽¹¹⁵⁾. İşte bu ortamın ürünü olan bir askerin, özgür bir toplumdaki bölünmelerin, siyasal farklılıkların, bir noktanın ötesine gitmesini anlayıp hoşgörü ile karşılaması zordur.

Savaşın doğal olarak öne çıkardığı asker, barışta da siyasal sistemdeki yerini korumaktadır. “Asker, rejimin kendisine verdiği rolü yerine getirmektedir. Kural dışına çıkılmaması için rejim gerekli mekanizmalarla donatılmıştır”⁽¹¹⁶⁾.

Günümüzde demokratik toplumlarda savunmaya ilişkin kararların alınması ve önemli toplumsal etkiler yaratması nedeniyle ordunun siyaset üzerindeki ağırlığı bilinmektedir. “Bu ağırlığın tutucu bir yönde etki yaptığı görülse de, söz konusu ülkelerde -hiç olmazsa görünürde- Silahlı Kuvvetler siyaset dışında”⁽¹¹⁷⁾ kalmaktadır.

Ancak, Türkiye’nin de aralarında yer aldığı ülkeler grubu için, “ordu tarafından gözetim altında tutulmanın tümüyle anayasa ve ilgili yasalar çerçevesinde gerçekleştirilen bir olgu olması nedeniyle, bu ülke yönetimlerine bir ortak ad olarak milli güvenlik rejimleri denilebileceğini”⁽¹¹⁸⁾ ifade edenler de olmuştur.

¹¹⁴KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.237

¹¹⁵KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.237

¹¹⁶ ÖZDEMİR Hikmet, Rejim ve Asker, İz Yay., İstanbul, 1993,, s.20.

¹¹⁷ ERDOĞAN, Mustafa, Anayasacılık-Parlamentarizm-Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.131.

¹¹⁸ ÖZDEMİR, Hikmet, a.g.e., s.21.

Orduların işlevinin ne olması gerektiği konusundaki bir başka yaklaşım ise, ordunun hükümetin elinde pasif bir araç olarak görülmesidir. Onun görevini yapabilmesi, hükümetin emrinde tam anlamıyla bilinçsiz bir aygıt olarak kullanılabilecek bir durumda olmasına bağlıdır. Bu durumda askeri liderlerin, hükümetin emirlerine uymayı reddetmeleri imkansız hale gelmektedir. Askeri liderlerin hükümetin emrini tartışma konusu yapabildikleri yerde devlet yoktur anlayışı hakimdir. Ancak ideal silahlı kuvvetlerin, hükümetin yalnızca bir düğmeye basarak harekete geçirebileceği bir kuvvet olduğu şeklindeki değerlendirmenin, demokratik rejimlere özgü bir anlayışın sonucu olup olmadığının tartışmaya açık bir husus olduğu söylenebilir. Çünkü demokratik rejimlerde sivil otoritelerin askeri otoriteye üstünlüğü tartışma konusu olmamakla birlikte, Silahlı Kuvvetlerin yerine getirdiği işin bir uzmanlık işi olduğu ve siyasal iktidarın bu konularda silahlı kuvvetleri sadece uygulama aşamasında devreye sokması beklenemez ve kabul edilemez.

Yapılan bütün bu görüş ve açıklamalar, ordunun sadece güvenlik ve savunma görevini sivil yönetimin emri altında gerçekleştirmesi gerektiği konusunda odaklaştığı görülmektedir. Oysa “*Silahlı Kuvvetler, kimi ülkelerde olduğu gibi, modernleşmeye önderlik eden itici bir güç olarak görülebilmekte; kimi ülkelerde de sahip olduğu politik ağırlık nedeniyle bazı siyasal ve ekonomik kararların alınmasında etken olabilmektedir*”⁽¹¹⁹⁾. Toplumun daha ilerisinde olan ordunun, Birinci ve İkinci Meşrutiyet hareketlerinde itici güç olduğu bilinmektedir. “*Eğer çağına açılmış bir ordu bulunmasaydı, önce Abdülaziz’i daha sonra Abdülhamit’i Anayasal yönetime zorlayabilecek bir siyasal toplumsal güç*”⁽¹²⁰⁾ belki de oluşturulamayacaktı. Nitekim, Türk Ordusu, toplumda sadece yeniliklerin değil, toplumsal hakların ve toplumun siyasal haklarını kullanma özgürlüklerinin de öncüsü ve güvencesi görevini üstlenmiştir. Böylece Türk Ordusu diğer ordulardan farklı kendine özgü bir işlevi yerine getirmiştir.

¹¹⁹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika., s.30-31

¹²⁰ KİŞLALI, A. Taner, a.g.e., s.240

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSU

I. TARİH İÇİNDE TÜRK ORDUSUNUN ROLÜ

Eski Türklerde ordu kavramının askerilik⁽¹²¹⁾ kavramıyla eş anlamda kullanıldığını ve askerilik olgusunun, sosyal yaşamdaki yerinin etkili olduğu söylenebilir. Günlük dilde askeri topluluk anlamına gelen ordu, Hun İmparatorluğunda askeri strateji bakımından önemli bölgelere verilen isimdir. Hunlular, bu isme sosyal yaşamın çeşitli unsurlarını kapsayan anlamlar da yüklemişlerdir. Ordu kelimesi başkent anlamında kullanıldığı gibi, hükümdar ve ailesinin yaşadıkları yerler anlamında da kullanılmıştır⁽¹²²⁾.

Eski Türk toplumunun inanç sistemine yansıyan askerlik ruhunun, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte artmış ve savaş idealinin yönünün değişmiş olduğu; *İslamiyet'in kabulünden önce Gök Tanrısının iradesiyle devleti kurup, milleti besleyen Kağan için savaşmak yaygınken, İslamiyetin kabulüyle birlikte, dinin yayılması (gaza) amacıyla savaşıldığı; bu temanın, Osmanlı Devletinde yaygın olduğu; Osmanlı*

¹²¹ Askerilik, bir toplumdaki savunma içgüdüsünü, bu güdüden kalkarak çok ileri noktalara varan ve saldırganlık, savaşkanlık, kavga severlik, şiddet severlik... gibi biçimler alan ve somut güç kullanımı kalıplarını içeren, özgün bir toplumsal davranış türüdür. Askerilik güçlü bir ordu örgütlenişini içermekle birlikte, salt bu kurum içindeki toplumsal biçimlenmeyi değil, fakat aynı zamanda bu kurumsallaşmış askerliği, yani orduyu aşarak toplumun çeşitli katlarına taşan, yayılan, benimsenen, özümşenen ve böylece genel bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkan bir gerçekliktir... BOZDEMİR, Mevlüt, Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, AÜSBF Yay., No:489, Ankara, 1982, s.3.

¹²² BOZDEMİR, Mevlüt, a.g.e.,s.4.

Gazilerinin de dini heyecanın esas olduğu gaza inancıyla savaştıkları”(123) ifade edilmiştir.

İslam dininin “cihat” anlayışı, İslamiyeti kabul eden Türk Devletlerinde askerliğe verilen önem ve değeri olumlu yönde etkilemiştir. Bir başka deyişle, “*İslam dininin bu anlayışı, zaten kültürlerinde egemen olan asker ve fetihçi ruhlarını iyice perçinlemiştir*”(124). Savaşmayı ve kahramanlığı bu derece kutsal sayan anlayışın özünde, ulusu oluşturan bireylerin belirli idealler etrafında toplanıp, sürekliliğini sağlamaya yönelik inanç yatmaktadır. Bu süreklilik ise, askeri temalar dikkate alınarak sağlanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda kısaca değinilen askerilik olgusu, sivil yaşamla askeri düzenin içice girdiği Eski Türk toplumlarında, zamanla örgütlü bir kuruma dönüşen askerliği (ordu), toplumun en kutsal örgütlerinden biri haline getirmiştir. Bu kutsallık Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti’ne “ordulaşmış millet” şeklinde damgasını vurmuştur. Nitekim Osmanlı Devletinde ordu, savunma amaçlı bir kurum olmanın ötesinde ekonomik fonksiyonlar da üslendiği için, Osmanlı tebaasının gözünde kutsal hale gelmiştir. Ordunun kutsallığı ise, günümüz Türk toplumuna aktarılmış tarihi bir miras olduğu söylenebilir.

A. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Osmanlı İmparatorluğu’nun, bir bakıma genişlemiş askeri bir örgüt olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü “*İmparatorluğa hükmeden sultanlar, tıpkı bir orduya kumanda eder gibi ülkeyi yönetmişlerdir*”(125). İmparatorluk örgütünün korunması amacıyla, gerek merkezde, gerekse uçbeyliklerde orduya gereken önem verilmiştir. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde elde edilen askeri başarılar İmparatorluğu merkezileştirmiştir. “*Bu örgüt içindeki ordu, devleti koruyan ve kollayan bir rol*

¹²³ KARATEPE, Şükrü, Osmanlı Siyasi Kurumları, İşaret Yay., No:28, İstanbul, 1989, s.84

¹²⁴ ISMAEL, Tareq Y.- ISMAEL, Jacqueline S., Middle East Governments: Policy and Practice Eastern, Mediterranean University, 1998, p. 33.

¹²⁵ ŞEYLAN, Gencay, Ordu ve Siyaset, AÜSBF, Kanun-i Esasi’nin 100.Yıl Armağanı, Ankara, 1976, s.12

üstlenmiştir. Duraklama ve gerileme dönemlerinde artık zafer kazanamayan ordu, başarısız duruma düşmüştür. Kuruluş dönemiyle başlayan güçlü-kudretli devlet mizacı aynı zamanda yükselme dönemiyle Batı ülkelerine karşı belirgin bir üstünlüğü de beraberinde getirmiştir. Gerileme ve çözülme dönemlerinde Batının yükselişini savaş alanlarında anlayan devlet yetkilileri, çözümü düşmanın savaş teknolojisini öğrenmek ve orduyu yeniden düzenlemekte görmüşlerdi”⁽¹²⁶⁾. Dolayısıyla, Osmanlı’nın döneminde, Ordu’da iyileştirme amacını güden çabalar ortaya çıkmıştır. Bu çabalar üzerinden devletin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan kurtarılmasının amaçlandığı dikkate alınırsa, orduya o dönem yüklenen misyon daha iyi anlaşılmış olacaktır.

III.Selim 1791 yılında devletin zaaf nedenleri ve alınması gereken tedbirler hakkında 22 kişiden rapor istemiştir. Hazırlanan raporların çoğunda askeri ıslahat konusu üzerinde durulmuştur. Bu girişimlerin ardından III.Selim kendi çevresindekilerle başlattığı ıslahat hareketine “Nizam-ı Cedit” yani Fransız İhtilalinin etkisiyle "yeni düzen" adını vermiştir.

“Nizam-ı Cedit en çok askeri alanda görülmüştür”⁽¹²⁷⁾. Yenileşme hareketleri ile çözüm arayışı içerisine giren İmparatorluğun, askeri toplum yapısına sahip olduğu için, bu işe öncelikle askeri alandan başlaması kaçınılmazdı. III.Selim’le ciddi boyutlara ulaşan askeri yenileşme, sonraki yenileşme hareketleri için de bir başlangıç olmuştur. Daha sonra yeniçeriliğin kaldırılmasıyla Asakiri-Mansure-ı Muhammediye Ordusu kurulmuştur. Yeni kurulan bu ordu da başarısız olmasına rağmen, ordunun yenileşmesi hareketi sürdürülmüştür.

Öncelikle askeri alanda başlayan ıslahat hareketleriyle köklü ve yapısal değişiklikler yerine, yüzeysel ve parçalı önlemlerle yetinilmesi, birden çok ve sonu gelmeyen reformlar zincirine yol açmıştır. Bu durum ise, askeri kadroların giderek politize olmalarına neden olmuştur. Fakat, Türk askerinin ülkeyi modernleşme yolundaki bu hizmetleri, çağdaş kurumlaşmaya ilişkin girişimlerin temelini oluşturmuştur.

¹²⁶ BOZDEMİR, Mevlüt, “Ordu-Siyaset İlişkileri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., Cilt 10, s.2649

¹²⁷ AKŞİN, Sina, Siyasal Tarih (1789-1988), TODAİ Yay., Cilt III, Ankara, 1989, s.73

Ordunun, ülkenin dış güvenliğini koruyan bir güç olarak içerde de devlet düzenini bozacak olaylara müdahalelerde bulunması gerektiği olgusu, günümüzde tartışılmakla birlikte, 19. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarında “Kuleli Olayı” ile birlikte “*ordunun, siyasal hayata iktidar için müdahale edebilecek hale gelmesi, toplumsal olayların patlak vermesi olasılığına karşı, ordunun rolünün belirmeye başladığı görülmektedir*”⁽¹²⁸⁾. Eğer, Türkiye’nin tarihsel gelişmesi ön yargısız tahlil edilebilirse, bu durumun temelinde Türk askerinin siyasal iktidar ve kişisel çıkar peşinde olmadığı görülür. Yalnızca toplumsal olayların patlak vermesiyle birlikte ülkenin varlığı ve dirliği için ordu müdahale edebilecek konuma gelmiştir. Nitekim, ordunun “Kuleli Olayı”ndaki hareketi “*Türk tarihinde önceden düzenlenmiş ilk siyasi çıkış olup; Meşrutiyet Hareketi öncesinde askerlerin karıştığı dikkate değer siyasi olaylardan biri olarak görülebilir*”⁽¹²⁹⁾.

Siyasal yaşamda, ilk olarak ve açık bir şekilde ordunun müdahalesi 1876 Kanun-u Esasi’nin ilanında görülmektedir. “*Padişahı açıkça tehdit ederek getirilen I.Meşrutiyet, askerlerin eseridir. Ayrıca 1908’de bir devrime dönüşen Jön Türkler akımının eyleme geçirilmesi de ordunun kendini ortaya koymasıyla gerçekleştirilebilmiştir*”⁽¹³⁰⁾. Batı kökenli askeri eğitimin subayların zihninde yarattığı değişiklik zamanla özgürlük, egemenlik, dayanışma ve hukuk kavramlarının ülkeye aktarılması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle I. ve II. Meşrutiyetin ilanında askerler etkin bir rol üstlenmişlerdir.

“*Askeri, siyasi, idari karar verme ve uygulama içinde, merkezi kuvvet kaynağı olan ordu, sarayın da ilk dayanağı ve dayanışma yeri olmuştur*”⁽¹³¹⁾. Bu geniş perspektiften bakıldığında ordu, Cumhuriyet öncesinde toplumda, genelde statik işlevleri olan bir yapıya sahipken, giderek dinamik bir kimliğe bürünmüş, aydın ve ilerici olduğunu eylemleriyle ortaya koymuştur.

¹²⁸ KAYALI, Kurtuluş, Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987, s.15.

¹²⁹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.39.

¹³⁰ KAYALI, Kurtuluş, a.g.d.t., s.155

¹³¹ SAVCI, Bahri, Türkiye’de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış, SBFD, Cilt XVI, Eylül 1963, No:3,s.26

B. CUMHURİYET DÖNEMİ

Türk ordusu, gerek tarihsel birikim gerekse son yüzyılda edindiği siyasal bilinç sonucu kendisine tarihsel bir misyon edinmiştir. Özellikle “*Kemalist Ordunun, kendini topluma çağdaş uygarlık yolunu gösterecek bir misyoner olarak görmesi, aynı zamanda ordunun devlete ve topluma sahip çıkma duygusunun bir sonucu*”⁽¹³²⁾ olduğu söylenebilir.

Cumhuriyetin kuruluşunda, ordu, hiç şüphesiz en büyük role sahiptir. Askerler Mustafa Kemal’in karizmatik önderliğinde, geleneksel işlevlerinden daha fazlasını yüklenerek, modernleşme yolundaki çabaları destekleyici olmuşlardır. “*Anadolu’da başlayan direnişe öncülük ederek Kurtuluş Savaşını yönetmişlerdir. Küçük burjuvazi ile yerel eşraf olduğu kabul edilen, bu hareketin etkin grubu olan subaylar, hem istilacıları yenme, hem de zaferden sonra Cumhuriyeti ilan etme*”⁽¹³³⁾ konusunda önaşık olmuşlardır. Bu ise özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren asker kökenli siyaset, iş ve devlet adamlarının yeni mesleklerinde sistemli çalışmaları sonucunda başarılı olmalarına temel teşkil ederken; askerlik mesleğini seçenlerin siyaset, ticaret vb. alanlardan uzak oldukları için kendi uzmanlık alanlarında çağdaş atılımları gerçekleştirmelerini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminde toplumsal hayatta askerin rolünün daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Bu durumda ordunun, kendini topluma yön veren, ona amaç gösteren, ideolojik kılavuz olarak algıladığı söylenebilir. Nitekim bağımsızlık hareketinin başında Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa bulunmuş, bütün önemli mevkilerde askerler görev almışlardır. “*Osmanlı uygulamasının aksine; Atatürk, ordunun fili kumandanı olan Genelkurmay Başkanının, bir üye olarak kabineye girmesini sağlamıştır. Bağımsızlık hareketi süresince, Genelkurmay Bakanı, Milli Savunma Bakanı’nın yanında görev yapmıştır. 25 Ocak 1921- 10 Temmuz 1922 tarihleri arasındaki en buhranlı dönemde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın Başbakanlık yapmış olması*”⁽¹³⁴⁾, Ankara Hükümeti’nde askerin üstünlüğüne ve etkinliğine bağlanabilecek bir husustur.

¹³² BOZDEMİR, Mevlüt, Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları, s.178

¹³³ GENÇAY, Şeylan, a.g.e., s.398

¹³⁴ HARRİS, George S., “Türk Ordusu”, (Çev.S.Aren), Yön Dergisi, Yıl 1971, s.23

İşgal devletlerine karşı elde edilen zaferden sonra, “*derhal gündeme gelmesi kaçınılmaz olan konu; merkezi otoriteyi sağlayacak olan siyasi iktidarın nasıl, kim ve kimler tarafından ele geçirileceği, daha doğrusu bu iktidara kimin ya da kimlerin sahip çıkacağı konusunda düğümleniyordu*”⁽¹³⁵⁾. Bu durumda, 1925 sonrasında, burjuvazinin güçlendiği ve bir çok ünlü askerin iş adamı olma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Yarı-feodal yapı çözüldürken burjuvazi güçlenmeye başlamış ancak askeri-sivil bürokrasi toplumda iktidar merkezi olmayı sürdürmüştür. 1950'lere kadar askerlerin prestiji çok yüksek olmuştur. Atatürk, İttihat ve Terakkinin 1908 Selanik Kongresi'nde yaptığı konuşmada, subayların ya orduyu, ya da siyaseti seçmelerini istemiş; siyaset yapacak olanların üniformalarını çıkarmalarını, orduda kalanlara ise siyasal ilişkilerin yasaklanmasını istemiş; Ordunun da partinin de (İttihat ve Terakki) güçlü olmasının tek şartının bu olduğunu⁽¹³⁶⁾ belirtmiş olmasına ve bu konuşmasıyla ordunun doğrudan doğruya politikaya müdahale etmesine karşı olduğunu belirtmesine rağmen, askerler yine de politikada etkili olmuşlardır.

Bugünkü kimliğine, büyük ölçüde Kurtuluş Savaşı yıllarında erişen çağdaş Türk Ordusu, bin yıllık tarihsel mirası da benliğinde taşımaktadır. Gerçi yüzyıllık bir yenilikçi bilinci içine sindirmiştir ama, asıl ulusçu varoluşunu Kurtuluş Savaşını zaferle sonuçlandırarak gerçekleştirmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda kendi öz hakkını bile koruyamaz ve öz savunmasını yapamaz duruma düşen ordu, Cumhuriyetin kurulmasındaki asker-sivil diyalogunun etkisiyle, hem Türk toplumunda kendine özgü bir yer edinmiş, hem de “*Türk halkının savunması ve bağımsızlığı ile sorumlu*”⁽¹³⁷⁾ bir örgüt durumuna getirilmiştir.

II. TÜRK ORDUSUNUN ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devleti döneminde askeri ve sivil yönetim iç içe olduğundan; bir kişi aynı zamanda hem askeri, hem de sivil yönetime baktığından; asker ve sivil yöneticiler aynı eğitim kurumlarından geçtiklerinden ve esasen devletin kendisi askeri bir temele

¹³⁵ KOÇAK, Cemil, Siyasal Tarih (1923-1950), Cem Yay., İstanbul, 1989, s.86

¹³⁶ KIŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.237

¹³⁷ BOZDEMİR, Mevlüt, a.g.m., s.2625

dayandığından, Silahlı Kuvvetler doğrudan siyasal sürecin içinde yer almıştır. Askerler aynı zamanda padişahların tahttan indirilip tahta çıkarılmasında egemen bir rol oynamışlardır. Silahlı Kuvvetlerin Türk siyasal hayatındaki rolü, “geçmişte doğrudan toplum adına harekete geçerek arzu edilen sonucu elde etmeye yönelik olmuştur. Hep ön planda yer almış ve bizzat kendisi işin içine girmiştir”⁽¹³⁸⁾. Bu durumu Türk Ordusunun yapısal özelliklerine bağlamak gerekir. Bunlar, Türk Ordusu’nun tarihten gelen özellikleri bakımından anlamlı olan hususlardır. Ancak, Türk Ordusu’nun başka özellikleri de vardır.

Her şeyden önce T.S.K’nın kendine özgü bir vatan sevgisi vardır. “Öğrenim ve meslek yaşamı boyunca kazanılan değerler, profesyonel askerde, vatan için canını vermeyi esas ve tek amaç durumuna getirmiştir. T.S.K.’nın kendisini Türkiye Cumhuriyeti’nin asıl sahibi ve gerçek koruyucusu olarak görmesinin gerisinde yatan etmenlerden birisi de budur”⁽¹³⁹⁾. Hem Kurtuluş savaşında canı pahasına gösterdiği üstün başarı, hem de Cumhuriyetin kurulmasındaki hizmetleri, kendisini bu Cumhuriyeti koruma ve kollama misyonu ile görevli saymasına neden olmuştur. Ordunun rejim ve inkılapların koruyucusu olma durumu, 1935 yılında çıkarılan 2771 sayılı kanunla bir yasa hükmü halini almıştır. Kanun, “ordunun vazifesi, Türk yurdunu ve teşkilatı esasiye kanunuyla tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır”⁽¹⁴⁰⁾ hükmüne yer vermiştir ve yasa ile orduya verilen bu görev daha sonra ordunun misyonu haline gelmiştir.

“Tanzimat’tan bu yana ilerici hamlelerin ve yeniliklerin kaynağı ve itici gücü olan Silahlı Kuvvetler, genelde muhafazakar düşüncenin de koruyucusu olmuştur”⁽¹⁴¹⁾. TSK’nın mevcut yapıyı korumak için harekete geçmesi, muhafazakarlık konusunda hassas olduğunu göstermektedir. Ancak burada sözü edilen muhafazakarlık anlayışının; siyasi anlamdaki muhafazakarlıktan çok, temelde mevcut yapıyı korumak ve kollamak konusundaki muhafazakarlık anlayışı olduğunu belirtmek gerekir. Başka bir ifade ile, statükoyu koruma söz konusudur.

¹³⁸ ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.80

¹³⁹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.94.

¹⁴⁰ Bakınız: 16.06.1935 tarihli ve 3031 sayılı Resmi Gazete

¹⁴¹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.131

Türk Ordusu'nun öne çıkan bir başka özelliği de, Atatürkçülüğe olan bağlılığıdır. Türk Ordusu, *“sahip olduğu köklü ve güçlü askeri profesyonellik nedeniyle hiç bir zaman askeri müdahaleden yana olmamakla birlikte, genellikle vatanın bütünlüğünün tehlikeye girdiği, Atatürk İlkelerinin açıkça tahrip edilmeye başlandığı ve laikliğe dil uzatıldığı ortamlarda müdahale etme zorunluluğu hissetmiştir”*⁽¹⁴²⁾.

Türk Ordusu'na güç veren ve ulusal sistem içindeki konumunu sürdürmesini sağlayan özellikler belirgin bir şekilde yapının kendisinden kaynaklanmaktadır. Türk Ordusu'nu diğer ordulardan farklı kılan bu özellikler ile, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti idealine gönülden bağlılık,, ülkesinin ve milletinin hizmetinde olma özellikleri, günlük çekişmelerin ve tartışmaların üzerinde kalma tutum ve anlayışı, Türk Ordusu için ifade edilebilecek özelliklerdir.

¹⁴² ERGİL, Doğu, a.g.d.n., s.87.

III. TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜ

Türklerin önceleri doğaya, zamanla da diğer toplumlara karşı verdikleri mücadeleler, kültürlerinin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Türk kültürünü şekillendiren bu mücadele sürecinde, askerliğin önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Öyle ki, askerliğin toplumsal yapıdaki yeri, zamanla Türk kültürüne damgasını vurmuştur.

Eski Türklerde askerlik, sırf savunma amaçlı olmayıp, bir toplumun adeta yaşam biçimi olmuştur. Bir toplumda askere ve orduya, bir kurum olmanın ötesinde anlam ve değer yükleniyorsa, bu o toplumun önemli bir özelliği olarak askerliği ortaya çıkarmaktadır. Tarihin her döneminde Türk toplumuna mal edilen “ordu-millet” içiçeliği, askerilik olgusu ışığında değerlendirilmelidir.

Toplumsal yapının biçimlenmesinde coğrafi şartların önemli etkisi vardır. Nitekim, “İbn-i Haldun daha XIV.yüzyılda coğrafi koşulların toplumsal yapı üzerindeki etkilerine değinmiştir”⁽¹⁴³⁾.Orta Asya bölgesinde yaşayan eski Türk toplumlarının, doğanın sert koşullarına karşı verdikleri mücadeleler, zamanla savunma içgüdüsünü aşp, bir yaşam ve üretim biçimine dönüşmüştür. Bu yaşam ve üretim biçimi, toplum içinde sivil-asker ayrımı şeklinde bir farklılaşmanın ortaya çıkmamasına neden olmuştur. Toplum fertlerinin tümünün ekonomik ve savunma amacıyla silahlanması, askerliğin eski Türk toplumlarının özelliklerinden biri haline gelmesine neden olmuştur. Eski Türklerin toplumsal yaşamı, dillerinden aile düzenine, miras paylaşımından hükümdar ve ailelerinin yaşadıkları mekanlara, kullandıkları silahlardan bunların toplumsal işlevine kadar askeri nitelikliydi. Öyle ki, “Türklerin ilk yazılı tarih belgeleri olan Göktürk ve Uygur yazıtlarındaki 1299 sözcükten 142 tanesinin askerlikle ilgili olması”⁽¹⁴⁴⁾ askerliğin eski Türklerin günlük yaşamına ne kadar yoğun biçimde girmiş olduğunun bir göstergesi olarak alınabilir.

¹⁴³ ÜMİT, Hassan, İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi, AÜSBF Yay., Ankara, 1982, s.144

¹⁴⁴ BOZDEMİR, Mevlüt, a.g.e., s.14

Eski Türk toplumlarında yaşamı her yönüyle kuşatan askerilik olgusu, dönemin yerleşim düzeninde de derin izler bırakmıştır. Özellikle fetihlerden sonra ele geçirilen topraklarda kurulan düzen, askeri nitelikli olmuştur. “*Eski Türklerde ailelerin bir araya gelmesiyle oluşan ve özellikle Oğuz Türklerinin temel toplumsal ve siyasal birliği olan boy düzeni, zamanla askeri düzenin oluşturulmasında temel alınmıştır. Göktürk Devleti de kurulma aşamasında on bölüme ayrılmış ve bölümlerden her birine askerlikle ilgili olarak “ok” ismi verilmiştir. Başlangıçta askeri amaçla kurulmuş olan bu birimler gelişip, toplumsal ve siyasal içerikli örgüt olan, ‘boy’a dönüşmüşlerdir. Boy düzeni, Oğuz Türklerinin örgütlenmesinde temel alınmıştır*”⁽¹⁴⁵⁾. Türk dilinde “*bir siyasi kuruluşa bağlı kabile anlamında olan ‘ok’ sözcüğüne, eski Türkçe’deki çoğul eki ‘z’ eklenerek, kabileler anlamına gelen Ok+uz = Oğuz kelimesi türetilmiştir*”⁽¹⁴⁶⁾. Görüldüğü gibi, toplumsal örgütlenme biçimine, savunma ve saldırı amacına yönelik bir silah ismini vermiştir. “*Türklerin en eski silahlarından olan ok, yay ve kılıç savaş zamanında saldırı ve savunma amacıyla kullanılırken; barış zamanında sosyal yaşamda bazı fonksiyonlar üstlenmişti. Örneğin ok, siyasi ve idari bağlılık; yay ise, hakimiyet belgesiydi. Eski Türkler, ant içecekleri zaman kılıçlarını önlerine koyup karşılıklı olarak yemin ederlerdi. Kutadgu Bilig’de devletin nitelikleri sayılırken, ‘ilim ve devletin direği şu iki şeydir; birisi som altındır, diğeri de kılıç’ demek suretiyle devlet-ordu bütünleşmesinin en güzel örneği verilmektedir*”⁽¹⁴⁷⁾. Toplumun sosyal yaşamında görülen devlete bağlılığın, sadakat, şeref ve haysiyetin dahi silahla ifade edilmesi, Türk toplumundaki “ordu-millet” kaynaşmasının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koyar. Bu güçlü olgunun, siyasal kültüre yansımaması düşünülemez.

Eski Türk toplumlarındaki askerilik olgusu, hükümdarlarda aranan nitelikleri de belirlemiştir. “*Hükümdar olarak görev yapacak kişilerin ‘alp’ ve ‘yiğit’ olmaları son derece önemliydi. Bu kişiler, ait oldukları toplumda bir yandan asayiş ve düzeni sağlarken, diğer yandan da toplumu yönetme görevini üstlenmişlerdi. Hükümdarların Alpliği, her ne kadar savaş işinde uzman olan yöneticilere özgü bir nitelik olsa da, esas*

¹⁴⁵ ÖGEL, Bahattin, Türk Toplumunun Gelişme Çağları, III.b., Türk Dünyası Arş.Vkf., İstanbul, 1988, s.661-663

¹⁴⁶ KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, V.b., Boğaziçi Yay., İstanbul, 1988, s.141

¹⁴⁷ ÖGEL, Bahattin, a.g.e., s.605

olan toplumdaki Alplik ruhuydu ve toplumun adeta tüm fertleri birer alpti”(148). Bugünkü toplumsal yapıda gözlemlenen “ordu-millet” kaynaşması, eski Türklerde varolan hükümdarın ve toplumun Alpliğine dayandırılabilir.

Eski Türk toplumlarında askerlikle inanç sistemleri arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığından söz edilebilir. “*Türklerin en eski dinlerinden olan ‘Şamanizm’, bireyin yaşamında ölmeyi, öldürmeyi, kahramanlığı ve savaşmayı yüceltmıştır. Eski Çin kaynaklarına göre, Göktürkler hastalanıp ölmektense; savaşta ölmeyi şeref sayarlardı*”(149).

İslamiyet din uğruna savaşmayı kutsal kabul ettiğinden, Türklerin Müslümanlığı seçmesi ile birlikte Müslüman toplumlarda ordu, dinin yayılma sürecine paralel bir gelişme göstermiştir (150).

Türk Ordusunun Cumhuriyet rejimini koruma ve kollama görevi ise, salt fiziki güce ve yasal düzenlemelere dayanmayıp, ordu mensuplarının ve toplumun sahip olduğu bir takım değerlerle de desteklenmektedir. Bu değerlerin başında devlet, devletin gücü ve devlete sadakat anlayışı gelir. Türk toplumunun devlete duyduğu saygı ve güvenin ordu ve askere duyduğu güvenle özdeşleşmesi söz konusudur. Toplumun ordu ve askere bu denli güven duyması, bu kuruma bir anlamda kutsal bir nitelik kazandırmıştır Orduya verilen önem, Türk toplumunu diğer toplumlardan ayıran önemli özelliklerden biridir. Başka ülkelerde Türkiye’deki kadar asker-toplum özdeşliğine rastlamak mümkün değildir. Örneğin, “*Amerika ve Avrupa ülkelerinde ordular milletin gözünde devlet bütçesinden büyük miktarlarda tüketim yapan ve milleti savaşa sokan kurumlar olarak görülmektedir*”(151). Bizim kültürümüzde ise, orduya ve askerlik kurumuna derin bir sempati beslenir. Asıl görevi ülkeyi savunmak olan orduya, bunalım dönemlerinde kurtarıcı gözüyle bakılır. Bu nedenle Türk ordusu geleneksel ve her ülkede gözlemlenen işlevlerinin yanısıra, devlet kurtarıcılık işlevini de üstlenmiştir. Türk toplumunda orduya

¹⁴⁸ ÜMİT, Hassan, Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, V Yay., Ankara, 1986, s.47

¹⁴⁹ Türk Tarihi, Silahlı Kuvvetler ve Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara, 1973, s.12

¹⁵⁰ Bu konu Kuran’da Enfâl Suresinde düzenlenmiştir. Bkz: ÖZEK, Ali, Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî, İstanbul, 1982, s.117

¹⁵¹ BİRAND, M. Ali, a.g.e., s.26

verilen önemi anayasada askerliğin bir hak ve ödev olarak düzenlenmesinin⁽¹⁵²⁾ ötesinde, askerliğin toplumun gözünde kutsal bir görev olduğu imajı ile açıklamak gerekir.

Türk toplumunda askerlik aynı zamanda en çok tercih edilen meslekler arasında yer alır. Bunda askerliğin aileler için ekonomik maliyeti olmayan bir meslek olmasının yanı sıra, üniforma sevgisi ve toplumda askerliğe olan düşkünlüğün de payı olduğu söylenebilir.

Türk kültüründe, bir dönem askeri unvanlar meşrulaştırma aracı olarak kullanılmış ve yüksek mevkilere gelen sivillere “paşa” ünvanı takılmıştır. *“İttihat Terakki liderlerinden posta memuru kökenli Talat Bey ‘Talat Paşa’ olarak tanınırken, 12 Mart’ın sivil başkanı Nihat Erim’e bile zaman zaman ‘Nihat Paşa’ olarak hitap edenler olmuştur”*⁽¹⁵³⁾.

Türk kültüründe, Ordu ile ilgili olarak yer alan bir başka hususda, Ordunun siyaset üstü olduğudur. *“Ordu hem kendi mensuplarınca, hem siyasetçilerce TBMM’nin denetimi dışında, hatta onların üstünde ayrı bir organ şeklinde görülmektedir”*⁽¹⁵⁴⁾. Türk toplumunun orduya beslediği sevgi ve saygı, siyasetçilerin, devletin yüce çıkarları için, orduyu eleştirilemez ve tartışılmaz bir kurum şeklinde görmesi sonucunu doğurmuş; bu da Türk ordusunu tabulaştırmıştır. Öyle ki, *“parlamentoda bütçe görüşmeleri sırasında Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin eleştirilemeyeceği, bu kuruma karşı sivillerin takınacağı yegane tutumun ‘orduya selam, yola devam’ şeklindeki anlayış, gelenek haline gelmiştir”*⁽¹⁵⁵⁾. Bu anlayış ise, ordunun her türlü tasarruflarının tartışılmaması sonucunu doğurmuştur.

¹⁵² Bu husus, 1982 Anayasası’nın 72.maddesinde düzenlenmiştir.

¹⁵³ MAZICI, Nurşen, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri, Gür Yay., İstanbul, 1989, s.212

¹⁵⁴ BİRAND, M.Ali, a.g.e., s.470-471

¹⁵⁵ BİRAND, M.Ali, a.g.e., s.471

IV.ORDU-POLİTİKA İLİŞKİSİNİN POLİTİK KÜLTÜRLE OLAN BAĞLANTISI

Toplumların yaşadıkları serüven, onların kimliklerinin oluşumu üzerinde de etkili olur. Bu oluşum süreci aynı zamanda, dış çevrede oluşumla ilgili bir algılamayı da beraberinde getirir. Bu algılama, size ait özel koşulları dikkate almadığı gibi, bazen maksatlı da olabilir. Ne yaparsanız yapın, ne kadar değişirseniz değişin, uluslararası camia, sizi bu kimlikle tanır. Türk toplumuna askeri toplum, Türk demokrasisine de askeri demokrasi damgası vurulmasını bu çerçevede görmek gerekir. Bunu hem iç, hem de dış politikalarımızda görmek mümkündür. Ülkenin sivil kurumları da dahil olmak üzere toplumun tümünün yörüngelerini politikacılara göre değil de, ordunun tutumuna göre belirliyor gözükmesi, bu algılama ile birlikte değerlendirilebilir.

Bu durumda *“Türkiye’de sivil otorite-Silahlı Kuvvetler ilişkisinde asıl sorgulanması gereken, devlet politikasının tespitinde ve stratejik kararların alınmasında Anayasa çerçevesinde askerlere verilen roldür”*⁽¹⁵⁶⁾. Yasama erkinin askerlerle olan ilişkisi, her ne kadar anayasal durumun yapısına göre değişse de, daha çok geleneksel yapının ilişkiyi biçimlendirdiği söylenebilir.

Türkiye’de askerlerle siviller arasında güçlü ve yakın bir diyalog bulunmamaktadır. Profesyonel asker, genelde sivillere pek güvenmemekte, sahip olduğu disiplin anlayışını toplumda da görmek istemektedir. Silahlı Kuvvetler de, kendi içinde geçerli olan disiplin ve düzen anlayışını toplumsal ve siyasal yapıya yansıtmak istemekte, bunları orada görmek istemektedir.

Devlet idaresinde, siyasal partilerin nasıl hareket etmeleri, siyaset adamlarının nasıl olmaları ve muhalefetin, nasıl muhalefet etmesi gerektiği konularında öğretilenlerle daha önce değinilen hususlar bir bütün halinde, profesyonel askerin farklı bir dünya oluşturmaya ve sivillere bu dünyanın penceresinden bakmasına neden olmaktadır. *“Profesyonel asker, sivil yönetimin vatan sevgisine, ulusa ve ülkeye olan bağlılığına genelde şüphe ile bakmaktadır. Bu yüzden kendisini ülkenin ve ulusun asıl*

¹⁵⁶ ÖZDEMİR, Hikmet, a.g.e., s.241

koruyucusu olarak görmektedir. Profesyonel asker, özellikle siyaset adamlarına karşı güçlü bir güvensizlik içindedir”⁽¹⁵⁷⁾.

Sivillerin askerlere bakışı ise daha farklıdır. “*Sivil siyaset adamları ise, askerliği katı ve dar görüşlü olarak nitelendirirler*”⁽¹⁵⁸⁾. Bu durumda sivil siyasetçilerle askeri elit arasında, görünürde olmasa da bir gerginliğin varlığından söz edilebilir.

Tanzimat’tan bu yana genellikle ilerici hamlelerin sürekli kaynağı ve itici gücü olması ve Kurtuluş Savaşının Silahlı Kuvvetlerin önderliğinde kazanılması gibi bir dizi tarihsel ve sosyal etmen, Silahlı Kuvvetler’in Türk toplumunda, belirgin bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla profesyonel asker, kendisine saygı duyulan devlet memuru haline gelmiştir. Profesyonel askerin; doğru, adil, nazik, yardımsever, haksızlıklara ve düzensizliğe karşı, ülkenin kollayıcısı ve koruyucusu olduğu kabul edilmektedir. “*Siyasal bilincin yeteri kadar gelişmemiş olmasından da kaynaklanan bu durum, TSK’nın toplumda etkin bir yere sahip olmasına ve siyasal süreç üzerinde etkin bir rol oynamasına neden olmuştur*”⁽¹⁵⁹⁾.

Silahlı Kuvvetler’in, bugün Türk siyasal yaşamında iki tür rolü yerine getirdiği söylenebilir⁽¹⁶⁰⁾. Bunlardan ilki, Türkiye’de ilerici hareketlerin öncülüğünü TSK’nın üstlenmiş olduğudur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlayan çağdaşlaşma ve batılılaşma hareketleri, siyasal bir anlayış çerçevesinde, askeri bürokrasi tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise, savaş teknolojisinin hızlı gelişimi nedeniyle en son teknolojik gelişmeler ve yenilikler, genelde askeri eğitim kurumlarında gerçekleşmektedir. Askerlerin sivillerden daha yenilikçi ve ilerici konumda olmaları, siyasal etki faaliyetlerini artırmaktadır.

¹⁵⁷ ÖZTÜRK, Osman Metin, Asker ve İktidar, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-10, İstanbul, Haziran 1995, s.46.

¹⁵⁸ BİRAND, M.Ali, a.g.e., s.471-472

¹⁵⁹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.123

¹⁶⁰ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.124

İkincisi ise, TSK'nın Türk toplumunun birlik sembolü olarak birleştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmiş olduğudur. *“Demokratik kültürün yeteri kadar gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, ülke ne zaman ağır siyasal bunalımlar içine girse siviller hemen ‘Ne bekliyorsunuz? Birşeyler yapsanıza?’ diye profesyonel askerden bunalıma müdahale etmesini isterler. Siyasal bilinç yeteri kadar gelişmemiş olduğundan siviller, askerlerin isterlerse bu tür siyasal bunalımları gidereceğine inanırlar”*⁽¹⁶¹⁾.

Ayrıca Türkiye bakımından ordu-politika ilişkisine bakarken Türkiye'nin jeopolitiğini de görmek gerekir. Türkiye'nin, aralarında sorunlar bulunan, çok sayıda komşusu vardır. Türk siyasal hayatında ordunun öne çıkmasında bu husus da pay sahibidir. Aynı şey, Osmanlı Devleti için de geçerlidir. Osmanlı da bir ordu devletti. Kendine özgü bir ülke ulus sahiplenmesi ve ülke-ulus bütünlüğüne yönelik girişimlere şiddetle karşı çıkma söz konusuydu. Bu koşullarda askerler isteseler bile, ikinci planda kalamamışlar, sistem kendiliğinden onları ön plana çıkarmıştır.

V. TÜRK ORDUSUNUN BASKI GRUBU GİBİ HAREKET ETTİĞİ BAZI ÖRNEKLER

A. YAKIN GEÇMİŞTEN BAZI ÖRNEKLER

1. GENELKURMAY'IN MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI'NA BAĞLANMASI

Bilindiği üzere, 1949 yılında kabul edilen 5398 sayılı kanunla Başkomutanlığın ve Genelkurmay Başkanlığının anayasal düzen içindeki statüsü değiştirilerek, Genelkurmay Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığına bağlanmış ve bu Bakanlığa bağlı bir kurum haline getirilmiştir. Yapılan yeni düzenleme ile, Silahlı Kuvvetlerin hazırlanması ve idaresi görevinin, barışta ve savaşta Milli Savunma Bakanlığına ait olduğu, aynı zamanda Genelkurmay Başkanının da ilgili Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca atanacağı hükme bağlanmıştır. 1949 yılından, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar 11 yıl uygulanan, Milli Savunma Bakanlığına bağlı Genelkurmay

¹⁶¹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.123

Başkanlığı modeli, bazı protokol ve nezaket sorunları nedeniyle, askeri çevrelerde rahatsızlığa yol açmıştır. Bu durum, daha çok asker kökenli üyeler tarafından, 1961 Kurucu Meclisinde, Savunma Bakanlığı-Genelkurmay ilişkisine yöneltilen ciddi eleştiriler şeklinde ifade edilmiştir.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasasında, MBK'nın ısrarlı ve kararlı tutumu sonucu, Genelkurmay Başkanı Başbakan'a bağlanarak, Milli Savunma Bakanı'nın üstünde bir statüye kavuşturulmuştur. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanının Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanacağı hükme bağlanmış, Başkomutanlığın savaşta ve barışta fiilen kullanımı Genelkurmay Başkanı'na verilmiştir. *“Anayasal düzeyde yapılan bu düzenlemeler ile, bir taraftan askeri sistemin kendine özgü işleyiş biçimine karışılmaması, diğer taraftan da TSK'nın tamamen siyasal iktidarın kontrolü altında olması önlenmeye çalışılmıştır”*⁽¹⁶²⁾.

Bu olayda, Silahlı Kuvvetler bir baskı grubu gibi hareket ederek, kendisine istediği anayasal statüyü kazandırmıştır. 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis'in askerlerin etkisine açık olması nedeniyle, doğrudan temsil yöntemi kullanılarak, Silahlı Kuvvetlerin istediği düzenlemelerin anayasada yer alması sağlanmıştır.

Askerlerin bu tutumunun, batı demokrasilerinde görülen ordunun siyasal iktidarın emri altında olduğu kuralı ile bağdaşmadığı, hatta bu tutumun demokratikliği tartışmaya açıktır. Çünkü demokrasilerde ordunun siyasi otoriteye tabi olduğu, herkesin üzerinde anlaştığı bir husustur. Ancak, TSK'yı dünya ordularından ayıran yapısal özelliklerini görmek gerekir. Askerin bütünleştirici ve rejimi kollayıcı rolü ile, ordunun modernleşme konusundaki işlevi görülmelidir. Ayrıca bu yöndeki çağdaş yapılanmanın sağlam temellere dayanmaması halinde ülke güvenliği ve savunmasının tehlikeye düşebileceği kaygısına dayandığı da söylenebilir.

¹⁶² ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu Politika, s.140.

2. DP'LİLERİN AFFI OLAYI

Bilindiği üzere Demokrat Parti (DP), 07 Ocak 1946 tarihinde Celal BAYAR Genel Başkanlığında kurulmuş olup, 1950-60 arasında iktidar olan bir Türk siyasal partisidir⁽¹⁶³⁾. 27 Mayıs 1960 sabahı, TSK'nın müdahalesi ile, DP iktidarı sona ermiştir. Bu hareket, *“Anayasa ve hukuk dışı davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı milletin direnme hakkını kullanması”*⁽¹⁶⁴⁾ olarak belirtilmiştir. DP yöneticileri ve milletvekilleri, tutuklanarak Milli Birlik Komitesi tarafından oluşturulan Yüksek Adalet Divanınca Yassıada'da yargılanmışlardır.

Daha sonra eski DP'nin mirasçısı olarak kurulan Adalet Partisi (AP), sağda DP'nin oylarını toplamak için Yassıada Mahkemelerinde alınan kararlara ilişkin sessizliğini bozarak bunun üzerinden siyaset yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede DP'lilerin affı gündeme getirilmiştir. *“Siyasal af konusunun en sorunlu ve en çalkantılı canlanması, parti içi hesaplaşmaların bir aracı olarak gündeme getirildiği 1968'deki 4.Büyük Kongrede olmuştur. Bu kongrede, Süleyman DEMİREL'e karşı en güçlü grup olan Milliyetçi Mukaddesatçı Bilgiç grubunun başı çektiği parti içi muhalefetin zorlamasıyla, eski DP'lilere siyasal hakların iadesi konusu karara bağlanmıştır”*⁽¹⁶⁵⁾. Bu kararın ardından CHP Genel Başkanı İsmet İNÖNÜ de tavrının siyasal aftan yana olacağını açıklamıştır. *“Bir basın konferansında İnönü, eski DP'lilere siyasal hakların iadesinin öne alınmasından yana olduğunu söyledi. 219 milletvekilince imzalanıp Meclise verilen tasarıyı destekleyeceğini bildirdi”*⁽¹⁶⁶⁾. Konuyu çözümlmek için gerekli olan Anayasa değişikliği ve üçte bir meclis çoğunluğu CHP'nin de katılımıyla gerçekleşmiştir. *“Anayasa değişikliği DP'nin kuruluş yıldönümü olan 14 Mayıs 1969'da Millet Meclisi'nden geçmiştir. Artık eski Demokratlara siyasal haklarını iade etmek mümkün olabilecekti”*⁽¹⁶⁷⁾.

¹⁶³ MEYDAN LAROUSSE, Sabah Yay., C: V, s.159

¹⁶⁴ ANA BRİTANNİCA, Sabah Yay., C:IX, s.426

¹⁶⁵ SAKALLIOĞLU-CİZRE, Ümit, a.g.e., s.79

¹⁶⁶ AHMAD, Feroz-AHMAD TURGAY, Bedia, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yay., Ankara, 1976, s.245

¹⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16.05.1969

Fakat yüksek kademedeki Komutanlar Anayasa değişikliğine itiraz etmişlerdir. “Anayasa değişikliğinin Senatodan geçmesi durumunda af konusunun kesinleşeceğini gören Silahlı Kuvvetler üst düzey komutanları, Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere sert tepki göstermişlerdir”⁽¹⁶⁸⁾. Komutanlar Cumhurbaşkanı SUNAY ile acilen bir görüşme yaparak karara karşı tepkilerini dile getirmişlerdir. Öyle ki; dönemin “Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral EYİCEOĞLU bu yüzden Kanada gezisini ertelemiştir”⁽¹⁶⁹⁾. Ayrıca başka bir tepki de dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh TAĞMAÇ’tan gelmiştir. “TAĞMAÇ, yasanın kabulü halinde kendisinin ve tüm kuvvet komutanlarının istifa edeceğini Cumhurbaşkanına bildirmiştir”⁽¹⁷⁰⁾.

Ayrıca, tasarıya onay veren siyasi parti de, desteğini geri çekmesi yönünde uyarılmıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet SUNAY’a yazdığı bir mektupta İNÖNÜ, yüksek rütbeli subaylardan gelen uyarılardan ve baskılardan yakınmış; durumdan Başbakan DEMİREL’in de sorumlu olduğunu belirtmiştir.⁽¹⁷¹⁾

Eski DP’lilere siyasal hakların iadesi meselesi, AP’nin Silahlı Kuvvetlere karşı izlemekte olduğu yumuşak ve işbirlikçi politikanın tehlikeye girmesine neden olmuştur. Asker-sivil anlaşmazlığının yaşandığı bu dönemde her iki kesim de sorunun çözümü için odak merkezi haline gelen Cumhurbaşkanlığı’na yönelmiştir. Sivil yönetimin yanında yer alacağı sanılan Cumhurbaşkanı Cevdet SUNAY, askeri baskı altında kalarak, askeri kesimden yana olmuş ve söz konusu değişikliğe karşı çıkmıştır. SUNAY’ın bu karşı çıkışında asker kökenli olmasının da pay sahibi olduğu söylenebilir.

Bu durum karşısında Başbakan Demirel, AP’li senatörlerden tasarıyı reddetmelerini istemek zorunda kalmıştır. “Senato grubunda DEMİREL, AP senatörlerine, Anayasa üzerinde yapılacak değişiklik teklifini reddetmelerini ve bunu gelecekteki bir toplantıya bırakmalarını salık verdi. Aynı gün senato değişiklik tasarısını geri aldı”⁽¹⁷²⁾. Böylece Silahlı Kuvvetlerin isteği yerine getirilmiştir. Yeni bir

¹⁶⁸ The Marking of Modern TURKEY The Multi-Party Conundrum 1945-1960, London Üniv.1986, s.102

¹⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 17.05.1969

¹⁷⁰ SAKALLIOĞLU-CİZRE, Ümit a.g.e s.79

¹⁷¹ Milliyet Gazetesi, 21.05.1969

¹⁷² AHMAD, Feroz-AHMAD TURGAY, Bedia, a.g.e.,s.252

askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi korkusu, sivil yönetimin böyle bir tavizcilik örneğini gündeme getirmiştir. Demirel, bu durumu, “...*Kim olsa başka bir şey yapamazdı, ...siyasal hakları geri vermek görevimiz de, orduyu rencide etmemek görevimiz değil midir?*”⁽¹⁷³⁾ şeklinde açıklamıştır. Bu açıklama, hükümetin kararının TSK’nın isteği doğrultusunda değişmiş olduğu anlamına gelmektedir.

DP’lilerin affı olayı, askerlerin baskı ve tehditleri neticesinde zorunlu bir uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Siyasi hakların iadesinde ordu saf dışı edilememiş, aksine sivil iktidar bu konuda taviz vermiştir. Sonuç olarak ordu, bir baskı grubu gibi davranarak çıkmasını istemediği bir kararın çıkmasını engellemiştir. Baskı yöntemi olarak da diğer baskı gruplarının kullanmış olduğu işi bırakma yöntemine benzer bir yöntemi kullanmışlardır. Genelkurmay Başkanı’nın ve kuvvet komutanlarının istifa edeceklerini Cumhurbaşkanı’na bildirmeleri etkili olmuştur.

3. OYAK’IN KURULUŞU

Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK), 01 Mart 1961 tarihinde, 205 sayılı kanun ile Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına ek sosyal güvenceler sağlayarak, onları güvence altına almak amacıyla kurulmuş tamamlayıcı bir sosyal güvenlik kuruluşudur⁽¹⁷⁴⁾. OYAK, Silahlı Kuvvetler mensupları için, ek bir sosyal güvenlik kuruluşudur.

OYAK, otomotiv, çimento, finans, gıda-kimya, inşaat, turizm ve hizmet sektörlerinde 2000 yılı başı itibariyle 25 anonim şirkette pay sahibi oldukça büyük kuruluştur⁽¹⁷⁵⁾. OYAK, kısa sürede Türkiye’deki en büyük sanayi ve ticari topluluklarından birine dönüşmüştür. OYAK yönetmeliğine göre, sayıları 80.000 civarında olan TSK’ndeki subaylar, maaşlarının yüzde 10’unu sonradan geri ödenmek üzere fona yatırmak zorundadır. Bu şekilde OYAK, sonradan ekonominin en karlı

¹⁷³ SAKALLIOĞLU-CİZRE, Ümit, a.g.e., s.80

¹⁷⁴ OYAK Dergisi, Ocak 2001, S:82, s.32

¹⁷⁵ OYAK Dergisi, Ocak, 2000,S:72, s.61

alanlarına yatırım yapacak sermayeyi toplayabilmiştir⁽¹⁷⁶⁾. OYAK'ın yerine getirdiği hizmetlere, devletin yaptığı bir yardım bulunmamaktadır.

Bugün, OYAK'ın 50 milyon dolarlık Petkim petrokimya tesislerine ait hisselerin yüzde 8'ini ve büyük ölçüde Goodyear'ın sahibi olduğu 5.6 milyon dolarlık sermayeli lastik fabrikasına ait hisselerin yüzde 7'sini elinde bulunduğu; yan kuruluşu OYAK-Renault'da yüzde 42 hisseye sahip olduğu Fransız Renault ile ortaklık kurduğu dikkate alınır, OYAK'ın büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır⁽¹⁷⁷⁾. OYAK yabancı şirketlerle birlikte bir sanayileşmenin içine girmiştir. OYAK'ın ulusal ve uluslararası firmalarla ekonomik ilişki içine girmesi ise, *“dolaylı olarak TSK ile bu ulusal ve uluslararası çevrenin de ilişki içine girmesine neden olur. Birbirine bağlı bu nedenlerden dolayı OYAK'ın TSK'ya siyasal süreç üzerinde sınırlı bir etkinlik kazandırdığı söylenebilir”*⁽¹⁷⁸⁾.

Ekonomide bu kadar büyük bir paya sahip olan ordunun, tarafsız olması düşünülemez. Baskı gruplarının etkinliğini artıran faktörlerden birinin de maddi güç olduğu; maddi güç bakımından kuvvetli olan grupların, daha fazla bir etkinliğe sahip olduğu, bilinen bir husustur. Dolayısıyla askerlerin oluşturduğu OYAK aracılığıyla, ordunun büyük bir maddi güç üzerinde etkili olma imkanını elinde bulundurduğunu ve siyasal sistemde bu imkan üzerinden bir etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu da, Ordu'ya baskı grubu olma özelliği kazandırmıştır.

OYAK'ın Silahlı Kuvvetler'e baskı grubu niteliği kazandırdığı hususu ele alınırken, bu kurumun 150 binin üzerinde üyeye sahip olduğu⁽¹⁷⁹⁾; OYAK'ın en yeni iletişim teknolojilerini kullanarak üyeleri ile kesintisiz bir iletişim çabası içerisinde bulunduğu ve bu amaçla yeni yapılanmalara gittiği⁽¹⁸⁰⁾; konferanslar gerçekleştirdiği⁽¹⁸¹⁾ dikkate alınmalıdır.

¹⁷⁶ AHMAD, Feroz, a.g.e., s.327

¹⁷⁷ AHMAD Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye, (Çev.Ahmet Fethi), Hil Yay., İstanbul, 1992, s.328

¹⁷⁸ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.152

¹⁷⁹ OYAK Dergisi, 38. Olağan Genel Kurul Özel Sayısı, Yıl: 21, S:66, Temmuz 1998, s.17

¹⁸⁰ OYAK Dergisi, Yıl: 23, S:79, Temmuz 2000, s.126

¹⁸¹ OYAK Dergisi, 39. Olağan Kurul Özel Sayısı, Yıl: 22, S:72, Temmuz 1999, s.112. B.79 s.112

B. GÜNCEL BAZI ÖRNEKLER

1. TEMEL EĞİTİMİN 8 YILA ÇIKARILMASI

28 Şubat 1997’de 9 saat süren MGK toplantısı, son yılların en uzun ve en gergin toplantısı olarak tarihe geçmiştir. Toplantı sonrasında, toplantıya ilişkin olarak basında, *“Anayasal bir kurum olan MGK 18 konuda oy birliği ile karar aldı. Bu kararlar şeriatçı tutumlara, Cumhuriyet ilkelerine, devrimlerine ters düşen işlere son verilmesi, laik ve demokratik yaşamın benimsenmesi, korunması, bilgisizliğe, karanlık heveslere karşı çıkması...vs. Bunlardan daha önemli olan konu ise öncelikle 8 yıllık zorunlu öğretim!...”*⁽¹⁸²⁾ ifadesi yer almıştır. MGK’daki gerilimin ardındaki temel nedenin Kur’an Kurslarının denetimi ile 8 yıllık zorunlu eğitim olduğu söylenebilir. MGK’nın asker üyeleri hükümetten rejime yönelik irtica tehdidinin önlenmesini isterken; irtica hareketlerinin başlangıç noktası olarak gördükleri Kuran kurslarının işlev ve denetimlerinin yeniden düzenlenmesi için hükümete görüşlerini bildirmişlerdir. Bu görüşlerde, *“Kur’an Kursları bugün, milli eğitimin temel kanunlarına aykırı bir şekilde sorumsuz kimseler tarafından yürütülmektedir. Bu kurslarda küçük çocuklara laiklik ve Atatürk düşmanlığı aşılanmaktadır. Cumhuriyet aleyhine yeminler ettirilmektedir. Bu nedenle Kur’an Kurslarının tamamı denetlenmeli ve yasadışı olanlar kapatılmalıdır. Bu kursların faaliyetleri de Milli Eğitim Bakanlığına bırakılmalıdır”*⁽¹⁸³⁾ ifadelerine yer vermişlerdir.

Bu çerçevede, söz konusu MGK toplantısında 8 yıllık kesintisiz temel eğitimin, laik cumhuriyetin geleceği açısından hayati bir önem taşıdığı da vurgulanmış ve İmam Hatip Liseleri de, bu ortamda otomatik olarak gündeme gelmiştir. 5+3 formülünün devre dışı bırakılarak 8 yıllık eğitimin kesintisiz olması rejimi korumanın bir şartı olarak görülmüştür. Basın da, *“Atatürk, benim iki ordum var derdi. Biri Silahlı Kuvvetler, diğeri ise eğitim ordusu. Cumhuriyetimizi ayakta tutan güçler bunlardır. Dün öyleydi bugünde öyle!...”*⁽¹⁸⁴⁾ şeklindeki ifadelerle bu konudaki tavrını net olarak ortaya

¹⁸² Hürriyet Gazetesi, 26.03.1997

¹⁸³ DUMAN Selahattin, “8 Yıllık Zorunlu Temel Eğitim Gündemi”, Sabah, 17.03.1997

¹⁸⁴ AKBAL Oktay, “Önce Meclis Sonra Ordu”, Milliyet, 24.03.1997.

koymuştur. Cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülküsü ve amacı, toplumun bunlar doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli düşmanların etkisinden korunması bakımından;

- 8 yıllık kesintisiz eğitimin, tüm yurttta uygulamaya konulması,
- Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran Kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğunda ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır⁽¹⁸⁵⁾.

Türkiye’de 8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim konusu, daha önce de ele alınmış 10. Milli Eğitim Şurasından 15. Milli Eğitim Şurasına kadar uzanan bir süreçte, üzerinde yoğun akademik görüşmeler yapılmış, bu görüşmelere paralel olarak 1971-1972 öğretim yılında pilot uygulamasına başlanılmış ve 1973 yılında çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile ilke kararı alınmıştır⁽¹⁸⁶⁾. Bunlara bakılınca, 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimin yıllar önce ele alınmış ve kısmen hayata geçirilmiş olduğu görülür. Fakat, Milli Eğitim Şuralarında 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim kararı alınmasına rağmen, MGK’nın bahse konu kararlarına kadar bu konuda siyasi iktidarlar tarafından, bu kararın ülke genelinde uygulanmasına yönelik bir çalışma yapılmamıştır. 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulaması kararı, MGK’daki asker üyelerin ısrarı sonucu MGK tarafından siyasal iktidara önerilmesi ve bu önerinin arkasında durulması sonucu ortaya çıkmıştır. Eğer MGK’da böyle bir karar çıkmasıydı, 8 yıllık eğitim Türkiye’nin gündemine gelmezdi⁽¹⁸⁷⁾.

8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim konusundaki MGK’nın kararlı tutumuna karşılık, iktidarı paylaşan RP kanadı, *“Biz ortağımızla (DYP) anlaştık. 8 yıllık eğitim olmaz. Kararı iade edeceğiz”*⁽¹⁸⁸⁾, yolunda basında haberlerin çıkmasına neden olmuşlardır. Buna bağlı olarak, yine basında Hükümetin, 8 yıllık zorunlu eğitime ilişkin

¹⁸⁵ TAMER, Rauf , “Eğitimde Olmazsa Olmaz Şartı”, Sabah, 9.03.1997

¹⁸⁶ Eğitim Sistemindeki Değişmeler ve Sivil Toplum Örgütleri, SÜSBMYO Dergisi, C.10, Ocak.2001, s.247

¹⁸⁷ Milliyet Gazetesi, 24.03.1997

¹⁸⁸ Milliyet Gazetesi, 25.03.1997

MGK'nın aldığı kararı uygulamayacağına ve iade edeceğine dair haberlerin çıkması üzerine MGK'dan sert tepki gelmiştir. MGK'dan bir yetkili, *"iadenin prosedür ve yasal olarak mümkün olamayacağını, ERBAKAN'ın planının siyasi bir yaklaşım olduğunu ve kendi tabanına mesaj vermeye yönelik"*⁽¹⁸⁹⁾ olduğu açıklamasında bulunmuştur. Bir başka tepki ise, Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı KARADAYI'dan gelmiştir. Org. KARADAYI, MGK kararlarının ortak alındığı, bu nedenle herkesin uyması gerektiği; çünkü, MGK anayasal bir kuruluştur ve bu kuruluştaki alınan kararlara herkesin riayet etmesi gerekir⁽¹⁹⁰⁾ yolunda açıklamalar da bulunmuş; bu suretle, MGK'da alınan kararların bağlayıcı olduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı DEMİREL ise, *"MGK kararlarının 30 yıldır uygulandığını ve şimdiye değin böyle bir şey olmadığını, ayrıca hükümet adına bu kararların uygulanacağı beyanatının verildiğini"*⁽¹⁹¹⁾ açıklamıştır.

Yapılan tüm bu açıklamalara ve ayak direktmelere rağmen, sonunda tam uygulamasına ancak 24 senelik bir gecikme ile geçilebilen 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim programı 18 Ağustos 1997 tarihinde kabul edilen 4306 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Askerler MGK üzerinden bir baskı grubu gibi hareket ederek söz konusu kanunun çıkmasını başarmıştır. TSK'nın tavrı ve çabaları, bu konuda bir baskı grubu gibi hareket etmesi bir yana, burada TSK'nın üstlendiği rejimi koruma ve kollamak görevinin gereğinin yerine getirilmesi çabasını da görmek gerekir.

2. MİLLÎ GÜVENLİK KURULU'NUN YAPISI, İŞLEVİ VE KONUMU

MGK, ülkenin milli güvenlik siyasetinin tayini konusunda siyasal iktidara danışmanlık yapmak üzere oluşturulmuş bir kuruldur. Milli güvenlikle anlaşılmaması gereken; devlete karşı yapılabilecek iç ve dış saldırılar ile milli savunmaya zarar verecek eylemlerden korunmadır.

Diğer batılı ülkelerde de, isimleri yapıları, işlevleri ve konumları farklı olmakla beraber MGK'ya benzer kurumlar yer almaktadır. *"Milli savunma ve güvenlik*

¹⁸⁹ Hürriyet Gazetesi, 25.03.1997

¹⁹⁰ Hürriyet Gazetesi, 27.03.1997

¹⁹¹ Milliyet Gazetesi, 28.03.1997

kavramları açısından bakıldığında söz konusu organlar bulundukları ülkelerde bir tek ortak amaç taşımaktadırlar: Milli devleti korumak”⁽¹⁹²⁾.

Anayasaya göre, “MGK, devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirmekle görevlidir”⁽¹⁹³⁾.

Türkiye’de MGK’nın ortaya çıkmasına etken olarak gösterilen nedenler arasında: “TSK’nın siyasi gelişmelerdeki rolü, milli güvenlik konusunun siyasi yönü ağır basan bir uzmanlık işi oluşu, savunma kavramının ortaya çıkardığı zorunluluk ve TSK’nın bir baskı grubu oluşu ”⁽¹⁹⁴⁾’ na yer verilmiştir. Bir başka bakış açısı ise, MGK’yı “TSK’nın gözetme görevini artırmak ve aynı zamanda sivil hükümetler ile TSK arasında irtibatı sağlamak amacıyla, 1960 müdahalesinden sonra askerlerin ısrarı ile 1961 Anayasasına girmiş bir anayasal kurum”⁽¹⁹⁵⁾ olarak ifade edilmektedir. Bu ikinci yaklaşımdan, MGK’nın ortaya çıkmasında TSK’nın baskı grubu gibi hareket ettiği sonucu da çıkarılabilir. Her iki yaklaşımda da Silahlı Kuvvetlerin ve askerlerin baskı grubu işlevlerine değinilmiş olması dikkat çekicidir. MGK’nın, hem ortaya çıkışı, hem de MGK’nın siyasal iktidarlar ile ilgili işlerde askerler tarafından kullanılması, baskı grubu olgusu ile birlikte düşünülmelidir.

2945 sayılı, MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu’na göre: “Devletin ulusal güvenlik politikasının belirlenmesi, uygulanması ve bunun için gerekli koordinasyonun sağlanması ile görevli olan MGK, bu konularda siyasal iktidara danışmanlık yapmakla görevli”⁽¹⁹⁶⁾’dir. Ancak, MGK’nın, danışmanlığın ötesinde siyasal iktidar üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğu da bilinmektedir. Kurulun 10 üyesinden 5’inin asker ve Başkomutanlığı temsil eden Cumhurbaşkanının da genellikle asker kökenli olduğu dikkate alındığında, askerlerin kendi görüşlerini Kurul’a kabul ettirmesinin kolay

¹⁹² Bakınız: 1982 T.C. Anayasası (madde 118), Seçkin Yay., Ankara, 1999, s.112-113

¹⁹³ ÖZDEMİR, Hikmet, a.g.e., s.100

¹⁹⁴ AKGÜNER Tayfun, 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, İstanbul, 1983, s.192

¹⁹⁵ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.141

¹⁹⁶ Bakınız: 11.01.1983 tarihli ve 18218 sayılı Resmi Gazete

olacağı düşünülebilir. Bu durumun, Ordunun MGK üzerinden baskı grubu işlevini pekiştirdiği de, bu çerçevede ifade edilebilir.

MGK, askerlere savunma ve güvenlik konularındaki görüşlerini açıklamaları ve bu konulardaki hükümet politikasının belirlenmesine katılmaları ve bu politikayı etkilemeleri imkanı sağlamaktadır. MGK'nın, devletin anayasal düzeninin, ulusal varlığının, maddi manevi bütün çıkarlarının her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması konusunda Bakanlar Kurulu'na yardımcı olmak üzere kurulmuş olduğu dikkate alındığında, bunun askerlere çok geniş bir alanda etkili olma imkanını sağladığı söylenebilir.

3. YAŞ KARARLARI

Yüksek Askeri Şura (YAŞ), Genelkurmay Başkanlığı'nın yardımcı bir kuruluşu olup, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dışındaki tüm üyeleri askerlerden oluşmaktadır. 1612 sayılı kuruluş kanununun 1. maddesi, Şura'nın yalnız barış zamanında görev yapacağını belirtmektedir. Şura'nın başkanı Başbakan'dır. Ancak, savaş halinde Şura'nın görev ve yetkilerinin Genelkurmay Başkanına geçeceği öngörülmüştür⁽¹⁹⁷⁾.

YAŞ, TSK'nın yüksek rütbeli subaylarının kadrolarının belirlenmesinde ve rütbe yükseltilmelerinde planlama ve danışma kurulu gibi hareket eder. Bunun yanında subay ve astsubayların disiplinsizlik ve ahlaki durumları sebebiyle, Silahlı Kuvvetler'den re'sen ayrılmalarına karar verir.

Olağan dönemlerde yılda iki kez toplanan YAŞ, siyasal iktidarın, Silahlı Kuvvetlerin üst kademe komutanlarının sorunlara nasıl yaklaştığını gözlemleyebilmeleri ve general/amiral düzeyinde yapılacak atama ve terfilerde sınırlı bir etkinliğe sahip olmaları için elverişli bir ortam sağlamaktadır. Ancak, YAŞ'a askerler ve Silahlı Kuvvetler açısından bakıldığında, YAŞ'ın Başbakanı ve Milli Savunma Bakanını Silahlı

¹⁹⁷ Bakınız: 926 Sayılı TSK Personel Kanunu mad.54

Kuvvetlerin görüşleri doğrultusunda etkileme imkan ve fırsatını verdiği de görülmelidir. Bu noktada, tıpkı MGK gibi, YAŞ'ın da Silahlı Kuvvetler'in baskı grubu işlevine aracılık ettiği söylenebilir.

Fakat, YAŞ'ı değerlendirirken, “Şuranın, siyasal iktidar ile TSK arasında uyum sağlamasına aracılık ettiği ve bu suretle Türkiye'nin kendine özgü koşulları içinde bir denge unsuru olduğu”⁽¹⁹⁸⁾ hususlarının öncelikle dikkate alınması uygun olacaktır. *

IV. BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSUNUN KULLANDIĞI YOL VE YÖNTEMLER

A. BASIN TOPLANTISI

Şüphesiz TSK da diğer baskı gruplarının kullandığı yol ve yöntemlerden biri olan basın toplantısı yöntemini kullanmaktadır. Askerler, herhangi bir konuda siyasal sistemin kurumlarını, kamuoyunu ve bazen de örgüt üyelerini bilgilendirme amacına yönelik olarak toplantılar düzenlenmektedirler. Basın toplantıları, az sayıda izleyici topluluğuna hitap etmekle beraber, konunun ayrıntılarına da yer vermesi açısından tercih edilmektedir. “Ordu sadece kendi mensuplarını örgütün birliği ve bütünlüğü açısından bilgilendirmek maksadıyla toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantıların bazıları gizlilik esası çerçeve sinde basına kapalı olarak gerçekleştirilir. Bazen de ülke genelinde önem arz eden politik, teknik, kültürel ve stratejik konularda basına açık toplantılar organize edilmektedir”⁽¹⁹⁹⁾.

Askerlik mesleğinin gerektirdiği güvenlik ihtiyaçları nedeni ile, kuvvet yapısı ve silahlanma gibi mesleki faaliyetleri gizli tutma gereğine rağmen, TSK hakkında kamuoyunda yer alan yanlış bilgilerin yine kamuoyunda aydınlatılması amacıyla basın toplantıları düzenlenmektedir. TSK'nın harcamaları konusunda kamuoyunda oluşan olumsuz değerlendirmeler karşısında TSK'nın savunma harcamaları hakkında

¹⁹⁸ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.143.

¹⁹⁹ Diplomacy:Part 1, University of Exeter, 1998, p.192.

hazırlanan bir bilgi notunun, 16 Mart 2001 tarihinde düzenlenen bir basın toplantısıyla basın mensuplarına açıklanması, buna bir örnektir”⁽²⁰⁰⁾.

Bazen askerler, kendi görev alanları ile ilgili olarak yurt dışında katıldıkları bazı toplantılarda edindikleri izlenimleri, basın mensuplarının katılımı ile düzenlenen bir toplantı ile kamuoyuna duyurma yoluna da gitmektedirler. 30-31 Ekim 2000 tarihlerinde Fransa’da gerçekleştirilen uluslararası bir kolokyuma katılan Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Aytaç YALMAN’ın “ ...*bu kolokyumda yapılan konuşmalar ve tartışmaları, ... ülkemizin insanlarının dikkatine sunmayı, görev kabul ettim.*”⁽²⁰¹⁾ şeklindeki açıklamaları bu türden açıklamalardır. Ayrıca, TSK’nın konu ile ilgili tavrının siyasi iktidara yansıtılması amacıyla da basın toplantıları düzenlenmektedir. TSK’nın düzenlemiş olduğu basın toplantıları hem uyarı, hem de etkileme niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla TSK’nın basın toplantısı düzenlemesindeki amacının; konu ile ilgili hükümet politikalarında ve alınacak kararlarda siyasi iktidarı etkilemek olduğu söylenebilir.

B. BASIN AÇIKLAMASI

Basın açıklaması örgütün yapısı, faaliyetleri ve hedefleri konusunda yapılabileceği gibi basına kapalı olarak yapılan toplantı sonuçlarının kamuoyuna bildirilmesi amacıyla da yapılmaktadır.

TSK’nın yapmış olduğu basın açıklamaları ise, diğer örgütlerde görülenlerden amaç ve kapsam bakımından daha farklıdır. TSK, milli güvenliğin tehlikeye girdiği bunalım dönemlerinde durumun acilen çözüme kavuşturulması konusunda siyasi iktidarı uyarıcı nitelikli basın açıklamaları yapmaktadır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh TAĞMAÇ, 01 OCAK 1971 tarihinde bir basın açıklaması yaparak, bu açıklamada “*Türkiye’nin milli çıkarları gerektirdiği zaman Silahlı Kuvvetlerin bu*

²⁰⁰ TSK Web Sitesi / Duyurular / Bülten No:10

²⁰¹ YALMAN, Aytaç, “Jandarma ve Demokrasi Konulu Kolokyumun Düşündürdükleri” Silahlı Kuvvetler Dergisi, S:367, Ocak 2001, s.1

kutsal ÷lkeye sald÷rmaya teşebbüs edecek elleri kıracağını bildirdi”(202) ifadesine yer vermesi, bu türden basın açıklamalarına örnek olarak gösterilebilir. Ciddi mesajları içeren bu açıklama, daha sonra yaşanacak 12 Mart’ın da habercisi olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanında MGK’nın aylık olağan toplantılarından sonra basında ve TRT’de yapılan açıklamalar da basın açıklaması kapsamında gör÷lmelidir. “MGK, 22 Ocak 1971’de, Cevdet SUNAY başkanlığında 8.5 saatlik bir toplantı yaptı. Toplantıdan sonra kurul genel sekreteri Org. Emin ALPKAYA, kamun boşluklarının doldurulacağını, huzuru bozan olayların önlenmesinde kesin zorunluluk bulunduğunu açıkladı” (203) ifadeleri basın açıklamasına örnek teşkil eder ve askerlerin siyasal iktidarı etkileme çabasının bir ürünü olarak belirtilebilir. MGK toplantılarından sonra Genel Sekreterlik tarafından kamuoyuna yapılan açıklamaların, siyasal iktidarın karar alma sürecinde etkili olduğu söylenebilir. MGK Genel Sekreterliği’nin böyle bir açıklamaya neden gerek duyduğu, MGK bir danışma kurulu olduğu halde yapılan bu açıklamaların ne anlama geldiği, uzmanlarca tartışma konusu yapılmış(204); MGK’nın siyasal süreç içinde tartışılmasının nedeni olarak Kurulun kamuoyuna yapılan açıklamaları ile, yayınladığı bildiriler olduğu ifade edilmiştir.

TSK, basında, siyasal çevrelerde ve toplumda Silahlı Kuvvetler hakkında çıkan yanlış ve maksatlı haberler karşısında da basın açıklaması yapma gereği duymuştur. Basında çıkan “10 bin Mehmetçik Kuzey Irak’a girdi” başlıklı haber karşısında TSK, tarafından yapılan “Kamuoyunda çıkan bu asılsız haberler Silahlı Kuvvetleri yıpratma çabası içerisinde olunduğı, verilen bu haberlerin gerçekte bir ilgisi bulunmadığı, yurt içi ve yurt dışında Türkiye aleyhinde kamuoyu oluşturma gayretleri içinde bulunulduğu bilinmekte ve yakından izlenmektedir” (205) açıklaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. 7 Ocak 2001 tarihinde yapılan bu basın açıklaması ile, hem haberlerin

²⁰² Benzer açıklamalar için bkz. 1.1.1971 tarihli Milliyet, Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri

²⁰³ Basın, 23 01 1971 ve Milliyet Gazetesi, 24.01.1971.

²⁰⁴ KERSE, Ahmet, Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, İstanbul, 1973, s.190-191: AYBAY, Rona, “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu”, AÜSBFD, S:1-2, Mart-Haziran 1978, s.81-82; ÖZDEMİR Hikmet, Rejim ve Asker, s.301

²⁰⁵ TSK Web Sitesi /Basın Açıklaması/Bülten No:2

doğru olmadığı kamuoyuna bildirilmiş, hem de TSK'yı yıpratmaya çalışan güçler uyarılmıştır.⁽²⁰⁶⁾

Özetle, TSK'nın, yapmış olduğu basın açıklamaları aracılığıyla siyasi iktidar üzerinde etkinlik sağladığı ve bu durumun da TSK'ya sınırlı bile olsa, baskı grubu niteliği kazandırdığı söylenebilir.

C. GÜÇ GÖSTERİSİ

Politikanın temeli olan güç, istenileni elde etme yeteneği⁽²⁰⁷⁾ şeklinde tanımlandığı gibi, bir kimsenin diğerleri (etki alanı) üzerinde ne yapmak istiyorsa onu gerçekleştirme kabiliyeti⁽²⁰⁸⁾ olarak da tanımlanmaktadır. Öyleyse, yönetim ne kadar güçlü olursa, toplumsal amaçlara ulaşma da o kadar güçlü olacaktır⁽²⁰⁹⁾. Bu açıdan Türkiye'ye bakıldığında, ordu, maddi güç, modern silahlar, teknolojik gelişmeler ve üye sayısı ya da temsil ettiği insan kitlesi bakımından en güçlü konumdaki örgütsel yapıyı ifade eder. Bu güç, özellikle kurtuluş günlerinde düzenlenen törenlerde (milli bayram ve şehrin kurtuluş kutlamalarında) sergilenir. Şeref tribününde yer alan sivil ve askeri erkanın önünde, tanklardan, top arabalarına kadar her türlü askeri araç; askeri bandolardan, silahlı ve silahsız askerlere varıncaya kadar fiili gücü gözler önüne serilir. Ayrıca hep bir ağızdan söylenen marşlarla, yürüyüşlerinden selam duruşlarına kadar bütün davranışları ile, askerlerin, ne büyük maddi ve manevi değerlere sahip oldukları vurgulanır.

Böyle bir gücü elinde bulunduran ordu, hiç şüphesiz sivil iktidar üzerinde en etkin baskı grubu olarak siyasal sistemi üzerinde, şu veya bu şekilde etkili olma imkanına sahiptir.

²⁰⁶ Bu uyarı için 205 nolu dipnota bakınız.

²⁰⁷ Comparative Government & Politics: An Introduction, University of Exeter, 1991, p. 8.

²⁰⁸ SHIVELY, W. Phillips, Power And Choice..., p.342

²⁰⁹ Comparative Government & Politics...a.g.e., p.9

Bunun yanında, rejim bunalımının yaşandığı dönemlerde, ordunun iktidarı uyarıcı nitelikte güç gösterileri yaptığı da bilinmektedir. “TSK, tankların Sincan’dan geçeceğini Anadolu ajansına duyuruyor. Tüm tv ve gazetelerin dikkatini Sincan’a çekiyor. Bunun anlamı ise Türkiye’nin bu görüntüleri, haberleri görmesi ve öğrenmesini sağlamak”⁽²¹⁰⁾. Bu görüntüler ile, TSK’nın da sabrının bir sınırı olduğu ve güç kullanımına gidebileceği mesajı verilmekte; ordunun bu güç gösteri ile iktidar uyarılmaktadır.

D. TBMM’DEKİ OTURUMLARA KATILIM

Ordunun doğrudan baskı uygulamalarına, daha çok belirli yasa tasarılarının parlamentoda görüşülmesi sırasında ya da bazı hükümet kararlarının uygulanmasıyla ilgili olarak rastlanır. Milletvekillerine, parti ve parlamento yöneticilerine heyetler yollanır. Bu yaklaşım biçiminin gerisinde, “Türkiye’de siyasal iktidar dahil bütün siyasal güç unsurları siyasal süreç içinde TSK’nın tepkisiyle karşılaşmamaya ya da TSK’nın desteğini kazanmaya büyük özen göstererek, TSK’yı ilgilendiren konularda duyarlı hareket ederler”⁽²¹¹⁾ ifadesi vardır. Çünkü TSK’nın siyasal sürece müdahale etmesi siyasal dengelerin birdenbire belirgin bir şekilde değişmesine neden olmaktadır.

TBMM’deki oturumlarda çıkacak kararlar üzerinde siyasetçilerin temayülünün neler olduğu ile edinilen her türlü bilginin rapor edilerek, MGK toplantılarında gündeme getirildiği; edinilen raporlar neticesinde ülkenin genel çıkarlarına aykırı olan siyasi kararların, ya değiştirilmesinin, ya da tamamen uygulanmamasının siyasi iktidardan istendiği; TBMM’deki oturumlara katılarak bilgilerin rapor edilmesi ve raporların MGK’ya aktarılması neticesinde dolaylı bir baskı yönteminin uygulanmadığı değerlendirilmektedir. TBMM’deki dış politika ve savunmayla ilgili oturumlara Silahlı Kuvvetlerin temsilen katılımını; olağan her baskı grubunda görüldüğü gibi, temsilcilerin dinleyici localarında yer almalarının görüşülen kanunlar üzerinde etkili olduğu ve bunun da orduya baskı grubu niteliği kazandırdığı söylenebilir.

²¹⁰ DOĞAN, Yalçın, “İktidar Kayması”, Milliyet, 16.02.1997, s.11.

²¹¹ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.160.

E. SİYASAL PARTİLERİ ZİYARET

Baskı grupları ile siyasal partiler arasındaki ilişki, daha önce de ifade edildiği üzere her ülkenin siyasal kültürüne, sosyal yapısına ve parti sistemlerine göre değişik şekiller gösterir. Bu ilişki, organik ve ideolojik bir bağ niteliğinde olmayıp, daha çok çıkarara dayalı bir ilişkidir. Bu çıkar ilişkisi maddi ya da manevi bir çıkar olabilir. Bu duruma, daha çok özel gruplarda rastlanır. Ordunun siyasal partilerle ilişkisi, maddi çıkar sağlama temeli üzerinde olmamakla birlikte, ideolojik bir temele dayanır. Çünkü ordu ülkenin milli güvenlik siyasetinden sorumludur.

Ordu, milli güvenlik misyonunu gerçekleştirirken, siyasi iktidar ve parlamentoya ilişki kurması, siyasi partilerle ilişki kurması anlamına gelir. Bu çerçevede Ordunun siyasi partileri ziyaret etmesi olağan dönemlerde görüldüğü gibi, olağanüstü dönemlerde bu ziyaretler daha da sıklaşır. Bu ziyaretlerin amacının, ulusal güvenlik politikası üzerinde görüşmeler yaparak, siyasi iktidar üzerinde bu konuda dolaylı bir baskı oluşturmak olduğu söylenebilir.

F. MGK’NIN KULLANILMASI

Ulusal güvenliğe ilişkin danışma kararlarının alındığı Anayasal bir kurum olan MGK, TSK’nın ülke sorunları hakkındaki görüşlerini ve duyarlılığını en üst düzeyde siyasal iktidara aktarmasına, bu suretle siyasal iktidarı etkilemesine imkan verdiği ve hatta Kurulun üye sayısının sivil ve asker kesim arasındaki bölüşümü (10 üyesinin 5’inin üniformalı) dikkate alındığında, TSK’nın komuta kademelerine; Anayasamıza göre siyasal iktidarın sorumluluğunda bulunan milli güvenliğin sağlanmasında önemli görev ve sorumluluk yüklendiği sonucuna ulaşılmaktadır⁽²¹²⁾. Bu nedenle TSK, MGK aracılığıyla üst düzeyde ülke yönetimine katılmakta ve bu durum, doğal olarak, TSK’ya siyasal süreç üzerinde sınırlı bir etkinlik kazandırmaktadır.

²¹² ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika., s.142

Günümüzde, global anlamda gelişen demokratikleşme çaba ve girişimlerinin, klasik "yönetime el koyma" yöntemlerini gündemden uzaklaştırdığı; doğrudan müdahalelerin yerini MGK aracılığıyla gerçekleştirilen uyarı/müdahalelere bıraktığı izlenimi edinilmektedir. Bu izlenimde, askerlerin MGK üzerinden sıkça öne çıkması ve siyasal iktidarı etkilemesi söz konusudur.

VII. BASKI GRUBU OLARAK TÜRK ORDUSUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Devleti, rejimi ve düzeni koruyan en güvenilir yapı (ordu) Silahlı Kuvvetlerdir. Atatürk orduyu, *"Kuvvetli bir ordu denildiği zaman anlaşılması lazım gelen hususun, her kişisi bilhassa subayı ve komutanı ile medeniyetin ve tekniğin gereklerini kavramış ve ona göre iş ve hareketini uygulayan yüksek ahlakta bir topluluk akla gelir"*⁽²¹³⁾ şeklinde değerlendirmiştir. Atatürk, güçlü bir ordunun temelinde yatan gerçeğin, ordu yöneticileri tarafından çağın gereklerini kavramaları ile bunları bir disiplin içinde uygulamaları olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle *"Türk Ordusunun diğer Üçüncü Dünya ordularından farklı bir ideolojisi vardır"*⁽²¹⁴⁾. Ordu demokrasinin karşılaştığı bütün sorunların sivil kaynaklı olduğu düşüncesindedir. Demokrasiyi ve Cumhuriyeti, sivil kurumların acizliği ve yetersizliği karşısında korumak ve kollamak durumunda olduğuna inanır. Türk ordusunun yegane görevi, özel çıkarlar karşısında toplumun ortak çıkarını korumak ülke ve ulus bütünlüğünü sürdürmektir.

"27 Mayıs 1960'tan sonra, ordu özerk bir kurum halini aldı ve kendini, kurduğu yeni rejimin muhafızı olarak kabul etti. Ülkenin hem siyasal, hem de sosyo-ekonomik yaşamının içine çekildi. Yeni yasalar, askeri personelin ekonomik durumunu iyileştirdi ve buna uygun olarak toplumsal statüleri de yükseldi... en iyi semtlerde oturmaya başladılar. Emekli subaylar, bürokrasinin üst kademelerinde ya da özel girişimlerde ve devlet sektöründe görevlendiriliyorlardı ve generaller büyükelçi olarak dışarıya gönderiliyordu"⁽²¹⁵⁾. Ordu, OYAK'ın kurulmasında çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve siyasal iktidarı etkilemiştir. Aynı şekilde 1969'da eski DP'lilere medeni

²¹³ ARI, İnan, Düşünceleri ile Atatürk, İstanbul, 1967 s.17

²¹⁴ Comparative Government & Politics:An Introduction, p.90.

²¹⁵ AHMAD, Feroz, a.g.e., s.231

haklarının geri verilmesi gündeme geldiğinde komutanlar hakların iadesine karşı çıkmış ve söz konusu tasarının Senato'dan geçmesini engellemiştir. Yine “12 Mart ertesindeki olağanüstü dönemde de, TSK... kendisini kurumsal yönden güçlü kılmak amacıyla... 1961 Anayasasının 138 inci maddesinde yapılan değişikliklerle, asker olmayan kişilerin askeri mahkemelerde yargılanma olanağını genişletmiş;...sonuçta Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur”(216). Bütün bu gelişmeler, TSK'nın, 1961 yılında iktidarı sivillere bıraktığı günden itibaren dolaylı bir baskı grubu faaliyeti içerisinde olduğunun göstergesidir. “TSK'nın 1961 yılından itibaren bir baskı grubu gibi hareket ettiği yabancı çevreler tarafından da kabul edilmektedir”(217).

TSK'nın kuvvete başvurmada gerçekleştirildiği bir çok işlevi, baskı grubu faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Siyasi otorite üzerindeki etkinliği diğer baskı gruplarından daha fazladır. Çünkü ordu tüm diğer sivil güçlerden daha iyi örgütlenmiş ve daha fazla maddi imkanlara sahiptir. Yani ordunun iyi bir örgütsel yapıya sahip olması ve büyük bir maddi gücü elinde bulundurması, siyasi iktidar üzerinde daha fazla bir etkinliğe sahip olmasına yol açmıştır.. Bunun yanında TSK'nın, bir baskı grubu gibi etkin olmasında, Türk siyasi kültürünün ve kanunlarla kendilerine tanınan yetkilerin de büyük rol oynadığı söylenebilir.

²¹⁶ ÖZTÜRK, Osman Metin, Ordu ve Politika, s.173

²¹⁷ ABADAN Nermin, Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, Ankara, 1966, s.359

SONUÇ

Baskı gruplarının yararları ve olumsuz etkileri üzerinde yapılan tartışmalar demokratik siyasal sistemlerde azalmakla beraber, demokratikleşmenin başlangıcında yer alan ülke ve siyasal sistemlerde güncelliğini korumaktadır. Ancak baskı gruplarının, bu ülkelerde demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunmaları açısından yararlı oldukları söylenebilir. Ülkemizde de artık baskı gruplarının siyasal hayattaki yerlerini almaları gerekmektedir. Çünkü baskı gruplarının güçlenmesi, demokratik hayatımızın da güçlenmesini sağlayacaktır.

Baskı gruplarının belirli amaçlar doğrultusundaki etkileme girişimlerinin sonuçları, çok farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin, yapılan baskılar sonucunda almış oldukları kararları ve çıkardıkları kanunları geri almaları ya da öne sürülen istekler doğrultusunda değiştirmeleri veya yine bu isteklere göre yeni kanunlar hazırlamaları, uygulamalara gitmeleri söz konusu olabilir. Bunun yanında baskı gruplarının toplumdaki karşılıklı görüş ve menfaatleri ortaya koymak suretiyle aydınlatıcı bir rol üstlendiği öne sürülebileceği gibi, toplumun yararına olmayan kendi özel çıkarları peşinde koştukları tutum ve davranışlarından dolayı sorumlu olmadıkları için, sorumsuz bazı grupların demokratik sistemlerde kararları etkilemeleri de olumsuz olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır. Baskı grupları, güttükleri amaçları gerçekleştirebilmek için çeşitli alanlarda, çeşitli faaliyet yöntemlerine başvururlar. Kullanılan yöntemler her siyasal sistemde farklıdır. Bunların kullanım biçimi, etkileme alanı, etkileme derecesi ülkenin anayasal yapısına, parti sistemine ve siyasal kültürüne göre değişiklik gösterir.

Baskı grupları, özel ve kamusal olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Ayrıca, kamusal baskı gruplarını, bazı siyasal bilimciler, askeri ve sivil olarak ikiye ayırırlar. Özellikle bunalım dönemlerinde, ordunun siyasal yaşamdaki rolünün hangi boyutlara varabileceği, ordunun siyasal yaşama doğrudan müdahalesi dışında kalan etkileme faaliyetlerinin baskı grubu faaliyeti olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği giderek daha çok bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmada bu türden bir çalışmadır.

“En demokratik olanlar dahi, hangi ülkede olursa olsun, orduyu yönetenlerin de elbette ki belirli siyasal inanç ve tercihleri vardır. Ama bazı koşullar bir araya gelmedikçe, bu inanç ve tercihleri silah zoruyla kabul ettirme yoluna girmedikleri görülür. Her orduda yaygın bir ideoloji bulunur. Bu nedenle de orduyu siyaset dışı tutmak, siyasal düşüncelerden arındırmak anlamına gelemaz”⁽²¹⁸⁾. Ordu, çağın gereksinimlerine ve bu arada çağdaş teknolojiye ilk açılmış kurum olarak, toplumun geri kalmışlıktan kurtulması yönünde bir ideolojiye sahiptir. Eski kurumlar ve yapıyı koruyarak çağın yakalanamayacağını bilincindedir ve bu yönde hareket eder.

Ordunun asıl görevi yurt savunması olmakla birlikte, ülke sorunlarının giderek çözülemez bir hale gelmesi, toplumdaki kaostan artması ve sivillerin bu sorunları çözemeyecekleri izlenimini vermesi, genelde askerlerin siyasi sisteme müdahalesinin gerekçelerini oluşturur. Ordu rejimi kollamak ve korumak misyonuyla hareket eder. Siyasi sisteme üç kez müdahale etmiş bir silahlı gücün, müdahaleler dışında da siyasi otoriteler üzerinde (silahlı güce dayanmayan) bir baskısının olması; müdahale kaynaklı bir oluşumun göstergesidir. Siviller yaptıkları her türlü eylem ve işlemler karşısında yargı denetiminden çok, ordunun tepkisinden çekinirler. Müdahalelerden sonra güçlü pozisyona geçen ordu, bu gücünü de kanuni düzenlemelerle meşrulaştırmıştır. Esasen siyasal kültürdeki orduya duyulan inanç ve güven, onun sosyolojik meşruluğunu da artırmıştır.

Anayasal sistemimize göre ordunun sivil iktidara bağıllığı esastır. Olağan dönemlerde geçerli olan bu durumda görevi, rejimi korumak ve gözetmektir. Ne zaman rejim tehlikeye girmişse, ordu müdahale etmiştir. Çünkü ordu, görevinin, bozulmuş bir siyasi sistemin bekçiliğini yapmak olmadığını ileri sürerek, bozulan sistemi kendi kuralları çerçevesinde yeniden inşa etmeye çalışmıştır.

Türkiye, dünyanın en önemli stratejik kavşaklarından birini kontrol eden bir ülkedir. Akdeniz–Karadeniz, Balkanlar–Kafkasya, Avrupa–Orta Asya ve Avrupa–Ortadoğu eksenlerini böylesine denetleyebilen, dünya enerji rezervlerinin yanı başında, uluslararası enerji ulaşım hatlarını üzerinden geçirmeye hazır bir başka ülke yoktur.

²¹⁸ KİŞLALI, A.Taner, a.g.e., s.235

Yani Türkiye’deki bir rejim değişikliği, uluslararası sistemin ve uluslararası dinamiklerin dışında dışınılemez. Bu ister demokratik işleyişi rafa kaldıracak çıplak askeri yönetim tarzında olsun; ister Türkiye’yi uluslararası sistemde bugünkü konumunun dışına çıkaracak başka bir biçimde olsun, her ikisinde de uluslararası sistem gözardı edilemez. Türkiye’de ordunun konumunu ve işlevini değerlendirirken bunları dikkate almak gerekir. Türkiye ağıısından doğru çözüml, Silahlı Kuvvetlerin daha fazla öne çıkması değil, politikacılarđan daha fazlasını talep etmektir. Bunun gerçekleşebilmesi için de, siyasal bilinçlenme düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu genel bir temennidir ve bu temenninin gerçekleşmesi, TSK’nın, bazen doğrudan, bazen de dolaylı etkileme yöntemlerini kullanarak baskı grubu gibi hareket etmesini önlemeyecektir. TSK, geçmişte olduğu gibi siyasal sistemi şu ya da bu şekilde etkilemeye devam edecektir. Bunu, eşyanın tabiatında saymak mümkündür.

KAYNAKLAR

I. Kitaplar

ABADAN, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, 1966.

AHMAD, Feroz-AHMAD TURGAY, Bedia, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yay., Ankara, 1976.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yay., İstanbul, 1992.

AKŞİN, Sina, **Siyasal Tarih (1789-1988)**, TODAİ Yay., Cilt III Ankara, 1989

AKAT, Mehmet, **Çoğulcu Demokrasilerde Siyasal İktidar ve Baskı Grupları**, Z.Yay., İstanbul, 1979.

AKAT, Mehmet, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İÜHF Yay., İstanbul, 1976.

AKGÜNER, Tayfun, **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul, 1983.

ALKAN, Türker-ERGİL, Doğu, **Siyaset Psikolojisi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980

ARI, İnan, **Düşünceleri İle Atatürk**, İstanbul, 1967.

ARON, Raymond, **Demokrasi ve Totalitarizm**, Çev. Vahdi Hatay, M.E.Basımevi, İstanbul, 1976.

ASAF, Hüseyin, **Ortadoğu’da Devlet ve Terör**, Çev. Taha Cevdet, Pınar Yay., Ankara, 1989.

BİRAND, M. Ali, **Emret Komutanım**, Milliyet Yay., İstanbul, 1986.

BOZDEMİR, Mevlüt, **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, AÜSBF Yay., Ankara, 1982.

_____, **Comparative Government & Politics An Introduction**, University of Exeter, 1991

ÇAM, Esat, **Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar İle İktisadi İktidar**, İÜ İktisat Fak. Yay., 1966

ÇAM, Esat, **Devlet Sistemleri**, İÜİF. Yay., İstanbul, 1982.

- DAVER, Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.
- _____; **Devlet Kavramı ve Kapsamı**, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yay., Ankara, 1990.
- _____; **Diplomacy: Part 1**, University of Exeter, 1998
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasacılık-Parlamentarizm-Silahlı Kuvvetler**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993.
- ERGUN, Turgay, **Türk Kamu Yönetiminde Önderlik Davranışı**, TODAİE Yay., No:191, Ankara, 1981.
- GİRGİN, Kemal, **Politika Sözlüğü**, Hür Yay., İstanbul, 1982.
- GOLSMİDT, Arthur, **Political of The Midle East** Pennsylvania State University, 1995
- GOURNAY, Bernard, **Yönetim Bilimine Giriş**, Çev. İ. Kuntbay, TODAİE Yay., Ankara, 1971.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, "S" Yay., Ankara, 1986
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Yönetim Yargı**, "S" Yay., 8.b., Sevinç Matbaası, Ankara, 1991
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref, **Yönetim Hukuku**, "S" Yay., Ankara, 1983.
- GÜRBÜZ, Yaşar, **Anayasalar**, İstanbul, 1981.
- GÜZELİŞ, İsmail, **İdarede Baskı Grupları**, İstanbul, 1964.
- ISMAEL, Tareq Y.-ISMAEL, Jacqueline S., **Middle East Governments:Policy and Practice Eastern**, Mediterranean University, 1998
- JOHN H. Mc Fadden, **Civil Military Relations İn The Third Turkish Republic**, The Midle East Journal, Volume 39 No 1, Winter 1985,
- JOHNSON, John, J., **The Role of the Military In Underdeveloped Countries**, New Jersey, Princeton University Press, 1962
- JANOWITZ, Morris, **The Military in the Political Development of New Nations**, London, 1971
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, V. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1988.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, **Çağdaş Siyasal Bilim (Teori, Olgu ve Süreçler)**, Beta Yay., İstanbul, 1984.

- KAPANI, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, IV. Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 1988.
- KARATEPE, Şükrü, **Osmanlı Siyasi Kurumları**, İşaret Yay., No:28, İstanbul, 1989.
- KELLEHER, Mc. Artle, **Political-Military System** Berkerley Hills, 1974
- KERSE Ahmet, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı**, İstanbul, 1973.
- KIŞLALI, A.Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, [y.y] Ankara.
- KOÇAK, Cemil, **Siyasal Tarih (1923-1950)**, Cem Yay., İstanbul, 1989.
- KONGAR, Emre, **Kültür ve İletişim**, Say Yay., İstanbul, 1986.
- MAZICI, Nurşen, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yay., İstanbul, 1989.
- MEYNAUD, Jean, **Politikada Baskı Grupları**, Çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yay., İstanbul, 1975.
- OKTAY, Cemil, **Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi**, İÜSBF Yay., İstanbul, 1983.
- ÖGEL, Bahattin, **Türk Toplumunun Gelişme Çağları**, III. Baskı, Türk Dünyası Arş. Vkf., İstanbul, 1988.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Siyasi Partiler**, AÜHF Yay., Ankara, 1979.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, AÜHF. Yay., Ankara, 1975.
- ÖZDEMİR, Hikmet, **Rejim ve Asker**, İz Yay., İstanbul, 1993.
- ÖZEK Ali, **Kur’anı Kerim ve Açıklamalı Meali** İstanbul, 1982.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, **Ordu ve Politika**, Gündoğan Yay., Ankara, 1993.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, **Anayasal Düzeyde Savunma ve Güvenlik Yapılanması**, Vadi Yay., Ankara, 1997.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, **Asker ve İktidar**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-10, İstanbul, Haziran 1995.
- RUSH, Michael, **Politics & Society An Introduction to Political Sociology**, University of Exeter, 1991
- SAKALLIOĞLU-CİZRE, Ümit, **AP-Ordu İlişkileri**, İletişim Yay., İstanbul, 1993.

SAYBAŞLI, Kemali, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.

SEYİDOĞLU, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, Geliştirilmiş 5. Baskı, Güzem Yayın, İstanbul, 1993

SHIVELY, W. Phillips, **Power And Choice: An Introduction To Political Science**, Four Edition, Minnesota, 1995

ŞAHİM, Tarık; **Baskı Grupları (Özellikleri-İşlevleri-Etkileri)**, Der Yay., İstanbul, 1993

ŞEYLAN, Gencay, **Ordu ve Siyaset**, AÜSBF Yay., Kanun-i Esasi'nin 100. Yıl Armağanı. Ankara 1976.

TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi**, Say Yay., 1988.

TANİLLİ, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul, 1976.

_____; **The Marking of Modern TURKEY The Multi-Party Conundrum 1945-1960**, London University, 1986

TEZİÇ, Erdoğan, **Siyasal Partiler**, 100 Soruda Dizisi, No: 47, Gerçek Yay. İstanbul, 1976.

TOPRAKOĞLU, Celal, **Askercil Demokrasi**, Demos Yay.[y.y], 1984.

TURAN, İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, II. Baskı, Der Yay., İstanbul, 1976.

TURGUT, Nükhet, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1984.

_____; **Türk Tarihi, Silahlı Kuvvetler ve Atatürkçülük**, Genelkurmay Başkanlığı Yay.(50. Yıl), Ankara, 1973.

ÜMİT, Hassan, **İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi**, AÜSBF Yay., Ankara, 1982.

ÜMİT, Hassan, **Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler**, V Yay., Ankara, 1986.

YETKİN, Çetin, **İktidar Süreç**, İstanbul, 1987

YÜCEKÖK, Ahmet, **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, AÜSBF Yay., Ankara, 1987.

II. Makaleler

AKBAL, Oktay, “Önce Meclis Sonra Ordu” **Milliyet**, 24.03.1997

ALKAN, Türker, “Azgelişmişlerde Askeri Müdahaleler ve Türkiye”, **Milliyet** 18 Şubat 1990

ATAŞER, A.Rıfki, “Türkiye’nin Modernleşmesinde Askerin Rolü”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S:358, Ekim 1998.

AYBAY, Rona, “Baskı Grupları”, **İÜHF Mec.**, C.27, S:1-4, 1961.

AYBAY, Rona, “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu” **AÜSBFD**, 1-2, Mart-Haziran, 1978.

BOZDEMİR, Mevlüt, “Ordu-Siyaset İlişkileri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., Cilt 10.

DOĞAN, Yalçın, “İktidar Kayması” **Milliyet**, 16.Şubat.1997

DONNELL, O.Guillermo “Modernleşme ve Askeri Darbeler”, **Dünya Sorunları Dizisi** 2, Alan Yay., İstanbul, 1985.

DUMAN, Selahattin, “8 Yıllık Zorunlu Temel Eğitim Gündemi”, **Sabah**, 17 Mart 1997.

_____;Eğitim Sistemindeki Değişmeler ve Sivil Toplum Örgütleri, **SÜSBMYO Dergisi**, C:10,Ocak 2001

ERTURAN,M. Şevket, “Siyaset Bilimi ve Atatürk”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S:359, Ocak 1999.

KUZU, Burhan, “Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü ve Memleketimizdeki Duruma Bakış”, **İ.Ü.Hukuk Fak. Mec.** S:1-4, 1985.

ÖZKAYA Bilal, “ABD ve Diğer Batı Ülkelerinde Subay Eğitim Sistemi”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S: 359, Ocak 1999.

ÖZTÜRK, Osman Metin “Kamu Yararı: Bir Kavram Karmaşası”, **Yeni Türkiye**, Sayı:6 Eylül-Ekim 1995.

SAVCI, Bahri, “Türkiye’de Devlet Hayatında Askeri Mahiyetin ve Tesirin Seyrine Bir Bakış” **SBFD**, Cilt XVI, Eylül 1963.

TAMER, Rauf, “Eğitimde Olmazsa Olmaz Şartı” **Sabah** 9 Mart 1997

YALMAN, Aytaç, “Jandarma ve Demokrasi Konulu Kolokyumun Düşündürdükleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S:367, Ocak 2001.

III. Diğerler Kaynaklar

Akşam Gazetesi, 01.01.1971 tarihli nüshası

Ana Britannica, Sabah Yay. Cilt. IX

1982 T.C. Anayasası, Seçkin Yay., Ankara, 1999.

Cumhuriyet Gazetesi, 16.05.1969,17.05.1969,01.01.1971 tarihli nüshaları

ERGİL, Doğu, Silahlı Kuvvetler (Ordu) ve Siyaset, Ders Notları, Ankara.[y.y]

HARRİS, George.S., "Türk Ordusu", Çev. S.Aren, **Yön Dergisi**, 1971.

HEPER, Metin, Bürokratik Yönetim Geleneği (Geliştirilmiş Doktora Tezi), Ankara, 1973

KAYALI, Kurtuluş, Cumhuriyet Döneminde Ordu-Siyaset İlişkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1987.

Hürriyet Gazetesi, 25.03.1997,26.03.1997,27.03.1997 tarihli nüshaları

Meydan Larousse, Sabah Yay. Cilt. V

Milliyet Gazetesi, 21.05.1969, 01.01.1971, 24.01.1971, 24.03.1997, 25.03.1997 tarihli nüshaları.

MGK Genel Sekreterliği Yasası: 1983/2945 S.K.

OYAK Dergisi, 38. Olağan Genel Kurul Özel Sayısı, Yıl: 21, S: 66, Temmuz 1998.

OYAK Dergisi, 39. Olağan Genel Kurul Özel Sayısı, Yıl: 22, S: 72, Temmuz 1999

OYAK Dergisi, S: 76, Ocak 2000.

OYAK Dergisi, S: 78, Haziran 2000.

OYAK Dergisi, S: 79, Temmuz 2000.

OYAK Dergisi, S: 82, Ocak 2001.

Resmi Gazete, 16.06.1935 tarih/3031 sayılı ve 11.01.1983 tarih/18218 sayılı nüshaları

TSK Web Sitesi/Duyurular/Bülten No:10.

TSK Web Sitesi/Basın Açıklaması/Bülten No:2.

926 Sayılı TSK Personel Kanunu

ÖZGEÇMİŞ

Dönüş OKATAN DÜZENLİ, 1969 yılında Keskin/KIRIKKALE’ de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Keskin’ de tamamladı. 1992 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu.

1995 yılında, açılan sınavı kazanarak Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans programına katıldı.

1993-1998 yılları arasında Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü Personel Dairesi Başkanlığında memur olarak görev yaptı.

Halen Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesinde memur olarak görev yapmaktadır.

**T.C. YEREL YEREL YEREL
DOKÜMANASYON YEREL**

